OPĆI DIO

I UVOD

Kninska općina nalazi se između dalmatinskih općina: Vrlike (Kijevo), Drniša (Petrov klanac, Tepljuh), Promine (Lukar) i ličko-hrvatsko-bosanske granice (Zrmanja, Lapac, Grahovo). Zaprema prostor od 60.987 hektara na kome živi 24.919 stanovnika od kojih su pravoslavne vjere 22.263, a rimokatoličke 2.656. Svega je kuća 6.671 (domova 3.677). Knin pripada oblasti Spljet.

Škole su u: Biskupiji, Golubiću, Kninu (muška, ženska i Realna niža reformna gimnazija), Kninskom Polju, Mokrom Polju, Oćestovu, Otonu, Pađenima, Plavnu, Polači, Radučiću i Strmici. Rimokatoličke su u Kninu (županija) i Vrpolju (kapelanija).

Srpsko-pravoslavni dio naselja ima protoprezviterijat i potpada pod šibenskog episkopa a rimokatolički dio pod šibenskog biskupa. U Kninu je rimokatolički samostan sv. Antona.

Poglavarstvo i Sud su u Kninu, kao i Poštarsko-brzojavni ured. Željezničke stanice su: Knin, Kaldrma, Kosovo, Golubić, Strmica.

Knin se dijeli na poreske odlomke odnosio kapetanije (knežije): Biskupija, Golubić, Knin, Kninsko Polje, Kovačić, Mokro Polje, Oćestovo, Orlić, Oton, Pađene, Plavno, Polača, Radljevac, Radučić, Ramljane, Riđane, Strmica, Turić, Uzdolje, Vrbnik, Vrpolje, Žagrović i Zvjerinac.

Narod ovaj kraj zove »Krajina kninska« a tako ga je i Mlečić u XVIII v. nazvao, kad ga je vojnički uredio za odbranu granica. Svako selo od 30-60 kuća imalo je harambašu, a svakih 20-40 harambaša svog serdara. Otuda u narodnim pjesmama serdari Jankovići, Sinobadi, Smiljanići. Početkom XVIII postavljeni su koluneli (pukovnici). Serdar Krajine kninske bio je narodu i sudija, a manje razmirice u selu rješavao je i harambaša. Koluneli su sudili serdarima, harambašama i velikim zločincima. Čast serdara-kolunela, za mletačkog gospodstva, bila je u kući Sinobada iz Kninskog Polja, koji su ovaj narod, Bukovičane i Kotarane sa Smiljanićem i Jankovićem predvodili protiv Turaka.

II OROGRAFIJA I HIDROGRAFIJA

Kninsko Polje je sa svih strana zaokruženo visokim planinama i oboritim strminama, okićeno i kao posijano humićima, zelenilom zaodjevenim, na kojima se vide ubava sela i podignute bijele crkve sa jednolikim, šiljastim zvonicima.

Sa Kninske gradine (tvrđave više Knina) vrlo se lijepo vidi mrka i vrletna Dinara sa svojim grebenastim i zubastim bregovima.

Sva je općina Kninska bregovita i obrazuje jednu terasu, koja ide kao produženje Julijskih Alpa i spušta se jedino kroz primorje, približujući se sve više pribrežju, dok sa Velebitom ne uđe u Dalmaciju, koju, na taj način razdvaja od Hrvatske. Najveća brda su Velebit, Kom, Dinara, Promina, Kozjak itd. Najveći je vrh Dinara (1.811 m) koja se postupno sužava ka jugoistoku.

Kninska krajina nalazi se ispod Velebita. To je brežuljkasto zemljište, krečnjačko i krševito: između brežuljaka savila se omanja kraška polja: Kninsko, Kosovo, Mokro, Plavanjsko itd. Kroz kraška polja vijuga Krka sa pritokama: Krčić, Kosovčica, Mračaj, Orašnica, Butižnica, Došnica, Radljevac i mnogobrojnim drugim potocima i vrelima. Ispod Dinare među Krkom, Cetinom i morem je Svilaja i njeno sjeverozapadno produženje, Promina. Planine su bogate pećinama i drugim podzemnim šupljinama. U samoj Krajini kninskoj najveći su gorski masivi: Medveđak (710 m), Gradina (659), Koca (853), Pleševica (1.125), Borova Glavica (1.083), Čolak (1.001), Vršina (1.009), Čenlika (668), Razvalja (1.0269), Surdup (691), Razvršće (1.285), Šiljak (1.299), Bat (1.404), Kita (676), Debelo brdo (677), Butkovac (666), Ogredak (834), Orlovići (1.201), Velika Strana (1.027), Vuletin vrh (838), Crni vrh (984), Dronjakovo pleće (765), Samarica (1.041), Bobija (1.248), Vilasovica (1.196) itd.; dok su izvan općine, prema Bosni i Hrvatskoj još veći masivi: Korana (1.293), Kršovac (1.937), Kuk (1.132), Sunčanica (1.136), Tavan Gornji (1.057), Gozd vrh (1.135), Ilića planina (1.522), Crni Vrh (1.239), Konjska glava (1.337), Kurozeb (1.212), Kučina kosa (1.443) itd.

Krka teče kroz okolicu Knina kao i oko njega, i prima Butižnicu, Radljevac, Orašnicu, Kosovčicu i mnogo manjih potoka, potočića i vrela. Ona izvire blizu Topolja (6 km daleko od Knina). Glavna Krkina pritoka je Butižnica, koja dolazi iz Babića jezera, iz Gornjeg Tiškovca u Bosni. Ide ispred Strmice, tu je pojačavaju Mračaj, Vrankovac, Batasovac, Kuruzovac, Bošnjakuša, Bukovac i drugi manji potoci od Strmice i Plavna. Ovi su potoci uzrok mnogobrojnim poplavama Strmičkog polja, i nanose dosta štete željezničkoj pruzi Drvar-Knin, koja preko Strmice prelazi. Butižnica iz Strmice silazi u Golubić, i tu se kod vrela Jasenjaka razdvaja u dva rukava, koji se opet u Kninskom polju sastaju: poviše Sv. Đorđa (mlinska voša) razdvaja se u tri rukava i koji se sastavljaju, i Butižnica prolazi ispod Bužina mosta, ide okolo Knina, i zapadno Kninu, u Krku uvire. Drugi je potok Radljevac, koji izvire u Plavnu, ispod Dubajića, te i on kod Knina, blizu izvora Butižnice, u Krku uvire sa zapadne strane. Orašnica, pritoka Krkina, izvire u Kninskom polju, a ovuda su još jači izvori: Crno vrelo, koje izvire kod Kotaraša i Marčinkovac kod Šegota, gdje su velike jame te i Orašnica uvire u Krku kod Knina, prema srpsko-pravoslavnoj crkvi.

Krčić (tri izvora: Rosinovac, Brezovac i Donji Krčić) krči sebi put i ide kroz Donju Polaču, istočno kroz Dragu jedno 9 km, zatim kroz mnoge podzemne pukotine i izbija kroz vodopad Topolja u Krku i tu čini čuveni slap Topolju, visok oko 50 m.

Kosovčica utječe u Krku kod Knina i to kod željezničkog mosta ia pruzi Knin-Spljet-Šibenik. Ona izvire pod Kozjakom, ispod Strane, a ide kroz Markovac, Kosovo i Biskupiju. Njeno je korito Mlečić u XVIII v. preveo posred polja Biskupijskog i tu se zove »Principova voša«.

Sve ove pritoke, potoci i još mnogobrojna manja vrela uviru u Krku većinom kod varoši Knina. Zbog ovolikih pritoka, Knin je sa Kninskim gradom sa tri strane vodom opkoljen, a samo od istočne drži se kopna. Kod Knina su preko Krke dva mosta: Bulin (kameni) i Atlagića (drveni); prvi je prema Kninskom polju, a drugi prema Vrdniku, do Ljubča. Obilazeći Knin, ispred Atlagića mosta Krka je svojim koritom bila bliže Kninu do 1897. g. kada je regulacijom njeno korito udaljeno od Knina za 20-30 metara. Na mjestima gdje je obala ravna, Krka se uslijed kiša, preko nje prelijeva i pravi bare i močvare, osobito kod manastira Krke i Kistanja, a nekoliko i kod Knina. To je uzrok, da kninsko naselje strada od groznice, ali manje od kad je Krka

regulisana i od kako ne piju vodu njenu, već su prije nekoliko godina uveli zdravu vodu sa »Crnog vrela« iz Kninskog polja. Krka se ulijeva u more između Skradina i Šibenika. Na pet mjesta čini prekrasne vodopade; najljepši je onaj kod Skradina. Tu se voda stropoštava niz 17 stepenastih poredanih odsjeka. To je Skradinski buk.

Krka ima pet mostova. Najbolji su kod Topolja, Knina i Romin slapa. Na mnogim mjestima sužena strmim, većinom neprolaznim stijenama, ali je pri tom obilna vodom. Bez skele se Krka nikud ne može preći. Preko nje nema plovidbe zbog mnogobrojnih vodopada. Ipak se čamcima preko nje prevozi kod rimokatoličkog samostana Visovca i pravoslavnog manastira Krke kod Kistanja, kao i kod Knina.

Narod veli, da se nekad Krka preko Oćestova i Pađena slivala u Zrmanju, a poslije, da je uzela današnji tok na mjestu »Crveni kuk« u Oćestovu, kad je Krka u Zrmanju utjecala, a i u Strmici bila nekad gorska jezera, a da su za te verige čamce vezivali.

Izuzev Polače, sva sela obiluju živom i pitkom vodom. I rijeka Zrmanja, koja izvire u Hrvatskoj, na podnožju Popine na jugoistočnoj strani Velebita, i sliva se u Novigradski zaliv, prolazi na svom toku selo Pađene, koje pripada općini Kninskoj, a sa okolnim selima sastavlja poznato srpsko naselje – Kršnu Bukovicu.

III KLIMA I BILjNI SVIJET

Glavni su vjetrovi: bura (sjever) preko cijele godine i široko (jug) s jeseni i u zimu. Ljeti duva i zapadnjak.

Zima je obično suha, vjetrovita i hladna, i tad je dosta snijega. Tad je i vazduh oštriji te i hladniji. Živo ne izlazi iz svojih staja, jer snijeg i preko metra visine zemlju pokriva. Klima je tad vrlo hrđava. Zaladnica počinje o Sv. Luki, a traje do pred Sv. Đurđevdana. Bura je nesnosna i ledena. Nagle su promjene temperature. Prevlađuje kontinentalna klima, jer je ovaj sa sjevera kraj nezaštićen, te prolazi bura kroz žljebove planinske i svu svoju oštrinu ispoljuje po Krajini kninskoj. Tad živo treba da ima dovoljno hrane, a teško i narodu ako nema dovoljno ogrjeva i hrane. Po selima malo je naroda, jer sve slabo ovakva klima čisti, a samo zdravo živi.

Iza zime dolazi pretproljetna jugovina, koja traje po nekoliko sedmica. Ona donosi izobilnu kišu koja često pada po nekoliko dana pa i sedmica. Tad se izlije masa vode na zemlju. Krka sa pritokama silno nabuja i preko svog korita. Polja se pretvaraju u prostrana jezera a po njivama se javljaju izvori. Kad prestane kiša, povremena vrela presuše, potoci i pritoke Krke počnu opadati. Već u maju veći dio polja je suh. U junu se sva polja kraška oru, a i zasiju kukuruzom i sijerkom; u julu se ozima žita žanju i trava kosi, a tek o Maloj Gospojini počinje berba vinograda.

U proljeće nabuja vegetacija, nastaju blagi topli dani, bez vjetra i noći svježe i pune rose. Topli dani bez vjetra, noći svježe i pune rose. Poslije proljeća nastaje period duge suše i žarkih dana. Ljeto je obično suho, te usjevima čini štetu pa često i glad prouzrokuje. Nesnosnu vrućinu koji južni vjetar još više pojačava razblažuje maestral, koji traje do zalaska sunca. Ljeti, sve do

Velike Gospojine, dodija vrućina i komarci. Prve kiše obično padaju krajem avgusta, iza Velike Gospojine. Tad nastaje blago toplo vrijeme, koje traje do Pokrova. To je jesen. Ona je prekrasna: otava raste, a mnogo drveće propupljava i prolistava. Iza Pokrova, sve do Božića, nastaju duge i jake kiše.

Oko Krke, zbog njenih velikih isparavanja, javljaju se ljetne groznice, prava malarija, koja obara staro i mlado. Zima je suha, vjetrovita i hladna i tad je dosta snijega.

Vinova loza je važan poljoprivredni produkt, izvor života ove oblasti. Domaća vinova loza propala je od filoksere (1904–5. godine), te su zasadili »amerikanicu« i »francuzicu«. Ona je visok poljoprivredni produkt. Tako i kukuruz. Dobro uspijeva ozima žita: ječam, pšenica, raž i krumpir. Naročito se sadi povrće u Golubiću, jer tu su vode, koje mogu i najmanji komad zemlje natopiti. Tu rađa mnogo pomidora, zelja, fadžole (gra), salate itd. Uveliko rađaju kruške, jabuke, šljive, bajami i praskve. Mnogo se sadi i duvan. Veliki su pašnjaci i ispaše. Pored kokoši, pataka i tuka, u Krajini kninskoj hrane se: 997 konja, 7.479 goveda, 5.494 ovce, 14.559 koza i 2.296 svinja.

IV KRATAK ISTORIJSKI PREGLED I PORIJEKLO STAROG I DANAŠNjEG STANOVNIŠTVA

1. Doba od najstarijih vremena do početka vladavine Turaka 1522. godine.

Prostor između Krke i Neretve još u ilirsko doba zvao se Dalmatia, po ilirskom ratobornom plemenu Dalmatima. Na njihovu je zemljištu i stari Knin kao i stari ilirski grad Splonum kog je Germanik Ilirima oteo i konačno Iliriju pokorio, kao i staru Ardubu. Padom Ardube propala je i sloboda Ilira. Njihovo stanovništvo miješa se sa Rimljanima i od njih ima znamenitih tragova, rimskih spomenika, oružja, oruđa, novaca itd, pun je Muzej hrvatskih starina u Kninu.

Knin, stari rimski naziv Timinum. Tu je bio i stari ilirski grad Arduba. Pađene, selo u Krajini kninskoj stara je rimska Pasinata. I Strmica je staro i utvrđeno mjesto. Blizu Strmice bio je stari Stridon, rodno mjesto Sv. Jeronima, što i narodno predanje hoće. Promina, nekad sastavni dio Krajine kninske stara je rimsko-liburnijska Promona, a u IX vijeku župa hrvatska.

Misli se da su Knin podigli Rimljani na razvalinama ilirskoga grada Ardube. Dioklecijan Kasij tvrdi da su se Ardubljani tada junački Rimljanima opirali i da su se žene radije davile u Krki nego da potpadnu pod rimsko ropstvo. Kninska je tvrđava na uzvisitu položaju, koji gospodari mjestom, mostovima preko Krke, pa i svom okolinom. Ona je na brdu Sv. Spasa, a dograđivali su je i Hrvati, i Turci, i Mlečići, i Austrijanci i Francuzi.

Od IV v., pored rimskog stanovništva u Dalmaciji se osnivaju i grčke kolonije osobito od 437. g. kad je Dalmacija, naredbom cara Valentina III potpala pod vlast vizantijsku. Od tada je ovdje, pored rimske i grčka kultura i to u tolikoj mjeri da su u VII v. Dalmaciju smatrali grčkom kolonijom.

S vrhom VI v. ovaj kraj naseljavaju Obri, a iza njih u prvoj polovini VII v. dolaze u Dalmaciju Srbi i Hrvati, od kojih Hrvati naseljavaju i Knin sa okolinom. Farlati navodi za Srbe (Sorabi) da su bili u Dalmaciji već u početku IV v. On piše: »... prije nego što će gotovo sva Dalmacija doći pod vlast Slavena, narod ovaj srpski već od početka IV v, a možda i prije, počeo je bio prodirati u Ilirik i Dalmaciju i zauzimati u tim zemljama pojedine gradove i sela«. Za neko vrijeme su u Dalmaciji bili Obri, Srbi i Hrvati. A pošto rimske čete savladaše Obre, ostadoše Srbi i Hrvati, pored latinskih i grčkih kolonija. Hrvati su tad bili i u Kninu sa okolinom.

Knin je bilo sijelo županije Kninske, kao i utvrđeni grad. Njegova okolina je stara hrvatska županija Kninska.

Po Konstantinu Porfirogenitu i kninsko je stanovništvo bilo kršteno za vizantijskog cara Iraklija (610–642), za Porge, hrvatskog kneza, ali to nije stalno. Stalno je, da su im u VII v, propovijedali Jevanđelje, ali da od te propovjedi, ploda nije bilo, te da su ostali u neznaboštvu do IX v. i bili su pokršteni za kneza Borne (†821).

Stalno je, da se od IX v. sjeverno od Cetine utvrđuju Hrvati, kao i da su bili podijeljeni na nekoliko župa, od kojih je svaka za sebe upravljala, pod svojim zasebnim starješinom, bez opće međusobne zajednice. Glavna je od njih bila župa Kninska, sa utvrđenim gradom Kninom. Nad svima je vrhovnu vlast imao vizantijski car. Njegova je vlast zbog udaljenosti sve većma slabila, i Dalmacija je naginjala čas Istoku, čas Zapadu.

Knin u X v. zovu Tenen, i u njemu je 1078. godine bio kralj Zvonimir. U Kninu je stolovao i posljednji hrvatski kralj Petar Svačić i bio je sijelo župana. Biskup kninski, koji je sjedio u današnjem selu Biskupiji, bio je hrvatski primas. Razvale njegove rezidencije i danas se vide. U XIII v. bila je u Kninu ugarska kraljica sa sinom. Knin je 1322. godine pripao Karlu Robertu, potom Šubićima, Nelipićima; 1345. godine Ljudevitu Ugarskom; 1389. Tvrtku, bosanskom kralju; 1397. godine Sigismundu; 1401. godine Stefanu Ostoji, bosanskom kralju; pa opet Sigismundu. U XV v. u Kninu je bio vice-ban hrvatski, koji je u isto vrijeme bio i župan kninski.

Selo Strmica spominje se 1433. godine u ugovoru između Sigismunda i Mlečana. Plavno, stari utvrđeni zamak, spominje se 1451. godine kao domovina hrvatskog bana Toma Bojničića. Promina, hrvatska župa spominje se u IX vijeku sa starim gradom Bogorin. Obližnja Vrlika (srednjovjekovna Vrhrika, Vrhreka, Verhrska, Vernika) mjesto poviše rijeke, pominje se najprije na crkvenom saboru 1185. u Spljetu, kao i biskup kninski. Kosovo se pominje 12. septembra 1435. godine i nabrajaju se porodice kosovske Nikola Dujanović i Milutin Kupeor, a iz Uzdolja Jovan Vlatković i Simeon Budojević. Na drugom mjestu pominje se 23. jula 1487. Đorđe Marković iz Uzdolja. Banovac Ivan vice-ban zapovijeda Kninskom kapetanu, da pošalje pred Kninski sto svoga člana, koji će i Vlaha (Vlasi to su bili Srbi koje je ovamo naselio Mladen Šubić, a i Kegljević) radi posjeda Brdare u Kosovu.

U Uzdolju (selo kosovsko) blizu Knina bio bi vicebanus. Varošicu Uzdolje Turci su razrušili kao i Knin. U aktima se nalazi da je civitas, grad Tenena u polju, a Knin – Tininium –tvrđava na litici, gdje i jeste. Knin u Kosovu – u Biskupiji (jer je ovo selo blizu Knina) propao je, uništen od Turaka u više mahova od 1473. do 1523.

Karlo Veliki pridružio je u X v. svojoj državi i dalmatinske župe, a njemu ih preote Vizantija. Od tada glavniji i mudriji župljani prikupljaju malo po malo oko sebe i pod svoju vlast ostale župe, a sa imenom hrvatskih knezova polažu osnov hrvatskom državnom jedinstvu, koje se u X vijeku i ostvaruje. To se vidi za kneževa: Trpimira (850), Sedislava (876–879), Borne (†821). Spljetski sabori, za hrvatskog kralja Tomislava, ukinuše hrvatsku narodnu episkopiju (hrvatsku narodnu crkvu), slovensko bogosluženje. Tomislav je prestao vladati 942. godine. Godine 992, za Krešimira, stupi prvi put u Dalmaciju lav svetoga Marka, za mletačkog dužda Petra Orseola.

Krešimira naslijedi Držislav, koji je silom oteo presto bratu Svetislavu. Tad nastaju građanski ratovi, a i dalmatinski gradovi se bune protiv Hrvatske, a i hrvatski pirati sa Neretljanima pa udaraju i pljačkaju ne samo hrvatske, već i mletačke lađe. Zato se na poziv Hrvata, dužd Orseolo 996. godine uputio u Dalmaciju sa jakom mornaricom.

Sa ovim pohodom pokori se lavu Sv. Marka sva Dalmacija do Dubrovnika. Na uspomenu toga Republika je ustanovila godišnju svetkovinu njezina vjenčanja sa dalmatinskim morem. Uprava Dalmacije sada pređe na mletačkog dužda kao prokonzula vizantijskog cara. Dogovori i mirne Držislavljeve ponude duždu, sačuvale su tad Hrvatsku, da ne podlegne Mlecima. Upravu Dalmacije nije vizantijski car predao sad, kao prije hrvatskom vladaocu, već je istu sam vršio preko carskog namjesnika. Tek za Krešimira (oko 1058.) prešla je ta uprava Hrvatskoj. Petar Krešimir III, kralj hrvatski, ustanovio je biskupiju kninsku.

Za vrijeme njegovo održan je 1059. godine Spljetski sabor, na komu je bio i biskup Kninski. Od tad je u ovom stanovništvu nastala zabrana slavenskog bogosluženja i obaveza celibata. Papa Aleksandar II, nasljednik pape Nikole, jednim svojim pismom 1061. proglasio je obaveznim zaključke Spljetskog sabora i još dodao, da sveštenici ne smiju nositi ni kosu, ni bradu. Dobro Rački veli da je svemu ovome kriv Petar Krešimir, koji je svim nastojao i potpomagao latinske biskupe, da nestane hrvatske narodne crkve. Krešimira je naslijedio Slavić, komu Normani uzeše 1075. prijesto i slobodu. Njega je naslijedio Dmitar Svinimir, koga zovu i Zvonimir. Ovo je posljednji hrvatski kralj jer poginu u Kosovu dalmatinskom, tako narod veli, u Petrovu Klancu, 1088. godine a narod hrvatski ga je ubio. Uzalud se 1089. godine kušalo sa nekim Stevanom, iz plemena Krešimirovića, produžiti hrvatsku kraljevinu, jer već 1090. nastupa anarhija, a 1102. već Hrvatska prelazi pod mađarsku vlast.

Upravo za Zvonimira 1085. prestala je hrvatska vlast nad Dalmacijom, čemu je bio uzrok normanski napad na Dalmaciju. Vizantija je izgubila povjerenje u hrvatsku državu. Car Aleksije I još tad 1085. mletačkoj republici daje Dalmaciju.

Poslije prve krstaške vojne, Mađari, pod čijom je vlašću već bila Dalmacija, nastoje da ugode Rimu, te u Carigradu, ostavljaju latinskog cara i patrijarha, a na zapadu se javljaju dva reda: franjevački i dominikanski, koji nastoje da se Rimu pokore. Još Koloman, mađarski kralj, sebe je 1102. proglasio kraljem Dalmacije, koju malo kasnije bijaše i pokorio. Zato se na nj' digoše i Mlečići i Vizantija. Posljedica toga je bila, da od tad na Dalmaciju imaju pravo i Mlečići i Mađari, dok to car Manuilo Komnen (1143–1180) obadvojici ne diže 1168, što je trajalo do njegove smrti 1180. god. Od tada Bela, mađarski kralj, zadobija Dalmaciju.

Od tada pa sve do XV v. zbog Dalmacije nastaje neprestana borba između Mlečića i Mađara. Godine 1264. Stefan, sin Bele IV, u Kninu je primio iskaze vjernosti Hrvata i dalmatinskih gradova. Za vrijeme ovih borbi u Dalmaciji gospodare domaći knezovi, svaki u svojoj župi, a ponekada i nad nekoliko župa. Između njih u XII v. ističu se Šubići, Bribirski knezovi, koji su veći dio Dalmacije imali u svojoj vlasti. Imali su i dio Bosne do Knina, te su Pavle i Petar nosili titulu »Gospodar Bosne«.

Za vrijeme Šubića bosanski Srbi silaze u Knin i uopće u sjevernu Dalmaciju. Ivan Lučić Lucius veli, da bosanski Srbi u XIII v, za Mladena, služahu u njegovoj vojsci, te, pomješav se sa Hrvatima, da obrađuju i polja. Ovo je prva seoba Srba u Sjevernu Dalmaciju, od kojih je Mladen imao jaku vojsku. Srba je tad najviše naseljeno u Kninu i okolini. Sa malim razmacima, u prvoj polovini XIV v. još su bili dvije seobe Srba ovamo. Boman, odnosno Vinjalić, spominje nam jednu seobu 1305. O trećoj seobi znamo ovo: Hrvatski kneževi kninski Nelepići, koji su naganjali romaničnoj struji i knez skradinsko-kliški-omiški, Mladen Đurđev Šubić, radi Klisa, bili se jako zavadili, jer Nelepić htio Šubiću da otme Klis. Mladen je imao dosta vojske iz Bosne, ali, da se odupre Nelepiću, koga su i Mađari potpomogli, potraži od bosanskog bana Stevana Kotromanića, s kojim je bio u prijateljstvu, da mu pošalje nove vojske i naroda, kojim bi mogao naseliti opustjela mjesta oko rijeke Krke i u Skradinu. Stevan mu pošalje mnogo vojske i naroda iz Bosne koje on naseli oko Krke i u Skradinu, a vojskom odbrani Klis, i rastjera Nelepićevu vojsku 1338. godine. Ovo je treća seoba Srba u Dalmaciji, kako je i Končarević naziva.

Godine 1346, na poziv Šubića, bila je četvrta seoba Srba u Dalmaciju iz Bosne, jer i tad dolaze, da se bore protiv Ljudevita, kralja ugarskog. Utoliko i Dušan Nemanjić prodire u Dalmaciju sa vojskom te 1350. i u Imotskom ostavlja jaku vojnu posadu. Prodire čak i do Trogira, te mu ovi 8. januara 1351. šalju i darove. Njegova sestra Jelena bila je udata za Mladena Šubića. Tad je i Dušan naselio bio ovamo dosta naroda iz Hercegovine.

Da je doista srpski narod bio već ovamo, vidi se, što je 1350. bio položen temelj manastiru Sv. Arhangela na rijeci Krki, a starije naselje bilo se već počelo zidati 1317. Manastir Krupa, blizu Zrmanje dograđen je pomoću Stefana Milutina, Uroša Dečanskog i Dušana.

Ljudevit Ugarski bio je pokorio Dalmaciju 1357, papa ga radi tog ukorio jer Ljudevit nije imao dostojnih nasljednika, a Republika oslabljena i ratovima istrošena, dalo je povoda da se Tvrtko, kralj bosanski tim koristi, koji je 1382. proširio bio granice svoje države od Kotora čak do Zadra. Još od 1370. šiljao je svoje ljude u Dalmaciju, koji su spremali zemljište za njega. Tad je ovamo prešlo mnogo bosanskih Srba. Dalmatinska hronika bilježi, da je 1371. prešlo u Dalmaciju mnogo srpskog naroda sa porodicama, koje su zauzeli mnoga polja, a najprije se zaustavili u brdovitim predjelima. Godine 1373. kaže Farlati da je toga naroda bilo na granici Bosne, spremno za prelaz u Dalmaciju, da su na sebe obratili i pažnju pape, jer su bili pravoslavne vjere. Ivan Lučić Lucius kaže da su sašli i u Trogir.

Ovi su doseljenici bili vrlo vješti radnici, te se o njih otimahu. Tim seobama Tvrtko je sebi spremio sigurno zemljište, te je 1390. lako osvojio svu Dalmaciju. Farlati veli za Knin, da je za Tvrtkovo doba bio prepun Srba bosanskih, i on ga, nemogući ga ubrojiti, ni među bosanske, ni među hercegovačke gradove, našao zgodnim, da upiše među srpske gradove, te od tada Knin zauzima mjesto među srpstvom naseljenim gradovima i zove se srpskim mjestom. Za Tvrtka je

glavno stanovništvo sišlo iz Bosne u Krajinu kninsku. Tvrtkov nasljednik Stevan Dabiša, prisiljen, da se bori sa Turcima, napusti Dalmaciju; dok Vladislav, kralj Napuljski, odluči, da je prisvoji, kao sastavni dio mađarske krune. Njegovim posredovanjem sva Dalmacija izjavi privrženost Vladislavu, koji se u Zadru 1403. godine kruniše kraljevskom krunom Mađarske i Hrvatske i Dalmacije.

Vladislav za 100.000 dukata 4. jula 1409. proda Mletačkoj republici svoja prava na Dalmaciju. Radi toga, između Sigismunda i Republike nasta borba, koja je trajala nekoliko godina i svršila povoljno za Republiku. Po ugovoru mira Republika dobi Zadar, Nin, Novigrad, Vranu, Ostrovicu, Skradin, Šibenik, Trogir, Spljet, Omiš, Kotor i Budvu, sa svim okolišima, tvrđavama, ostrvima, osim onih oko Dubrovnika. Mađarima je ostalo primorje od Istrije do Obrovca, zatim Bukovica, Plavno, Strmica, Knin, Sinj, Klis, dio Zagorja između Trogira, Šibenika i Drniša, Petrovo polje, Promina i Miljevci. Ovakav je faktički posjed 1420. godine.

Otkad Mletačka republika osvoji Dalmaciju (primorsku), pominju se tri nove seobe iz Bosne u sjevernu Dalmaciju. Prva, kad su Turci 1394. udarili na Stevana Dabišu i prodrli bili sa nekoliko strana u Bosnu, pljačkajući i paleći, te je mnogo naroda pobjeglo u Dalmaciju i doprlo čak do Spljeta. Druga seoba bila je 1397. godine, kada su za Jelene, Dabišine udovice, Turci nemilo pljačkali i pustošili sve, kuda bi došli i tad mnogo naroda prešlo i naselilo četiri kninska sela: Kninsko Polje, Golubić, Pađene i Polaču. Treća je seoba bila između 1413–1417, za koju se doznaje iz jednog izvješća dalmatinskog providura Antona Kontarinija od 28. decembra 1418. svojoj vladi u Mlecima. Tu se kaže, da je mnogo naroda prešlo iz Bosne u Dalmaciju, te da je od tog naroda regrutovano 5.000 dobrih vojnika. O Tomindan pominje i 12. jula 1420. mletački admiral, Petar Loredan iz Spljeta. Pri prvoj seobi 1394. osnovali su doseljenici manastir Dragović.

Spljetskim crkvenim saborom 1075. ustanovljeno je, da pravoslavna vjera u Dalmaciji više ne smije biti.

Romansko je stanovništvo brzo i lako zaboravilo pravoslavnu vjeru, a latinski jezik učvrstilo za svagda u katoličkoj vjeri. Hrvatski narod u Dalmaciji silom je polatinjen. Sva primorska Dalmacija, ugovorom 1420, došla je pod vlast Republike. Latinski biskupi nijesu mogli nikako da savladaju pravoslavno stanovništvo u Dalmaciji i prisile na prevjeru. Njima, kad su u najvećoj opasnosti bili za vjeru, stigoše u pomoć stanovništvo srpsko iz Bosne. Te seobe Srba, počinjući od posljednjih godina XIII v., slijede neprestano, a tog se je naroda do polovine XIV v. u Dalmaciju doselilo, da se već i pravoslavni manastiri podižu i postaju, pored grčkih i mnogobrojne srpske općine. Pri kraju XIV v. postaju srpske općine: Kninskopoljska, Golubićka, Pađenska, Polačka itd.

Kroz XV i prvu polovinu XVI v. u dalmatinskom kontinentu vlada politička nesređenost a on se u ovo doba nalazi pod mađarskom krunom. Končarevićev ljetopis spominje, da je i 1450. jači broj Srba iz Bosne prešao u današnje Kotare. Zetski mitropolit Josif blagoslovio je doseljenicima crkve: Sv. Đorđa (1456) u Pađenima, Sv. Petra i Pavla (1458) u Polači i (1462) Sv. Stevana u Golubiću. Oko 1468. podignuta je crkva Sv. Đorđa u Kninskom polju. Utoliko i Turci provaljuju u Dalmaciju. Muhamed II 1453. osvaja Carigrad, 1459. podjarmljuje Srbiju, 1463. Bosnu osvaja, a malo zatim Hercegovinu i Albaniju, 1494. i Crnu Goru.

Tek 1463. osvajaju Bosnu i prodiru i u Dalmaciju, a 1469. prodiru u Bukovicu i Cetinsku krajinu. Te su turske provale trajale do godine 1482. Godine 1475. mnogo je hrvatskog naroda ostavilo Cetinsku krajinu i pobjeglo na ostrva; godine 1480. manastir Dragović je bio opljačkan i kaluđeri razagnani, a godine 1481. Skender paša spušta se u Kotare. Končarevićev ljetopis spominje, kako su mnoge pravoslavne crkve tad nastradale, a sveštenici s narodom poubijani. Godine 1498. opet Turci provaljuju u Dalmaciju, najprije na Bukovicu i Kotare. Pored drugih mjesta tad je i Knin mnogo postradao. To sve umiješa Republiku u rat sa Turskom, kojoj se poslije pridružila i Mađarska. Taj je rat trajao pet godina, a svršio 8. avgusta 1503. god. Srpsko-dalmatinski narod, priučen već na borbu s Turcima, muški im se opirao, a hrvatsko-dalmatinski narod, ne mogući da gleda plačevne prizore, napusti zemlju, te pređe na dalmatinska ostrva (Zlarin, Prvić, Krapan itd), a neki, preko Jadranskog mora u Italiju, gdje osnovaše nekoliko svojih sela. Bili bi svi Hrvati tad napustili Dalmaciju ali ih zadržala obznana od 1503. godine mađarskog kralja Vladislava o sklopljenom miru, i da se nemaju više bojati Turaka.

Godine 1522. došlo je 25.000 Turaka na Kninsku tvrđavu i grad. Branio ga je Mijo Bojković iz Klakora (Hrvatske). Ban Ivan Karlović ponudio je, da će poslati pomoć Kninu, ali se Bojković prepao i predao Turcima Knin, pod uslovom, da im bude slobodan izlaz.

2. Knin pod turskom vlašću (1522-1688)

Za turskog cara Sulejmana godine 1533. potpadoše konačno pod tursku vlast Kotari, Bukovica, Knin, Drniš, Cetina, Spljetsko zagorje i niže sve do Neretve. Tek se Klis, blagodareći junaštvu kneza Petra Krušića i srpskih uskoka, odupro Turcima. Tad Turci ustanovljuju Kninski sandžakat i bosanski vezir postavi za sandžaka Murat bega, rodom Šibenčanina.

Rimska kurija proglašuje Knin i Kninsku okolicu prostorom bez vjernika, jer ni jedne više crkve latinske tamo nije bilo, ni rimokatoličkog naroda. Knin i sva kontinentalna Dalmacija, nekadanja stolica i srce hrvatske države, osta bez Hrvata. Zemlje ove, od Zrmanje do Cetine, naseli sada srpski narod iz Bosne, Hercegovine i Stare Srbije. Ovo je bila najveća seoba Srba u Dalmaciju, a o njoj govore svi pisci koji su se bavili prošlošću Dalmacije.

Končarević kaže da je ova seoba bila između 1523–27., je tad prešlo više hiljada srpskih porodica sa sveštenicima i da većina toga naroda nije došla po svojoj ličnoj pobudi, već po želji i naredbi samih turskih zapovjednika u Dalmaciji, jer su te zemlje ostale puste, tek da im to naselje radi, kao kmetovi. O ovoj seobi govori i pomenuti Barbarigo u izvješću vladi, govoreći, da je više hiljada srpskih porodica prešlo oko 1527. u Dalmaciju i naselili su Krajinu kninsku, Bukovicu i Kotare, a što je sve bilo tada gotovo pusto. O ovoj srpskoj seobi piše i jedan dalmatinski providur u izvješću mletačkoj vladi 20. decembra 1539, kao i da je sa narodom prešlo mnogo sveštenika, kojima narod bezuslovno vjeruje. Svjedoči o ovome i Vinjalić, govoreći da je bilo 1527, kad su prvi put Vlasi, koje danas zovu Morlasi, a koji su pravoslavne vjere, nastanili se u Dalmaciji, a to je nekad bila Liburnija i Japidija, u kojima su prije stanovali Hrvati, koji su svi bili latinske vjere.

Vinjalić pominje, da se prvo Srbi naseljuju ovamo, što je pogrešno. Oni su se i prije naseljavali, te je vrlo lako, da su sve prve srpske porodice do XVI v, zajedno sa Hrvatima, sad napustile Kninsku krajinu i preselile se u primorje, ostrva i Italiju. Da je ovo stanovništvo isključivo srpskog porijekla, ima mnogo dokaza.

U Končarevićevom rukopisu pominje se, da su tad u Kninskoj krajini bile otvorene crkve u Radučiću, Mokrom Polju i Žagroviću. Ovo srpsko stanovništvo zauze većinu napuštenih od Hrvata latinskih crkava i pretvoriše ih u pravoslavne i tako, samo se po sebi razumije, na napuštene njihove domaće se naseliše. Arhibiskup zadarski Karaman ljutito opaža, kako Srbi u Dalmaciji samovlasno tad zauzeše mnoge katoličke crkve i pretvoriše ih na svoj obred. Turci su pustili Srbe pravoslavne vjere, da slobodno vrše svoje vjerske obrede, i ovdje, i u Bosni. Ovo je bilo za sultana Sulejmana. Benedikt Kuripešić, koji je 1530. godine pratio kroz Bosnu u Carigrad poslanstvo kralja Ferdinanda, spominje sa hvalom bosanske Srbe. On je kroz Bosnu vidio mnoge srpske crkve i sveštenike, da slobodno vrše bogosluženje. Vidio je kako su srpski manastiri u dobrom stanju, kako i sami Turci sa pobožnošću pristupaju ovima manastirima, čak i milostinju daju ako bi koji zapovjednik kninski, sa stanovništvom srpskim u Dalmaciji slabo postupao. Mletačka republika, koja je još i tad gledala, da zadobije ljubav Srba doseljenih u Dalmatinskom kontinentu, zauzela bi se, da bude zaštićen srpski narod. U tom smislu ona je šiljala u Carigrad 1523. svog poslanika Petra Zena, a zauzimanjem J. Rica 1527. bi izdana slična naredba ia Kninskog sandžaka Murat bega. U ispovijedanju svoje vjere, ovo je stanovništvo sad uživalo priličnu slobodu. Tad je bio bosanski mitropolit Josif, koji se mnogo starao o pravoslavnoj crkvi i srpskom narodu u Dalmaciji. Opaža se da srpski narod, koji je do svrhe XVII v. u Dalmaciji i Boki bio pod Turčinom, te se i održao u pravoslavnoj vjeri, a sav ovaj narod, koji je pod Mlečićem bio, te podlegao propagandi rimske crkve i prevjerio.

Godine 1537. Turci osvajaju i ono još što ostalo od kontinenta Dalmacije. Klis je branilo 5.000 srpskih uskoka a kad Klis Turci osvojiše (1537), uskoci se skloniše u Senj. Padom Klisa nestaje mađarske vlasti zauvijek iz Dalmacije.

Sa Mlečićem Turci 1540. uglaviše mir.

Kninski sandžakat je preustrojen i od njega zajedno sa turskim posjedima preko Velebita, uređen je bio sandžakat Lički, koji je zahvatao današnje Kotore, Bukovicu, Kninsku Krajinu, Liku i Krbavu. Ustrojen je bio i Kliški sandžakat, koji je, osim pograničnih mjesta u Bosni, zahvatao: Petrovo Polje, Kosovo Polje, Spljetsko zagorje, Sinjsko Polje i Cetinsku Krajinu.

U drugoj polovini XVI v. (1557) obnovljena je Pećka Patrijaršija, pa je tad i ovom narodu, u pogledu vjerskom, bolje bilo. Pravoslavna ovamošnja crkva stavljena je pod jurisdikciju mitropolita dabrobosanskog. Dozvolom dabrobosanskog mitropolita Gavrila kaluđeri manastira Krke vrše parohijsku službu u Radučiću, Mokrom Polju i Žagroviću 1578. Za Arsenija, nasljednika Gavrilova, osvećena je njegovim blagoslovom bila crkva Sv. Ilije 1590. god. u Kosovu. Godine 1580. masa bosanskih Srba, ispred zuluma turskih silaze u Dalmaciju. Godine 1590. mitropolit Gavrilo služio je u Kninskom Polju na Đurđevdan. Utoliko su već fratri bili počeli uznemiravati ovaj narod i raznim fermanima uspjeli su, da zadobiju slobodu svog rada, osobito u Cetinskoj krajini. Radi gladi koja je 1585. harala, iseli se iz manastira Dragovića pet kaluđera (Pajsije, Ektratije, Stevan, Gerasim i Dionisije) u Mađarsku, i tu u budimskoj eparhiji

osnovaše manastir Grabovac, u čast Sv. Arhangela. Godine 1596. opet je iselilo naroda iz ovog kraja. Sa ovom seobom pošlo je i nekoliko kaluđera iz Krke: Aksentije, Visarion i Mardarije, koji osnovaše 1602. godine manastir Gomirje, u čast Sv. Jovanjdan Krstitelja. Iseljenici naseliše Gomirje, Vrbovsko i Moravicu.

Od godine 1620. besposlene age i veziri muče i ovaj narod, ne može se ni vjerovati kakva su bezakonja Turci vršili nad dalmatinskim Srbima. Skoro sve crkve biše opljačkane, a sveštenstvo rasturano. Manastiri Krupa i Dragović strašno postradaše, a Krka se jedino velikim mitom spase. Te su se nevolje produžavale za nekoliko decenija.

Raja muke već podnositi nije mogla, te je žudila za osvetom. To se najbolje doznaje iz izvješća Mletačkom senatu 25. aprila 1635. od dalmatinskog providura Frana Zena. On piše Senatu o raspoloženju duhova kod naroda u dalmatinskom kontinentu prema Republici, kako taj narod polaže sada svu nadu na Republiku, da će ga ona od Turaka osloboditi, kako mu često dolaze tajno u Zadar kaluđeri iz manastira Krke i pojedini izaslanici glavnih narodnih vođa, koji su spremni, da oružanom rukom otjeraju Turke, samo kad bi im Republika dala za to potrebitu pomoć i kako bi sretni bili da uzmognu razviti zastavu Sv. Marka na onim tvrđavama na kojima se sada vije turski barjak, da su svi ti još jačom mržnjom proniknuti na Turke, od kako je 1633. prešao iz Bosne i Srbije, zbog turskog progonstva, jaki broj srpskih porodica, koje zauzeše prostrana polja oko Zadra, Šibenika i drugih mletačkih gradova. Dakle i sad je bila jedna opet seoba. U to 1645. bukne, radi Krita, rat između Turske i Republike. Velikom silom udare Turci u Dalmaciju na mletačke gradove, ali narodne čete, udružene sa mletačkom vojskom junački ih odbiju. Ovim ratom Klis je preotet Turcima i od tada bivaju rjeđe i slabije pobjede turskog oružja, a to sve po zasluzi mnogobrojnih junaka ovog srpskog naselja: Petra i Filipa Smiljanića, Janka i Stojana Mitrovića. Glavni bojevi bijahu u Kotarima, oko Šibenika, u Kninskom i Petrovom Polju i u Spljetskom zagorju. Sve do 1669. godine trajala su neprijateljstva, a tad je uglavljen mir, po kome su granice Republike u Dalmaciji proširene bile. Ona je dobila sva primorska mjesta od Vinjerca do Budve, osim Poljica, Makarskog Primorja, Hercegnovog, Risna i Dubrovnika. Ova se granica zove po Naniju, imenu glavnog mletačkog povjerenika, koji je bio pri utvrđivanju granica. Po izvješću mletačke vlade bilo je 1575. god. duša 50.656 (pravoslavnih 13.297), ali je kuga bila i taj se broj znatno sad umanjio radi kuge koja se bila pojavila 1649, a i radi gladi, radi koje postradalo mnogo naroda. I u turskom dijelu narod se prorijedio. Po bilješkama ljetopisca, izgleda da je Dalmacija u drugoj poli XVII v. napola pusta bila.

Ovo je stanovništvo tad mnogo i prevjeriti moralo. Fratar Vinjalić svjedoči, da su franjevci vršili tad pastirsku službu u svim mjestima od Velebita do Cetine. Da su pokatoličavali ovaj pravoslavni narod, svjedoči i fra Batinić, koji piše, da, za Kandijskog rata franjevci nisu prestajali širiti kraljevstvo istine i raditi na vjerskom sjedinjenju sa sljedbenicima grčko-istočnog obreda. Farlati navodi, između mnogobrojnog naroda, koje su franjevci tad prevjerili, i narod grada Knina 1648. godine. To je bilo, kad general Foskolo 1648. časovito nadbija Turke i osvaja Knin, ali ga opet Mlečić napustiti morade.

Poraz turski (1683. godine) pod Bečom osokoli Republiku, te ona već 1684. objavi rat Turskoj, koji odmah i započe. Opet Kninsko, Bukovičko i Kotarsko naselje, predvođeno Stojanom Jankovićem, ne manje slavnim Smiljanićem, Sinobadom i drugim čuda je počinilo. Zahvaljujući

ovim velikim srpskim junacima i mletačkom znamenitom generalu, Jeronimu Kornaru, rat je sretno po Republiku ispao.

3. Knin pod vlašću Mletačke republike (1688–1797)

Poslije Sinja u decembru 1687. bi oslobođena Kninska krajina i 14 glavnih još utvrđenih mjesta. Slijedeće 1688. god. bila je oslobođena mal'ne sva Dalmacija od Zrmanje do Cetine. Karlovačkim mirom (1699. godine) ustanovljena je granica između Turske i Mletačke Dalmacije, a ta je nazvata po Grimaniju, mletačkom punomoćniku pri utvrđenju granice, a posjed što ga dobiše Mlečići nazvan je »nova granica«. Granica je išla od Novigrada, na Zrmanju, Knin, Vrliku, Sinj, Duvare, Vrgorac do Čitluka na Neretvi. Svako od pograničnih mjesta od Knina do Čitluka, bile su tvrđave, imalo je prema turskim posjedima, u obliku polukruga, jedno slobodno zemljište od prilike 4 km preko kog turska vojska nije smjela preći.

Godine 1683, na molbu upravitelja franjevačke bosanske kustodije O. Miovila Gadonjića, dalmatinski providur Loredan 1683. dozvoljuje mu, da može preći iz Bosne u Dalmaciju nekoliko fratara sa narodom.

To su sve franjevci radili radi lakšeg pokatoličavanja, jer je ovo XVII v. kad je u Rimu osnovana kongregacija za propagandu. Fra Šimun Brajinović 1684. godine pređe sa 1.000 porodica i naseli se u Skradinskoj krajini, a 1681. Stipan Matić preveo je 300 bosanskih porodica i naselio ih u cetinskom polju; opet 1688. dođe 35 fratara sa 150 porodica i smjestiše se u Sinjsko Polje; iz Živogošta iste godine pređe 738 porodica, svega je prešlo oko 5.000 porodica i po prilici 100 fratra i naseli se između Boraje, Prologa, Mosora i Dragovića (ove su podatke napisali fratri Zlatović, Batinić, Fabjanić, Lučić i dr.). U mjestima Kninska krajine već su bili pravoslavni Srbi, jer oni tu kao raja već odavna bili. Begovi pobjegli, a gdje potrebno bilo, tu opet naselili obližnje Srbe. Na primjer, Biskupiju je naselio arambaša Radovan Prijić, koji je tu doveo 34 pravoslavnih porodica 1689. godine.

Po Dalmaciji fratri su uspjeli, da pokatoliče mnogo Srba doseljenika. Fratri kazuju, da su pokatoločili oko 25.000 pravoslavnih. Tako isto su htjeli i narod kninskog kraja da pokatoliče. Neki fratar Andrija Resica našao se 1688. u Kninu, kad je kninsku tvrđavu osvojio mletački general Aleks Molin. Tom generalu prikaže ovaj fratar, koliko su on i drugovi uradili, da hrišćansko oružje pobjedi i da se Turčin svlada u toj Krajini, te zamoli generala, da bi mu kakvu tursku kuću u Kninu darovao. Tu se u Kninu našao i Šibenski biskup Kalegari, koji preporuči Molinu onoga fratra Resicu i Molin mu daruje kuću i vrt Turčina Ibraima Potura. Dođoše tu odmah Resici dva fratra iz Visovca, ali nisu imali tu naroda svoje vjere, smisle udariti na pravoslavne i njih obraćati u svoju vjeru. Ali naiđoše na tvrdu vjeru ondašnjih Srba, koje Vinjalić zove tvrdim šizmaticima. Udarili su bili čak i na Kninskopoljsku crkvu Sv. Đurđa, ističući, da je i ona bila nekada rimokatolička, a u Tomindan ih pomogao biskup Kalegari, ali im ne bi uspjeha. Odupro im se bio junački Kninskopoljski sveštenik Stevan Ljubojević. Spominje se da je jedan fratar iz Knina dolazio crkvi Sv. Ilije na Kosovu 1690. godine i da je nagovarao tamošnjeg sveštenika da se porimokatoliči.

Godine 1620. Republika je bila gospodar dalmatinskog primorja, a 1699. (Karlovačkim mirom) dalmatinskog kontinenta. Republika je, poslije 1699. gledala, da proširi granice okolo tvrđava Knina i Sinja, da bi joj se vojska slobodnije kretala, a Turci opet gledali da povrate, ono što su izgubili. Mlečić je Turcima oteo 1712. Plavno i Strmicu, što je uzalud 1715. nastojao preoteti Mehmed, paša Bosanski. Od pograničnih sukoba radi toga pretvori se pravi rat 1714. godine, koji je Republika vodila za 3 godine, prvo sama, a poslije sa carem Karlom VI. Turci biše poraženi. Imotski, zadnju tursku tvrđavu, Republika osvaja 1717. godine. Požarevačkim mirom 1718. Republika je dobila današnje granice Dalmacije. Granica se nazvala po imenu glavnog dalmatinskog providuru Moćenigu.

Petar Valijer, dalmatinski providur izdao je 1686. naredbu, po kojoj svi sveštenici grčkog obreda imaju unaprijed biti postavljeni na parohijsku službu od latinskog biskupa, koji će ih upućivati, kako da upravljaju narod na obrede i svi ti sveštenici moraju priznavati iste biskupe za svoje starješine, a biskupi će se imati starati da oni budu dobro izučeni u dogmatima svete vjere. Oslobođenjem Knina od turskog jarma, ovaj kraj ostaje bez crkvenog poglavice. Godine 1692. nalazio se u Kninskoj krajini srpski episkop Vasilije, koji je od Turaka ovamo prebjegao. Zamoliše Kninjani patrijarha Arsenija III. Čarnojevića da im dade episkopa Vasilija. Patrijarh im rado izda to odobrenje, i Vasilije se stalno nastani u Golubiću kod Knina. Prista i Republika, te mu dade u Golubiću kuću nekog Turčina Pohalovića, jedan vinograd i 60 dana oranice.

U Strmici i Otonu u XVII v. (svrhom) obrađene su crkve.

Stevan Ljubibratić donio je mnoge Srbulje iz Savine i one se i danas nalaze u dalmatinskim crkvama.

Poslije osvojenja Knina, 1687, kad se opet ovamo naselilo dosta naroda iz Bosne 1696. srpski patrijarh Arsenije priznaje za zakonitog dalmatinskog episkopa Nikodima Busovića a 1702. dalmatinski providur Alvizo Moćenigo potvrđuje naredbe vlasti od 1641. i 1695, o slobodi pravoslavne vjeroispovijedi, a tako i dukalom 1702. Iz izvješća arhiđakona i generalnog vikara latinskog, skradinskog biskupa, rimskoj kongregaciji kardinala od 1706, vidi se da je tad mnogo ovamo iz Bosne, Srba pravoslavne vjere se naselilo. Iz žalbe pravoslavnih Skradinjana 1713, radi nedozvole otvaranja crkve za bogosluženje, vidi se, da u Kninskoj krajini već tada bile crkve u Kninskom Polju, Žagroviću, Kosovu, Vrbniku, Otonu, Pađenima, Mokrom Polju, Radučiću i drugim selima, u kojima su sveštenici slobodno vršili svete crkvene obrede. I pod Turčinom bilo je dosta pravoslavnih u Skradinu, koji, kad se Knin Turčinu 1688. oteo, mnogi se ovamo preseliše. Da su bili Srbi, pravoslavne vjere, u ovoj Krajini pod Turčinom, kao u Mokrom Polju, Radučiću i drugim selima, vidi se dobro iz pisma Pećkog patrijarha na Jovanjdan 1614. godine.

Mletački se posjed proširio znatno od 1669–1718, a tako i broj mletačkih podanika. Ljetopisi kazuju, da je u drugoj polovini XVI v. dakle, kad je Antonio Đustiniano podnosio svoj izvještaj mletačkoj vladi, u kontinentu Dalmatinskom, koji pod Turcima bio, vladala mal'ne isključivo pravoslavna vjera, te da je tad Srba pravoslavne vjere skoro sve bilo u Kotarima, Bukovici, Krajini kninskoj, Petrovom Polju, Kosovu Polju, Spljetskom Zagorju, Cetinskom Polju, Sinjskom Polju sve do Neretve. Svi su oni postali mletački podanici, to su oni Serviani o kojima govori 1719. latinski mletački arhiepiskop di Bodi, koji mu narod toliko brige zadaje, a protiv koga rimska crkva podiže drvlje i kamenje, da ga uništi. Sam biskup Zmajević navodi, kako je

pridošlo mnogo pravoslavnih Srba iz Bosne i Hercegovine, koji su za katolike i Republiku pravi otrov. Za ovaj narod u svojoj tužbi Zmajević veli, da su njihovi sveštenici bezobrazni, neuki, da preziru sve što je katoličko, da su divlje zvjerke, koje brani Srbija, da je narod još gori, da im nije ništa sveto, pa ni tajna braka, vjeruju, da im sveštenik može oprostiti, i krađu, i uvredu časti, da su pritvorni, lukave lije, grabežljivi vukovi, u ovčijim kožama itd.

Godine 1759. bili su kapetani Kosova Todor Vukčević, Jovo Simić, Simo Treskavica i arambaša Kosova, David Prigabić kapetan Knipskog Polja, Todor Vukčević kapetan Plavna, Ratko Đurić kapetan Golubića, Lazo Rašković arambaša Strmice, David Karabuva kapetan Otona, Rado Knežević, kapetan Pađena, Jovan Tanjga paroh kninskopoljski i vrbnički, Jovan Novaković paroh kosovski, Avram Simić paroh plavanjski, Vasilije Damjanović paroh golubićki i strmički paroh Simo Mirković.

Godine 1774. pri providuru Boldiu, bila je velika glad u Dalmaciji, oko 1000 porodica iselilo se u Bosnu i Srijem. S onim u Srijem iselio se i neki Pana Smuđa iz Pađena, za kojim bijaše u drugom braku Marija rodna sestra igumana krupskog, Save Bjedova, koji već četiri ljeta nije mogo čuti za sestru i zeta, jesu li živi. Iguman ovaj davao je svoga konja i 12 cekina za trošak i 88 cekina, kad se povrati iz Srijema, što ponuka Gerasima Zelića, da iz Plaškog ode za Srijem i tamo dozna, da ima dalmatinskih Srba, naseljenih po Srijemu i to po Mitrovici, Golubincima, Surduku, Pertinjcima i blizu Karlovaca. To mu je kazao iguman Kuvešdinski, Jefitimije Koturović, iz Kolašca, iz Dalmacije. Zelić je od ovog naroda našao ih dosta, a najprije u Golubincima, pak onda u Surduku, Petrincima itd. Kako su se zvali ovi iseljenici, nije poznato, a ni narod ne pamti.

4. Kninska krajina pod Austrijom (1797–1918) i porijeklo današnjeg stanovništva

Godine 1797. pada Mletačka Republika, a svu Dalmaciju zauzima Austrija. Požunskim mirom 1805. izgubila je i predade Francuzima, koji 1807. Knin utvrđuju. Napoleon 1806. godine je pripojio Italiji i stavio joj na upravu generala Vicka Dandola.

Kad je Napoleon 1811. stvorio Ilirsku državu, pripojio joj i Knin sa okolicom. Godine 1813. Francuzi je predaju Austriji, pod kojima ostaje do 1918., kad je Srbija oslobodi, sebi pripoji i proglasi od svih južnih Slovena državu Srba, Hrvata i Slovenaca sa dinastijom Karađorđević na čelu.

Napoleon je 1808. ustanovio Dalmatinsko Vladičanstvo sa episkopom Benediktom Kraljevićem na čelu.

Početkom 1761. godine iz ove su Krajine, kad ih je Kraljević htio da pounijati, muški se tome oduprli sveštenici: Josif i Dionisije Novaković iz Knina, protoprezviter Kninski, Petar Sabljić, Jakov Marinčić i Spiridon Simić od Kosova, Atanasije Bjedov iz Pađena, Jovan Dobrijević iz Otona, Ilija Jovaković iz Vrbnika, Marko Sabljić iz Žagrovića, Đorđe Plavšić iz Golubića, Jovan Plavšić iz Strmice, Antonije Prijić iz Biskupije, Simeon Ilić iz Plavna, Nikanor Knežević, Gavrilo Otočić i Antonije Radulović iz Polače.

Sa padom Mletačke republike uglavnom se naseljavanje Kninske krajine završilo. Hrvati su ove krajeve sa dolaskom Turaka napustili 1522. godine i prebjegli na sjever i zapad, osobito na dalmatinska ostrva, pa čak i preko mora u Apuliju i u papsku državu, a mnogi i kopnom u planine Like i Krbave, u nizine Kupe i Save, u ugarske bregove među Štajerskom granicom i rijekom Gabom, naposljetku u Požunsku županiju, Donju Austriju na Marehfeldu i u ravnice za litvanskim gorama. Kako se naglo umanjivalo hrvatstvo u Dalmaciji vidi se najbolje iz jednog izvješća, koje je 1524. godine podnio konte zadarski Mletačkoj republici. U samoj zadarskoj kontiji, po tom izvješću, spalo je stanovništvo od 60.000 na 2.000 duša. Većina njih pošla je u Apuliju, Abruzo, u krajinu Jakinsku.

Slovenski je elemenat na sjeveru Dalmacije uvijek bio pomlađivan doseljenicima iz Bosne.

Grci i potomci rimskih stanovnika, zvali su ih Vlasi, Mavrovlasi, Morlaci, bili su pravoslavne vjere i živjeli su većinom od stočarstva. Oni su bili strah i trepet gradovima, te je imala više put i Republika s njima posla.

Petrovo Polje kod Drniša dobilo je oko 1670. godine novih podanika, koje je serdar Matija Nakić iz Bosne naselio. Isto tako naseljeno je ušće Krke zaslugom fratara samostana Visovca i kaluđera manastira Krke. Selo Bratiškovce naselila je hercegovačka porodica Vasovića. Svi su oni iz Turske došli. Tad ih se mnogo naselilo i u Krajinu kninsku. Kninski okrug iz temelja se promijenio u etnografskom pogledu, osobito još od kad u XVI v. Turci ovdje naseliše Bosance. I Vatroslav Jagić tvrdi, da se u historičku Hrvatsku – Sjevernu Dalmaciju (osobito Knin) doselilo mnogo pravoslavnih Srba, kao i da je od XVI v. u svoj sjevernoj Dalmaciji, uslijed tih doseljenja, nastala takva smjesa obiju konfesija, da se ne može opredijeliti, ko je Srbin, a ko Hrvat. Da su ovi doseljenici Srbi, dokazali su, pored drugih i don Simo Ljubić, koji je dokazao, da su oni istih običaja, kao oni Srbi, koje Vuk Karadžić opisuje, a to je isto i Nikola Tomazeo utvrdio, na koga se i Ljubić pozivlja itd.

Zovu ih Morlaci, a tim imenom krstili su, vremenom svakog težaka za razliku od varošanina. Zovu ih i Vlasima (pastiri).

Jedan pisac, Kristijan Engel, tumači porijeklo Vlaha ovako: Vlasi su se doselili oko 1019. godine iz predjela Ohridskog i Dračkog u većem broju u Dalmaciju i ponijeli sa sobom svoje staro ime Vlasi, koje se pretvorilo u Morovlasi, a ovo u Morlaci i Vlaji. Ove seobe ponavljale su se, kad su ugušeni ustanci pod Deljanom i Bodinom. Pavle Vitezović zabilježio je pri koncu XVII v. jedno predanje Morlaka koji su bili između Senja i Zrmanje, po kom su predanju njihovi djedovi doselili se tamo svrhom XII v. iz bugarskih krajeva. Morlaci su tek dogonili ono, čega oni nijesu imali, naime marvu, a osim toga već su bili dovoljno očvrsnuli, da mogu istrajati u siromaštvu ovih krajeva.

Ovo ime Vlasi – Mavrovlasi – Vlaji još i danas ostalo je i svim onim Srbima, koji se ovamo naseljavali od 1373. iz Bosne, Hercegovine i Stare Srbije.

I svi ljetopisi – crkvene hronike, po srpskim pravoslavnim parohijama ovog predjela, a koje je na temelju predanja zaveo episkop Nikodim Miloš, jednoglasno tvrde da se narod srpski u Krajini

kninskoj naselilo ovamo u tečaju vjekova, osobito poslije propasti srpskog carstva na Kosovu, i to većinom iz Bosne, a nešto i iz Stare Srbije i ostalih srpskih krajeva.

U ovom kraju postoji Kosovo (dalmatinsko). Ono se nalazi na podnožju Kozjaka, Dinare i Promine, pruža se od istoka k sjeverozapadu. Krasna i ubava ravnica – Kosovo polje, sa brežuljcima i dolinama nakićenim šumom i gorom. U Kosovu polju su dvije parohije sa trećom Biskupijom i broje oko 5.000 duša. Mjesto pitomo i bogato. Po sred polja vijuga se Kosovčica, koja izvire ispod Kozjaka, a uvire u Krku, blizu Knina. I mjesto i narod je skroz srpsko naselje.

Narodno predanje, ljetopisi parohijski, kao i razni pisci i hronike govore, da se ovo naselje poslije turske pobijede i propasti srpskog carstva na Kosovu 1389. ovdje naseljavalo. Tad se Srbi naseliše i u ovu nizinu i radi sličnosti ovog kraja, sa svojom starom kolijevkom, a i radi tužne uspomene Kosovske to naselje nazva novu postojbinu Kosovo.

U hronikama popa Dukljanina spominje se, kako je hrvatski kralj Zvonimir prije nego će ga Hrvati pogubiti, sazvao sabor ili skupštinu »Petih Crikvah u Kosovu«. Po ovomu izgleda da se mjesto zvalo Kosovo prije propasti Srpske i prije neg se Srbi u nj' doselili. Ali, kako hronika Dukljaninova nema istorične vrijednosti, ovo se ne može izdržati. Ova je hronika po Dr. Crnčiću potekla u XV v, a po Tomindan izlazi, da su Srbi u XIV v. prozvali mjesto ovo Kosovo.

U narodu je toliko predanje da su se sa Kosova naselili, kao i da su mnoga imena u novoj domovini nazivali prema imenima u staroj kolijevci, al' najviše, što su zazidali ia brežuljku crkvu i osvetili je 1389. Sv. Velikomučeniku srpskom Lazaru. Vidovdan se slavi na Kosovu dalmatinskom. Sa ovog Kosova ovaj narod svake godine pozdravlja vitezove polja Kosova; mjesto rijeke Sitnice ovdje imamo Kosovčicu. Planine ove pune su imena Kosovskih junaka; Kosovo dalmatinsko, župe, kuće, polja, doline, sve to spominje tri Mrnjavčevića, starog Jug Bogdana i devet Jugovića, Orlovića Pavla, Kosovku djevojku, Kosančić Ivana, Toplicu Milana, vjerne sluge Milutina i Golubana. Al' nada svima ovo naselje spominje Miloša Obilića kad veli:

Miloš ti je gospo poginuo,
Kod Sitnice, kod vode studene,
On ostavi spomen rodu srpskom
Da se priča i pripovjeda,
Dok je ljudi i dok je Kosova.

Kosovčica je Dalmatinska Sitnica, a Kosovo, nekad dolina suza, ovaj narod pretvori u perivoj radosti. Da, jer i u zadnjem ratu za oslobođenje i ujedinjenje Kninski narod dao je pet stotina dobrovoljaca Srba pravoslavne vjere, i tim je bolje nego svi ljetopisi, hronike i predanja dokazalo, daje ovo pravo srpsko stanovništvo. Kninsko stanovništvo dalo je više dobrovoljaca, dali su sve što su mogli.

O Vidovdanu se kod Lazarice na Glavici, kod željezničke stanice Kosovo kupi narod svake godine iz prostrane Kninske krajine, Drniške, Vrličke, Kistanja, Benkovca, Šibenika, Kaštela i

ostalih primorskih mjesta. Na Kosovu je 1770. godine Dositej Obradović osnovao srpsku školu, ovuda je i Vuk Karadžić sakupljao narodno blago, kao i drugi Božidar Petranović.

Velika borba između Turaka i srpskog naroda svršila je u drugoj polovici XV v. propašću srpske države. Stopu po stopu osvajali su Turci, jer je srpski narod davao jak otpor. Rastrojstvo, koje je u XIV i XV v. vladalo u cijeloj Evropi, nepovjerenje među zainteresovanim faktorima, antagonizam papski i vizantijski zbog vjere, ukršteni interesi vizantijski i mletački u Levantu, mletački i papski u Italiji, ugarski i mletački u Dalmaciji, husitski pokret i vjerske raspre i rascjepi u katoličkoj crkvi, sve je to onemogućilo akciju ozbiljnu protiv Turaka. Sam Srpski narod morao se u ovom dobu boriti protiv Turaka, ali ni kod njega nije bilo zajedničke akcije, a osobito, kad su separatiste srpske krajem XIV v. oborile centralnu srpsku vlast.

Od bitke na Marici 1371. godine, Turci gotovo iz godine u godinu napreduju, stopu po stopu srpske zemlje osvajaju, a narod srpski pred njima svakuda bježi. Jedino je Bosna pala odjednom, a i Zeta 1499.

Poslije pada Bosne 1463. godine, Srbi se preseljuju i u Sjevernu Dalmaciju a za njima Turci nastavljaju svoje pljačkaške napade. Godine 1522. Turci osvajaju Knin, iz kog Hrvati bježe u primorje, na ostrva, u Italiju, Ugarsku i drugdje, a Turci dovode raju (Srbe) iz Bosne, odakle su ih još dovodili i Šubići, ovi da im u vojsku idu, a oni, da im ovuda rade. Današnje stanovništvo Krajine kninske većinom je od ove raje iz Bosne, i to starije, a mlađe od 1688–1700. ovamo naseljeno.

Ali ni ovuda nije im bio bolji i mirniji život, kao ni onim koji su ispred sile Turske, prebjegli u Ugarsku i Hrvatsku. Protiv ovog naroda dizali se ne samo Turci, već i starosjedioci, osobito Rim. I ovaj je narod za tursko-mletačkog gospodstva pokazao vrlo mnogo sposobnosti za borbu i za život. Tad se dižu Jankovići, Smiljanići, Sinobadi i dr. Tad ovo stanovništvo pokreće živu akciju srpskih uskoka i hajduka.

Osobitog su etničkog značaja bile one veće i malje seobe, koje su se izvršile na Balkanskom poluostrvu, počev od turske najezde, od kraja XIV vijeka, a nijesu prestale ni poslije oslobođenja srpskih kmetova. Te se seobe vrše, prvo u planinske krajeve, bivaju iz viših oblasti u niže. Kako je invazija turska napredovala, tako se, pred njom i srpski narod selio. U nekim pak dijelovima, viđev Turci, kao u Krajini kninskoj, da se Hrvati kao starinici, odatle sasvim iselili, sami Turci početkom XV v. naselili su, da im zemlje obrađuju, Bosance-raju, od kojih je skoro sav današnji narod Krajine kninske. Kako sami oni kazuju, oni su se premještali iz Stare Srbije, sve dok nisu došli u Bosnu, te pod imenom Bosanci, naselili ovaj kraj, ali su, kako se vidi iz ljetopisa i njihovih predanja, mnogi iz Kosovske i Metohijske okolice, preko Bosne, a i iz drugih krajeva ovamo naseljeni. Dobro je uočio Jovan Cvijić, kad veli, da su seljaci raznovrsnog porijekla, ali da glavnu masu naseljenika čini dinarsko stanovništvo, čiji su glavni dio stari Rašani, narod stare srpske srednjovjekovne države. Naseljavanje i ovog kraja vršilo se od 1389. sve do naših dana, samo u XVI v. ta je seoba najjača bila. Ovo je uzrok, da je Knin, nekadanja prestonica Hrvata postala glavna žila kucavica Srba, pravoslavne vjere u Sjevernoj Dalmaciji. Ovo su takozvana »metanastazička kretanja«, tj. mijenjanje mjesta stanovanja. I ovi naseljenici, prije nego ovamo sašli, imali su Bosnu, kao prelaznu ili stalnu zemlju, neko izvjesno vrijeme, po

prilici jedno 50–100 god. Ovo je važna dinarska struja, po kojoj su migracione struje iz Bosne, Hercegovine i Crne Gore, poplavljivale i Boku, Dubrovnik i Dalmaciju.

Razumije se, da su prije, nego naselili ove krajeve, naseljenici šiljali svoje izvidnice, i one određivale mjesta novih naselja. Te su izvidnice i ovdje mahom bili sveštenici. Oni su i ovdje osnovali manastire. Tako srpski kaluđer Rufim, duhovnik knjeginje Jelene, udovice Mladena Šubića, a sestre cara Dušana Nemanjića, položio je temelj manastira Krke, sa još 2 kaluđera 1350, kad je Skradin i okolina bio pod zapovjedništvom Dušanovih vojskovođa. Ovdje je 1615. bila zavedena škola za sveštenike. Drugom manastiru, Krupi, temelj je udaren za Milutina Nemanjića, a gradnja se produžila i dovršila za Stevanjdan Dečanskog. Za Dušana 1345. manastir je ponovljen, a 1494. darivala ga srpska despotica, Sv. majka Angelina i sinovi joj despoti Jovan i Đorđe. Poslije boja na Kosovu, kada je mnogo naroda srpskog iz Srbije i Bosne, prebjeglo i u Dalmaciju, kaluđeri, koji pređoše sa tim narodom, osnovaše oko 1395–1400. i manastir Dragović. U vrijeme pak gladi, koja je bila zavladala 1585. u Dalmaciji, odselilo je iz Dragovića u Mađarsku pet kaluđera i u budimskoj eparhiji osnovali manastir Grabovac u čast Sv. Arhangela Mihajla. Tamo, bježeći od Turaka 1619, odseliše svi Dragovićki kaluđeri i sobom odnesoše sve manastirske dragocjenosti.

Osim sveštenika, kao izvidnice bili su i majstori, koji bi u argatluk ovamo silazili. Te se izvidnice postavljale najprije na planinskim prevojima, kao Karanovići ia Velikom Kozjaku, te odatle u Krajinu kninsku, odnosno Kosovo silazili i po selima se namještali. Mjesto gdje su Karanovići na Kozjaku bili, i danas se zove Karanovac. Tu su Karanovići ostali dugo, a razvale njihovih stanova i danas se vide, te odatle svoju pratnju upućivali po Kosovu, Kninu, Bukovici, Kotarima i dr. I živo su sobom gonili, a kaluđeri najvažnije crkvene utvari nosili.

Stanovništvo je ovo naseljavalo i Kotare, a radi njihovog slabog (grozničavog) položaja, a i jer nisu mogli snositi rimsku propagandu, a i gladnih godina, jer se narod i množio, a i često i uvijek na ratnoj nozi bili mnogi od njih, vraćali se, ne u Bosnu, već opet sa kaluđerima u Srijem, Banat, Bačku, Ugarsku i dr, gdje su već bile najjače srpske seobe. Tako se oko 1774, za vrijeme gladi odavde iselilo u Ugarsku oko 1.000 porodica i naselilo mjesta: Golubince, Surduk, Petrince itd.

Narod je ovamo i silazio, i vraćao se, preko Kozjaka, Dinare itd.

Tvrđenje g. Ljube Pavlovića, po predanju narodnom, da su ikavci gornjeg Podrinja porijeklom od rijeke Krke, Knina, Splita i drugih krajeva, ne nalazi se u predanju Kninskih naseljenika. Kninsko stanovništvo govori ijekavski, čistijom štokavštinom, nego li Hercegovci, te oni i nijesu ikavci. Moguće da je taj narod iz okolice Spljeta.

Glavni uzroci, da se ovaj narod ovamo naselio, sam narod veli da je sila Turska, bježanje njihovih djedova pred tom silom, a i želja da se živi ne predaju neprijatelju u ruke, što ih i potaklo, da se bore »za krst časni i slobodu zlatnu«, što je i kod njih, pored pravoslavne crkve, stvorilo Smiljaniće, Jankoviće, Sinobade, Močivune i mnogobrojne Kosovske osvetnike, koje je Kačić onako divno opjevao. Tu je njihovu jaku nacionalnu svijest dobro za se iskoristiti znao. Ovo se stanovništvo (njegov dobar dio) po naredbi samih Turaka ovamo naselilo da im zemlju obrađuju, jer je Turčin surovo s njim postupao, jer su uvijek Turci ratovali, jer lično i imovno ovaj narod nesiguran je bio, zato su se često i iseljavali.

Ovaj narod zadnjih 100 godina nije se iseljavao. U novije doba najviše ih išlo u finance i žandare, a pod Mlečićem (1688–1797) branili su Mlečiću krilo od Turaka.

Ovaj se narod ovamo morao privikavati i drugom načinu života. Koliko god se narod promjenjivao, prolazeći kroz nepoznate krajeve, koliko god je upoznao mnoge stvari, koje se života tiču, koliko god mrzio Turčina, Mlečića, Rim i Austriju, ipak od onog narodnog »ja« nije mnogo odstupio. U početku je narod teško ovdje živio, godinama, decenijama i vjekovima, pa i danas još živi u zemunicama i kolibama, iako su im dali još Turci zemlje za obrađivanje, pak i sa njih su uvijek morali, i Turčinu i Mlečiću i prije njih Hrvatima, davati, kao vlasnicima mnogo od plodova. Svak je ovaj narod gulio i isisavao, svak mu je krv pio. Njegova ekonomska i vjerska sloboda do XIX vijeka skoro nije ni postojala.

Ipak se ovaj narod prilagođavao novim prirodnim prilikama. Naselilo se i gradilo kućice po dnu i stranama dolina, što se to vidi po doseljenicima sa Kosova i iz Metohije, dok su Crnogorci gledali da se nasele na višim mjestima, kao pleme Crnogorci u Polači. Samo se po sebi razumije, da se ovaj narod naselio oko razvala starog naselja. Ko je prvi između doseljenika došao, bolje je položaje i uzeo, a ko kasnije, lošije i nerodnije. Prema rodnosti same zemlje sudi se, ko je prije, a ko kasnije se naselio.

Sva su sela-naselja razbijenog tipa. Narod je donio i imena svoje stare postojbine, te po njima nazvalo i ovamo mjesta. Tako sela Krajine Kninske, naseljena poslije kosovske katastrofe 1389. doseljenicima iz Kosova nazvaše ova mjesta: Kosovo Polje, Kosovčica, Orlić, Karanovac itd. Ovo im je mnogo lakše bilo izvršiti, jer se starinci svi bijahu iselili, te prenijeli i imena planina, rijeka i potoka itd. ali su zadržali i imena starih mjesta, koja tu našli, kao: Knin, Kninsko Polje, Biskupija, Oton itd, te se to i do danas zadržalo.

Starinaca su ovdje vrlo malo našli, te je novi narod zadržalo potpuno svoju nošnju, dijalekt, običaje, praznovjerice. Narod je skroman, vrijedan i miran.

Skoro je sav narod srpsko-pravoslavne vjere. S njim su upravljali ovi crkvene poglavice otkad je Mlečić (1688) došao do danas: Vasilije (1692–93); Nikodim Busović (1693–1703); Savatije Ljubibratić (1709–1716); Stevan Ljubibratić (1716–1722); Simeon Končarević (1751–1753); arhimandrit Nikanor Gajović (1778–1782); episkop mletački Sofronije Kutovači (1782–1790); mjesto kog je Dalmacijom upravljao njegov vikar arhimandrit Bogunović (1792–1796), a tad je bio izabrani arhimandrit Gerasim Zelić (1796–1810), za vrijeme koga Napoleon osniva 1808. godine samostalno vladičanstvo te imenuje za dalmatinskog episkopa Benedikta Kraljevića (1810-1828), koji je htio, da pounijati ovaj narod. Za vrijeme njegovih bezakonja, upravljao je zadarski paroh Spiridon Aleksijević (1823–1829); episkopi Josif Rajačić (1829–1834) i Pantelejmon Živković (1834–1836); vikar Karlovačke mitropolije arhimandrit Simeon Trkulja (1836–1841), Silvestar Vučković (1841–1842), paroh Skradinski Stevan Kragujević (1842–1843), Hadoški arhimandrit Atanasije Čurlić (1743); episkopi Jerotej Mutibarić (1843–1853), Stevan Knežević (1853–1890), Dr. Nikodim Milaš (1890–1914), Dimitrije Branković (1912–1919), Kiril Mitrović i Danilo Pantelić (1922–).

V ISTORIJSKI I PSIHOLOŠKI UZROCI SEOBA

Invazija slovenskih plemena u početku srednjeg vijeka bila je polazna tačka za geografski raspored i formiranje naroda na Balkanskom poluostrvu.

Glavni je uzrok najezde Osmanlija i bježanje Srba ispred zavojevača, kao i same pobune Srba, potaknute od strane hrišćanskih evropskih država a i težnjom samih Srba »borbom i za krst časni i za slavu zlatnu« i mržnja prema Turcima gonila ih na iseljavanje, a jača nacionalna svijest, poticala na veći otpor, te nešto to, a nešto Mletačka i Austrijska država, stvorile su od njih jednu protivtursku otpornu snagu, čuvene Kosovske osvetnike, koje su predvodili Smiljanići, Sinobadi, Jankovići, Močivune i mnogi drugi, u istoriji i narodnim pjesmama čuveni srpski junaci, koje je Kačić onako divno opjevao. Otpor je veći davao ovaj narod i jer Turčin ga pritiskao, surovo s njim postupao, jer uvijek za Turke ratovali, jer lično i imovno bilo nesigurno, jer bilo u vrlo teškom ekonomskom stanju, te su sve ovo bili uzroci njihova kretanja, odnosno i premještanja i odavde drugdje.

Poslije Bitke na Marici 1371, a osobito poslije Kosovske bitke 1389, neka se i srpska država držala do 1459, a prestonica prenešena prvo u Beograd, pa Smederevo, pak Srbi su se selili u Moravsku Srbiju, Zetu, Hercegovinu, Bosnu, a i Austriju, Ugarsku, Srijem, a pošto je i Smederevo palo, seli se u Srijem i u Dinarske zemlje, a najviše u Bosnu. Iz Bosne pak poslije njenog osvajanja (1463), Hercegovine (1482) i Zete (1499), nastaju velike seobe našeg naroda i u Dalmaciju.

U Milaševoj »Pravoslavnoj Dalmaciji«, i svi parohijski ljetopisi, i narodna predanja, i strani pisci, svi se slažu, da se tad narod u Krajinu, poslije katastrofe Kosovske, ovamo naselio.

Obnavljanjem Pećke Patrijaršije (1557), svetosavska crkva postala je još jača zaštita narodna. Tad je i narod Krajine kninske obnavljao, zidao i popravljao svoje crkve.

Nastaje sad zatišje relativno do 1774. godine.

I ovdje su Turci svake četvrte godine uzimali petinu hrišćanske djece između 6-9 godina starosti, islamizirali ih i stvarali čuvene janičare, najteži srpski danak u krvi, koji je ukinut tek 1766. godine. Razumljivo je da ih i odavde bježalo, te po planinama lutali sa svojom djecom, a bježali i u Prinicipovo i u Austriju. Poneka je porodica redovno migrirala svake četvrte godine. Austrija je tad vodila rat sa Turcima, a osobito pod kraj XVII v, i odavde je selila Srbe u Slavoniju i Hrvatsku te se pridruživali prebjezima-uskocima.

Krajem XVI v. otpočeli se Srbi buniti protiv Turske uprave, radi čega mnogi prebjegavaju i u mletačku Dalmaciju. Od njih se stvaraju hajdučke čete, koje predvode Jankovići, Smiljanići, Močivuni, Sinobadi i drugi.

Turci, osvojivši Kninsku krajinu 1522. godine, koju su pred njima ostavili starinci, doveli su Srbe iz Bosne, i svugdje ih naselili. Ovo je takozvani kmetski režim, kojim su Turci naseljavali Liku, Slavoniju i Dalmaciju. Franjevci pak mnoge su bosanske Srbe naselili u Dalmaciju, te mnoge obraćali i u rimokatoličanstvo.

Poslije nego li Mlečić preote 1687. Turcima Krajinu kninsku, ovu Turci sasvim napustiše a na njihova ognjišta naselili se opet Srbi iz Bosne. Tako se harambaša Radovan Prijić sa 34 porodice naseli u Biskupiju koje dovede iz Glamoča. Na taj način Kninska krajina posta jedna čisto srpsko naselje.

U Kninu, u tvrđavi, bilo je činovnika i službenika talijanske narodnosti, a sva sela od tada do danas postaju prava srpska naselja.

Ekonomskih uzroka iseljavanja ovdje nije bilo. Prirastom narodnim ovaj se kraj raseljavao. Za vrijeme zadnjih 100 godina nije se odlazilo u Ameriku, ali mnogi su odili u austro-žandare. I Kninska kolebanja kao period 1774. gladne godine bilo je uzrokom da mnoge porodice ovaj kraj tada napustiše. Nigdje, veli Jovan Cvijić, sušne godine nisu tako nerodne, kao u karstnim oblastima Dinarskog sistema. Tako je radi gladi iselilo oko 1.000 porodica iz Dalmacije u Srijem, Bosnu i Mađarsku. Gerasim Zelić, putujući po Srijemu, poslije nekoliko godina, nalazio je Dalmatinaca u Mitoivici, Golubincima, Surduku, Petrincima, i blizu Karlovaca.

Prilagođavanje novoj sredini

Naš se narod ovamo doselio poslije Kosovske katastrofe, najviše u XVI v. i krajem XVII v. Smjelo je išao u susret novim prilikama, došao u susret s drugačijim civilizacijama i drugom načinu života. Za tu je seobu bio sazreo, te je i sazreo i za evoluciju. Koliko se promijenio, prolazeći kroz nepoznate krajeve, koliko god je doznao mnoge stvari, koje se života tiču, koliko god je osjećao okorjelost i mržnju prema Turčinu, Mlečiću, Rimu i Austrijancu, ipak od onog svog narodnog »ja« nije ni u čemu odstupio. Teško im je, vele bilo živjeti, ovdje osobito u početku. Morali su godinama i decenijama živjeti u zemunicama i kolibama od busenja i granja dok su dobili zemlju za stanovanje, jer, iako im dali od starinaca opustjelu zemlju ipak oni su svoja prava na njih i dalje protezali, ali redovno, pošto su te zemlje doseljenici obradili, javljali su se njihovi stari vlasnici, kninska hrvatska vlastela i katolička crkva, te i tražile desetinu i rabat. Ovu zemlju naselili a i begovi gulili i isisavali. Njihova pak ekonomska i vjerska sloboda ni za Turčina, kao ni za Mlečičća, nije ni postojala.

Morao se ovaj narod ipak prilagoditi novim prirodnim prilikama. Naseljavao se i gradio kuće po dnu i stranama dolina kao što su radili doseljenici sa Kosova i Metohije, dok su Crnogorci na višim mjestima, kao pleme Crnogorci u Polači. Sav se ovaj narod naselio oko razvala starog naselja. Ko je prvi došao bolje je položaje uzeo, a ko kasnije lošije i nerodnije. Prema rodnosti zemlje, može se suditi, ko prije, a ko kasnije se naselio. Sve su porodice u ovim selima razbijenog tipa.

Iseljenici nose kao puž svoju kućicu, imena svoga sela, kraja, potoka, planine, te po njima nazovu svoju novu oblast. Tako sedam sela Krajine kninske naseljenih poslije Kosovske katastrofe 1389, doseljenici iz Kosova, nazvaše: Kosovo-polje, a i druga imena, koja u Kosovu ovamo donesoše te nazvaše u svojoj postojbini kao: Kosovica, Orlić, Karanovac.

Ovo im je bilo mnogo lakše izvršiti, jer se starinci svi bijahu iselili. Dakle, prenijeli i imena planina, rijeka, pa i oblasti. Ali zadržali su imena stara mjestima, kao Knin, Kninsko Polje, Biskupija, Oton itd. Novi doseljenici dadoše imena rječicama, manjim brdima, vrelima, ali glavna imena kao Knin, Krka, itd zadržali su do danas.

Starinaca su ovdje vrlo malo našli, te novo stanovništvo zadržalo potpuno svoju nošnju, dijalekt, običaje, praznovjerice. Ovaj narod je skroman, vrijedan i miran, što je također dokazom, da je iz Bosne sašao, dok doseljenici iz Crne Gore odlikuju se razvijenim ponosom i osjetljivošću, velikim samopouzdanjem i svoj način osjećanja i mišljenja napuštaju tek poslije dugijeh ratova i borbi. Ovaj je narod iz Zapadne Hercegovine: Glamoč, Livno, Županjac i Skopsko Polje. To je tzv. Dinarska struja, koja je naselila Glamočku Krajinu, a to polovicu današnje Bosanske krajine. Kosovci iz Kosova i Metohije su druga polovica, tj. Kosovsko-metohijska struja. Nazupčane zidine Knina grada, prirodne krasote Dalmacije su originalne. Ovdje se čovjek može da nagleda lijepih srpskih tipova živopisne narodne nošnje.

Lukavi Mlečić svakim načinom darivaše junaštvo u srpskoj krvi. Davaše im hljeba, praha i olova, kolajne, krstove, poveze, zastave itd. Ko se Turčinu opiraše? Mlečić. A ko je imao čuda i pokore? Jankovići, Smiljanići, Sinobadi, Močivune, Nakići, Mandušići itd.

Dalmatinski gorštaci, kao i primorski podanici mletački »Sinjorije«, bili su godinama čvrsti bedem, o koji se razbijala turska sila, kao talasi o neoborivu hrid. Svojim sitnim radovanjem i podjednakim odupiranjem oni pokrajinu spasiše od invazije. Ta je borba trajala preko dva vijeka i narodna pjesma zabilježila sve važnije epizode.

VI NARODNA NOŠNjA

Zagorje, narod Krajine kninske još nosi ono odijelo u što su se odijevali njihovi đedovi. To im odijelo traje sa koljena na koljena. U Evropi nema kraja, gdje ima toliko čudnovatih i izvornih načina nošnje kao u Dalmaciji. Kroj je nošnje narodni, a tako i šara ili mast modra (plava), crvena i bijela, žuta, zelena i crna.

Udata na glavi nosi bijelo platno, zvano »bošča«. Gdjekoja nosi i ubrus šareni. Ženske dok se udadu, su sa crvenom kapicom. Ženska udata plete kosu u dvije pletenice, te je preko vrata, baca niz prsi. U tim pletenicama uplijeću napretke, ilike, cvancike, a djevojke rese kapice lančićima, srcima, staklenim kuglicama itd. Djevojke pletu kosu u jednu pletenicu i niz pleća je spuštaju. Kapa, koju nosi, crveno-blijeda je i plića. Kosu dobro češljaju, uglade drvenim češljevima, pomažu mladim maslom ili uljem, kroz istu razne nakite, pa i novac uplijeću.

Udate imaju košulju od domaćeg platna ili kupovnog, izvezenog u vunici tankoj, opredenoj, koju same omaste u četiri različite boje: modro, zeleno, crno, crveno itd. Za starije su ugasite boje, a za mlađe svjetlije. Košulju vežu oko vrata, niz prsi i oko rukava. Košulja je rasporena na prsima, ispod vrata zapučena i sapeta zaponcima i kopčama, široki su joj rukavi, te je i duga do članaka. Neke nose i košuljak, te im pokriva prsi i na nj' su rukavi. Poviše košulje je zimi »aljina«, koja je od crnog sukna, izvezena po dnu sa svilom, u sjajnim bojama, crveno-mrko-modroj. Taj je vez

po dnu haljine, oko ruku i vrata. Ljeti imaju samo košulju. Poviše aljine »modrina«, koju zovu »sadak«. Sadak je od modrog sukna, izrađen sa rizom, a po rizi vezom niz prsi i po dnu većinom ostraga. On nema rukava, već se navukuje. Zovu ga i »zubun«. Naniže je »pregača«. Nju same otkaju od pređe, koje same opredu i bojadišu. Ona je u narodnim šarama i ima ukoliko sve rese. Dopire do ispod lista. Preko i oko pasa ima »tkanicu« izrađenu u rizi i izvezenu. I ona je otkata od domaćeg sukna. Običavaju nositi o boku neku vrstu nožića, biva britvu krivuljastu i sklopljenu u korice. Obuću nose: čarape bojene, od sukna, do članaka, koje sapinju kukama, ozgor »terluci«, koji se nazuvaju na cijelu nogu, pak »nabojci«. Terluci su opleteni od bijele vune, a sprijed izvezeni svilom ili vunicom. Obojci su na terlucima. Ovo se napušta, te danas mnoge pletu vunene bičve, pa poviše njih opanke. Opanci imaju potplat od nestrojene kože volovske. One se obuvaju s gornje strane noge uzicama od ovčije ili ovneće nestrojene kože – opute, pak se pritegnu na kraju potplata. Otuda se oputa promeće ispod članaka, te pritegne opanak, a u opanak sasvim malo ulazi peta. Neke nose papuče, a zovu ih »levantine«.

U cure je aljina bijela, sa crvenim vezom, a u žene od crnog ili modrog sukna. One ljeti idu u košulji i u sadaku ili pod pregačom. One sadak lijepo narese i nakite. Vrlo lijepo vezu, a to kad idu na pašu za stadom, biva vezu bez nacrta i đerđefa. Nose i đerdane, oko grla, po pet-šest redova. Straga đerdane drži riza, a one su sprijeda. Djevojke nose takozvani »kaljer« ili »ogrljak«. On je oko grla, a koja je boljeg stanja nosi »đendar«. Na tom su postavu i starom vremenu prišivali cvancike, cekine, talire, krune, forinte, petokrune, zlatice, a danas srebrne, zlatne dinare, a u pomanjkanju istih prišivaju i papirnate dinare (desetice, stotice, hiljadarke).

Muški se odijevaju prostije i bez ikakvih gizdanja. Imaju na glavi kapu crvenu, od rize (skerleta), izvezenu crnom svilom, mlađi pliću, a stariji dublju. Zovu je težačka crvena kapa. Neki nose i na tursku soruk-peškir. Do mesa im je košulja. Ona nije strogo duga, a, ako joj digneš vezove, u ostalom se ne razlikuje od ženske. Boje je bijele i od domaćeg platna. Mnogi je sad i kupuju. Stariji nose bijelu, vezenu ogrlicu, a mlađi onako prosto sašivenu. Povrh košulje odjenu neku vrstu zubunića, i to je krožet. On je obično od modrog sukna, obrubljen crvenom rizom. Primjećuje se na prsima i dopire do ispod bokova. Povrh krožeta je gunjac ili koporan. On je na rukavima kao oširoka jaketa, izrađen sa crvenom rizom i crvenim gajtanom. On je od crnog sukna, sprijedi je uređen pa i na rukavima i leđima. Imaju pantalone, gaće »benevreke«, od modrog sukna. Gaće se priljubljuju uz noge, te ih namaknu do niže bokova, pa je baš za čudo, kako im ne spadnu. Po dnu su gaća kuke i spone, a ne meću ih po pasu, već uvučenim kajišem stegnu ispod kukova.

Čarape imaju pri mesu, pa obojci i opanci, od ozdol koža od bivola, a odozgor neprepletena oputa.

Zimi nose ogrtač, tj. kabanicu s ogrlicom – kukuljicom. Kabanica je od krupne crvene čohe-abe, ili od sivog sukna. Obično kukuljica stoji onako na ramenima prosto, rastegnuto. Kad je kiša, prevuku kukuljicu na glavu, te je zapinju kopčama.

Pripašu povrh vunenog pasa drugi kolenati pas-pašljaču, za kojom sprijeda drže nož, britve, lulu, a nekad i oružje, ostraga dvije vezne (barutnjače) od žute mjedi i od kože, dva fišekluka (nabojnjače) s ognjilom, kremen i potrbite naboje, mašice za lulu, ćesu za duvan a i novce. Lulu

podjekoi zadjene za zatiljak uzgor, između košulje i golog mesa. Ispod gunjca nose torbak, a to je kožna četvrtasta torba, koju nose muški. Nose i muški i ženske, torbe, na oba dva ramena, a torbice samo o jednom ramenu, sve je to od vune domaće. Neki nose i zobnice. One su otkate na strijehe i vune, a one prave na šare kao ćilimi.

Mnogo tkaju ćilime, pregače, pokrivače i razne kućne nakite. To sve sa raznim šarama natkano vrlo lijepo, i od vrijednosti.

Još ima starijih koji nose kosu u pletenicu, koja se zove »perčin«. Obično sprijeda obriju glavu, a ono ostalo kose pokupe u dug »perčin« te ga upletu u crni vuneni trak, pa ga nakite obješenim rajtama i još kakvim zapisom. Ako je u kući snaha mlada, ona ga češlja i plete.

Kod boljih je odjeća od finije stvari i sa finijim pucama, kopčama, kukama itd.

Dosad se dobro drži ova nošnja, jer je kod njih sramota istu mijenjati. Vele, ko nošnju mijenja, i vjerom će lako. Ko ostriže brke, drže ga, da se osramotio, jer brci su znak čovještva. Ne trpe ni glavare da se na drugi način oblače. Jedan, koji se pod vladom prijašnjom preobukao, uputio je duždu molbu stihovima te ju iznosi, da se vidi. Ta pjesma glasi:

Gle, vojvoda, njekih Dalmatinskih!
Kad dojedre Italiji ravnoj,
Tu se oni brže potaljanče,
I stide se slavinskog imena.
Kose strižu, vlasulju natiču:
Klobuk meću, a saruk pomeću,
Brže bolje i brke obriče,
Svilen pojas sa sebe otpašu,
Krasno ruho od skerleta smeću,
Grde zlatom makrame vezene,
Sjajne toke, pa i zar jačerme,
I sve burme od čistoga srebra;
Što sam Bože, jadan dočekao!
I haljine oni odjevaju
Prostrižene otraga na dvoje,
Na nogam' im ka' ženam' biječvice,
Da ne bude junačkog znamenja,
I srebrne povrgoše ploče
Pa dragume zlaćane čelenke,
Zlatne igle, pa sve prevrnuše,
Na talijansku eto obrnuše,
Dalmaciju svu nam nagrdiše,
Još voliko mlovineka se pruža,
Reka, zemlje, varoš, gradove,
Pa eto im rđav glas je dopro
Do mletačkih svijetlih gospodara.

Sej sramote! eto raspasaše,
Svijetle sablje, a tupaste ražnje,
Pripasaše sebi o bedricu.
Da bi bili srčani junaci,
Baš najjači na bijelomu svijetu,
Kad ih spazi Turčin, ne boji se.
Sad vas molim, kako milu braću,
Poslušajte ove moje svijete:
Domorodac, ako pravi dođe,
Ispred očiju njegovih bježite,
Pa ako gle još kogod upita
Za dom, ime, za narod i mjesto,
Ne kažite da ste Dalmatinci:
Sokolovi kad nemate krila,
Pokažite da ste budaline,
A nemojte grdit Dalmaciju
I srditi dužda od Mletaka,
Jer je vazda Dalmacija bila.

VII OBIČAJI, ŽENIDBA, UDAJA...

Dušanov zakonik (Prizrenski prepis, član 2, prvo izdanje 79.) određuje: »Vlastela i proči ljudi da se ne žene ne blagoslovivši se u svoga arhijereja, ali u teh zida se blagoslove, koje su izabrali (za) duhovnički arhijereji«. Isti prepis: »I nijedna svadba, da se ne učini bez vjenčanica; ako li se učini bez blagoslovenija i uprošenija crkve, takovi, da se razluče«.

Možda je ondašnjim zakonodavcima bio poznat običaj, koji još i danas postoji u Sjevernoj Dalmaciji, te je Dušanov zakonik htio da uništi običaj, ženidbe i udadbe, bez crkvenog blagoslova, a to je ta ženidba i udadba, koja se samo, od svih naših krajeva, ukorijenila u Sjevernoj Dalmaciji.

Na sajmove narodne ili crkvene slave, majke dovode svoje kćeri momcima na ugled, a dolaze i udovice. Svaka se od njih raspoznaje po kapi ili po mudoru na glavi, nosi na sebi svoj đendar ili gendar, i to je miraz, koji djevica, djevojka ili udovica nosi momku, koji će je oženiti i za koga će se ona udati. Taj se gender sastoji od debelog postava, koji je po katkad i izvezen. Žensko ga nosi od grla, do ispod koljena, sve u jednom komadu, naviše košulje i suknje.

Na oko se može proračunati, koliki je đendar, tj. koliko ima novaca. Da ovi novci ne ispadnu sa postava, prošupljivali bi ih na dva tri mjesta, te kroz te rupice prošivali konac, koji bi se utvrdio na postavu. Novac je na taj način, kad bi se dirao, gubio od vrijednosti. Zato ga danas ne probušuju, već ga na postavi prišivaju, prekrštavajući ga dva-tri-put svilenim ili prostim koncem.

Tako nakićena djevojka, zabavlja se sa svojim drugaricama. Kad joj pristupi momak, komu se ona svidjela, odvede je i s njom samo igra tzv. kolo. Kolo nije, jer ga igraju njih dvoje. Igrajući

tako pred očima svoje majke, a po katkada i ocem, uglavljuju, što treba. I glavno što uglave, to je, da će momak žensko te noći odvesti svojoj kući. Oni će od te noći živjeti kao muž i žena, on će biti njezin čovjek, a vjenčaće se kasnije.

Momak znanjem i odobrenjem svojih roditelja, dovodi roditeljskoj kući žensko, komu i njezini roditelji odobravaju sve to bez crkve ili građanskih napovjedi, bez crkvenog ili građanskog vjenčanja. Rijetko kad vrši se vjeridba – prstenovanje, to jest da se nosi prsten, jabuka i dr. Glavno je za sad đendar i »pravo prve noći«, a vjenčanje biva redovno kasnije, ali katkad i ne, te nastaju dovijanja parničenja. Ovo je narodna udaja i ženidba u ovom narodu, a i u većem dijelu Sjeverne Dalmacije. Što je veći i bogatiji đendar, prije se momci lakome. Obično na selu se traži od ženske, da radi i da rađa, a bez toga žensko ne vrijedi ništa. Ako žensko ne rađa, mora iz momkove kuće. I to su teške posljedice ženidbe i udadbe, kao što su teške i kad umre momak, bez da se vjenča, a sa sobom ostavlja djecu. Pod Austrijom mnogo je smetalo vojništvo, pa su vrlo teške posljedice bile, ako momak umre nevjenčan, i za djecu i za nevjenčanu ženu. Djecu šalju u kopilad, a nevjestu neće rad da prime a dom je goni.

Još ima jedan uzrok ovakvoj ženidbi. Kao i drugdje, tako i u Kninskoj krajini: težak neće svečano da proslavi svoje vjenčanje. Često zato nema dovoljno novaca. Ženidba i udadba gornja vrlo mu je jeftina, jer nema nikakvog troška. Poslije kad hoće da se vjenča, mladenci uz pucnjavu pušaka i uz veliko pjevanje, idu na vjenčanje, a za njima trče njihova djeca.

Mnogi otimlju djevojke, i to obično, kad je mladoženja siromah, te po običaju ne može isprositi djevojke i trošiti na svatove i svadbu; ili kad se mladoženji svidi, smili djevojka, a rod je neda za njega. Obično tad mladoženja, preko susjeda, odmami djevojku na kakvo određeno mjesto, a ponajviše noću, te je odvodi kudgod, da ne zna, ni otac, ni mati, niti ko drugi za nju. A ako je nikako ne mogu pomamiti, skupi mladoženja 4-5 svojih rođaka, odu kući djevojačkoj, te varvarskim načinom otmu đevojku od oca i majke, te je vode sobom. Poslije traže mir od djevojčinih roditelja, koji im se, iz važnih razloga, i daje, a kad mir i oprost postignu, tad se vjenčavaju, pir i veselje čine. Ove se otmice vršile ranije, a danas mnogo manje, jer oni to vrše drugim neopasnijim obličjem.

I već navedena udadba, vrši se znanjem i odobrenjem njihovih roditelja. Mjesto otmice je ovakva udadba nastala i osnažila se pod Austrijom, jer muškima oni nijesu dozvoljavali ženidbu prije neg odsluže vojsku (24 godine), a oni to, rad domaćih potreba i jer navikli da se rano žene, na taj način vršili. Obično se kasnije vrši vjenčanje. A ako djevojka pobjegne zove se »bjegunica«, a muški »medonja«.

Rijedak je slučaj razvoda braka poslije vjenčanja, a rijetko, da se ovako dovedena djevojka ne vjenča. Ovako se u Obrovcu, Kistanjima, Kninu, Benkovcu, Skradinu, Vrlici i Drnišu i danas 95% brakova izvršuje i ne smatra se za sablazan. Narod veli da se malo koja pod vijencem dovede. Rano se žene radi radnje.

O Krsnom imenu pali krsnu svijeću, napija se, itd., samo ne lomi krsni kruv. Zdravice su u jednu, u tri, u pet itd. Oni to zovu »nagonice«. U crkvi se ne služi, jer je veliki broj naroda, već to se naknadno vrši, sljedeće nedjelje, iza krsnog imena, a taj dan sveštenik očita krsnu slavu, koja se sastoji iz čitanja tropara i kondaka, molitve sugube za zdravlje i pomena umrlih, te gašenja

svijeća i zdravice domaćinu. Gdje ne može sveštenik stići, zamjenjuje ga đak. Mnogi slave više dana, te dovode sebe u veliko siromaštvo, zaduže se u trgovca u gradu, te poslije treba toliko godina dok se oduže.

Pirovi čine velike troškove. Na pirovima se, bez razloga, po nekoliko dana, dan i noć jede i pije. Skupi se skoro pola sela: kum, prikumak, stari svat, barjaktar, vojvoda, čauš, po dva đevera i ostali svatovi, svi rođaci, pobratimi, kumovi, prijatelji, poznanici i komšije, dan i noć jedu, a vino nagonicom i silom piju. Na taj način potroše i razore sve, čime bi mogla cijela njihova porodica nekoliko mjeseci pošteno i umjereno živjeti. Za to veselje ubiju vola, ispeku po 10-15 brava i priprave 15-20 barima (akova) vina i rakije, a, koliko se zakolje tuka, kokošiju, gusaka, pataka i golubova i koliko se hljeba pojede i drugih kojekakvih od tijesta jela, to se ne može ni izbrojiti, a koliko li i gostinski konji žita pozoblju. Biva od 2 do 10 i više vjenčanih kumova, više kumova imaju i pri krštavanju djece. Obično prvi i glavni kum nosi dijete (drži), a drugi drže svijeće.

Smrt oglašuju svojti, a brecanjem zvona selu. Mrca kupaju i briju a kupe mu i pokrov. Onaj, koji ide po potrebe za ukop u Knin, ide gologlav, a to je znak, da mu je neko umro. Po selima naprave dvije odulje hrastove ili vrbove police, te ih, u obliku znaka množidbe, uvežu konopima, a poviše prostru jedan biljac, i to se zove »nosila«. Na njima polože mrtvaca, te ga nose groblju-ukopištu. Ako vjetar duva, oni mrtvaca uvežu pri nosila konopima, a pripuče pri biljac iglama. Obično od kuće do groblja, nose mrtvaca, bez popa, a gdjegdje kao i Kninskom Polju, prati pop mrtvaca od kuće. Pošto je popova kuća većinom kod crkve, a tu je i groblje, to tu pop mrtvacu očita opijelo. Oni mrtvaca žale, bugare, kao majka za sinom:

Ajme sine, dušo moja,
Jadna ti je tvoja majka
Kako ode u zemljicu..., itd.

Počivaljke su sa mrtvacem blizu crkve ili groblja. Prije spuštanja u grob mrtvaca, odrešuju ga. Meću sa mrtvacem u grob i kruva, jabuka, narandže, razne hrane i td. Kosti prelivaju vinom, i vele: dosta si popio, dok si bio živ, pij i sad.

U Kninu, otkad bolesnik umre, dok ga ne iznesu, rođaci ne stoje kod njega u sobi, već dva tri tuđina. Raka se zove »ćemer«. Poviše nje je zemlja, a poviše zemlje ploča ili postavljen s jedne i druge strane kamen. Više, po vrhu glave postavljaju krst, nego li ploču, a u oba slučaja, ako mogu, i natpis!

Dolaze na grob osmi dan, to su takozvane »prekade groblja«. Imaju tz. sedmine. To je gozba, koju sprema kuća umrlog istog dana. Na grob, pored cvijeća, donose i novaca, te ih na grob ostavljaju. Taj novac siromasi, koji kasnije dođu uzimlju. Žene se na grobu biju, kukaju, bugare itd.

Sve odive uzimlju braća i to dio, ako je učinio otac običajnu oporuku, a ako nije po zakonu, u jednake dijelove.

Miraz je djevojački, koji ode sa prstenom i vjenča se pod vijencem, rublje svetačno i običajno njezino – neke donesu i pokućstva, torbe, vreće, biljce, zobnice, pokrivače, a i blago u zamjenu za đendar. Obično kad dijele očinstvo, samo uzimlju zemlju, a kuću i blago ostavljaju braći.

Zadruga nema mnogo. Ima ih nekoliko u Polači. Nekad ih bilo mnogo. Na primjer, u kući episkopa Stefana Kneževića, kad je umro (1890), bilo je 87 zadrugara, a u Polači, u Krstana Vučkovića 48, a sve se danas dijele, ili iza smrti očine, a i za živa oca.

U Bukovici, odnosno Kninskom dijelu od Žagrovića prema Zrmanji, to jest sela Mokro Polje, Pađene, Ogon, Oćestovo i Radučić bolje drže običaje, nego li drugi dijelovi ove Krajine.

Svako selo ima svoje »doture«, seljake, koji uče druge pravdati se i pravde dobijati.

Ovo se stanovništvo srpsko odlikovalo do sad plodnošću i zbog toga je tu bio uvijek suvišak naroda. Pod Turčinom i Mlečićem služio je, kao vojnik, i ratovao; pod Austrijom u žandarmeriju i finance, a isto i u Ameriku, a i iseljavao po Dalmaciji. Ima ih i »torbara«, koji, na leđima, preko sve Evrope, nose robu i prodaju je po selima i vašarima. Tih je iz Dalmacije zagorske bezbroj putovanja.

U dokonu vremenu, od novembra do marta, kad ne da raditi kiša, u skupovima kod vatre čuje se i danas svega o vješticama, vilama, morama, vukodlacima, orku, različitih zagonetaka i pripovijetka, pjevanja junačkih i ljubavnih pjesama, a čuje se štogod i iz astronomije, a po zvijezdama znaju tačno odrediti doba noći, pa proriču i po kretanjima-letu ptica, kakvo će vrijeme, itd. Pola je ovog naroda sastavni dio Bukovice, gdje se i danas čuje:

Oj Bukovice crna kukavice!
Bukovice, moj debeli lade
Šta u tebi kravarice rade?
Šire ruke, da se bolje lade,
Uz goricu, uz debelo drvlje,
Đeno raste svakojako bilje.

Ovaj narod drži, vjeruje, da su vile nekakve divlje, a vrlo mlade i lijepe djevojke; da su brze, kao munje, pomažu junacima i zaljubljenim, kad ih u pomoć prizivlju. Teško se naći u »vilinsko kolo«, a žive po visokim planinama. Vještice, to su stare žene, babe, a stari muški vjedogonje – vještaci. Kad čovjeku, kad nauznak spava, navali krv u prsima, te ga davi, to zovu »mora«. Mora može biti samo djevojka. Mora, tek se uda postaje vještica. Za vukodlaka drže mrtvaca, koji na odmah oživi, te u vidu čovjeka oda tamo amo, te svijet plaši za 40 dana, a poslije se opet u grob vraća. Za orka oni razumijevaju magarca, kratka repa, a dugih uši, koji ima osobitu neku moć, da može letjeti po vazduhu i to bez krila. Oni ljude nose na visoka mjesta i ostavljaju, a stvaraju se od smeta, kad metu domaćice uoči nedjelje ili prije liturgije.

Vučari to se zovu oni, koji ubiju vuka, oderu ga, njegovu mješinu napune čim i navuku na drvo duguljasto. Sa ovakvom mješinom idu kroza sela, od kuće do kuće, i prose milostinju, kao: soli,

mesa, vina, rakije, brašna, žita, skorupa, sira, jaja, novaca, vune itd. Ovi što nose mješinu, zovu se »vučari«. Narodu vukovi štetu čine, koljući živo, zato ih rado dočekavaju i darivaju, a oni pred svakom kućom pjevaju:

Evo kuće i odžaka,
I u njojzi domaćina
Koji će nas darivati
A neće nas opsovati.
Domaćine dome moj,
Evo vuka pred dvor tvoj;
Darujte ga, ne držte ga;
Podaj vuku svake struke,
Da ne kolje tvoje muke;
bolji ti je dobar glas,
Neg u kući crljen pas
Jer ako vuk omrče
Uješće ti goveče
Dajte vuku vunice,
Da ne kolje junice;
Dajte vuku slaninice,
Da ne kolje ovčice;
Dajte vuku soli,
Nek su zdravi voli.

Prporuše, to su za kušu običaji. Djevojke idu od kuće do kuće, narod ih polijeva, a one mole za kišu i pjesme pjevaju, a narod ih dariva.

O vremenu nagađaju i to veli, da će lijepo: kad, u kišno vrijeme ćuk mnogo ćuče; kad ždralovi u lijepom radu lete; kad čaplje u visinu lete i igraju se; kad slijepi miševi u velikom broju, u suton, lete tamo amo; kad slavuji na dugo pjesmu izvode. Biće hrđavo, studno vrijeme, kad divlje guske i ždralovi svoj let pometaju, kad se golubovi kasno u večer spolja kući vraćaju; kad vodene ptice iz vode izlaze na suvo, tu se tresu i lepršaju; kada svinje rilom slamu ili sušanj navlače na gomilu itd. Kiši se nadaju: kad kokoti (pjevci), u neobično vrijeme pjevaju; kad kokoši, sa pilićima rano idu lijegati i kasnije ustaju itd.

VIII PSIHIČKE OSOBINE NARODA

Narod je predusretljiv i gostoljubiv. Kad je Dositej Obradović kod njih učiteljevao 1760, jagmili su se, ko će ga prije i bolje ugostiti »i kad bi kod jednog ručao, morao bi kod drugog večerati«, spominje Dositej za prota Novakovića, Trifuna Sinobada iz Kninskog Polja; Simu Stefanovića iz Knina, popa Bjedova iz Pađena itd. Dositej svoje trogodišnje prebivanje u ovom naselju naziva »tri mile godine, srećne tri godine, mladosti moje«.

Kninjani su tamnolika lica, visoka čela, crnomanjastih vlasi, pogleda vatrena, ovelika stasa, širokih pleća, jaki brzi i okretni, govora jedra i čista, razbuđenog pjesničkog duha, zanesen pjevanjem, a naročito igranjem kola. Postojan u poštenju i značaju, neustrašiv bori se za govor i narodnost. I žensko je junačkog srca, u svojoj kući najveselije i najumiljatije zanostno pjeva pjesme. Kninski je govor gipak, sušta štokavština ijekavskog govora, sa savršenom i melodičkom akcentuacijom, sa neobičnom svježinom, vanrednom ljepotom i čistotom svojih jedrih izraza, sa onim nepresušnim izvorom bogatstva, bujnosti i gipkosti jezičkih oblika, to je govor, na koji je tuđiština imala vrlo malo uticaja, najpravilniji i najizrazitiji predstavnik južnog narječja: u njemu nema turcizma, ni tuđinštine, sve je gramatički pravilno i čisto narodno.

Ovaj je govor takav, jer je ovaj narod najmanje bio izložen uticaju tuđinštine, ovo je kraj, u komu je skora vladao patrijarhalni život. Konfiguracija i plastika tla i ona je išla zasebnom individualnom održanju i razvijanju naroda.

Ovo pak potpomognuto oskudicama komunikacija, nekulturnim stanjem i skromnim zahtjevima životnih namirnica, nije osjećao potrebu, da zalazi u tuđe krajeve, ni da se miješa s tuđim elementima, te je stoga ovaj narod očuvao svoju svježinu, čistotu, prvobitni tip, običaje i vjerske ceremonije. Dr. J. Cvijić dobro veli: »U Dinarskoj sistemi zbijenih venaca i teške komunikacije, nastanila su se zapadna plemena srpskog naroda, ostala su bila do najnovijih vremena poglavito stočari i najmanje dodirnuta uticajima kulture.«

Godine 1730. narod je mnogo stradao od kuge ali i od gladi, koja raskova toke i ćemere, crkvena kandila, poruši, opusti, kuće i hatare. Kroz duga četovanja, ovo je naselje bilo priviklo suložništvu, neradu i otimačini, od čega se dolaskom Austrije, oslobodilo.

Narod srpski sa Kosova Polja iz Južne Srbije naselilo se ovdje, te Dalmaciji darova Kosovo Dalmatinsko; ono je sobom donijelo Kosovsku Sitnicu, koju pretvorilo u Kosovčicu, sagradilo crkvu Lazaricu, a 1923. kod iste jedan njen sin, Todor Rašković iz Drniša, izgradio, a narod na Vidovdan otkrio spomenik kralju Petru I Velikom Oslobodiocu.

Ovo je najčistije srpsko stanovništvo, srpski govore, misle i osjećaju. Ono bez škole i knjige pjeva »Smrt majke Jugovića«, oduševljava se Dušanom, Milošem, Markom, plače za Lazarom i Kosovom, slavi svoja sveta krsna imena; majke njegove, ljuljajući čedo u kolijevci, ovako ga uspavljuju:

Srpska vjera poginuti neće,
Srpska slava potavnjeti neće,
Car se Lazo zaboravit neće,
Obilić se pregoreti neće,
Jug Bogdan se spominjati hoće,
I Kosovo polje žalostivo,
Dok je sunca i dok je mjeseca,
Branković se proklinjati hoće,
Dok Srbina na svijetu ima.

Samo u ratu (1914–1918), ovaj je narod dao oko 500 dobrovoljaca. Tako je i bilo i 1875. i iste su vodili, to jest u odboru bili Kninjani: Aleksandar Katić i Stevo Vujatović. Ono je i za Mlečića, kad Turke isćeralo prvo potprašilo kuburu i naoštrilo svoje jatagane, te složno udarilo na zakletog svog krvnika.

IX KUĆA I OKUĆNICA

Kuće su sagrađene od kamena tesanika, a pokrivene šimilom, pločama ili ražanom slamom. One su većim dijelom zemunice, prizemljuše, veličine 4 sa 7 m. Na kućama su po jedna vrata, obično od rastovine. Unutra jedu, spavaju, lože vatru i spremaju jela.

Leže na krevetima, koji su od bukova ili rastova drveta. Samo ima slamnjaču. Ognjište je napravljeno, a dim izlazi kroz »badžu«. To je jedna na krovu oveća ploča, koja se pilicom zvanom »kominjača«, da izlazi dim, podigne, a kad pada kiša ili je vjetar, tad se spusti. Ognjište je napravljeno kamenom od sige u istoj ravni sa prostorom kućnim. Kuće nijesu popločane, već samo zemlja, a nemaju ni odjeljenja – soba. Prozori su uski, maleni, bez stakla. Visina je kuće 3 m. U zidu su omanje rupe, za razne spreme, zvani »pendžeri«.

Dijelovi se kuće zovu: podrum, soba, tavan za drva, trap gdje zimi hrane krumpir, perzo, u zgradi gdje gori vatra, ognjište, prijeklad ili glavnje pa ognjištu. Ti su komadi od gvožđa; grede za pecivo i badža, kroz koju suklja dim sa ognjišta.

U nekim selima, kao u Kninskom polju, stojnu kuću zovu »kula«, a to je znak, da su tu Turci nekad bili. Prizemne kuće zovu »potleušica«. Za ospremu suda su takozvane police. U kući nema slika, ni pokućstva, sve je to vrlo slabo i primitivno.

Vatra gori između dva kamena namještena sa strane, zvana »prijeklad«. Krov se ovako radi: postave se grede, a po zidu, po krajevima greda druge grede, koje se zovu »saponi«. One su vezane sa gredama. Po vrhu krova je sljeme. Između sljemena i sapona su gredice, koje zovu »ramenici«, a preko ramenika žioke. Poviše remenika i žioka dolazi »šimla«, a to su takve, istesane bukove, a danas jelove daščice, koje su jedna preko druge namještene strmo, da voda niz njih klizi. Krov je šimlama strmeniji, nego li pločom. Novije se kuće, i po selima, pokrivaju, običnim kupama, koje se, u zadnje doba, prave od cimenta i u Kninskom polju. Veze, koje vezuju rožnike, zovu »vjenčanice«.

Ovo je glavna kuća, a sporedne su: »košara«, gdje sagone goveda i blago. One su od potleušice sa jaslama i od kamena u kraku ozidane, bez prozora, sa vratima, veličine prema broju blaga. Kukuruzovina, gdje suše kukuruze u klipovima. Ona je od drveta podignuta. Kukuruzane se podižu na četiri sove, a gore su drveta u obliku poda, sa strana također, drvene pregrade, a ozgor kukuruzana je pokrivena istom šimlom. Danas, ko može, zida kukuruzane od kamena, a pokriva pločom ili kupom. Kukuruz drže u klipovima, te ga suše, a zatim tuku i u ambare sasiplju.

Avlija, dvorište je obično ozidano suvozidom, ali je malo ko ima. To je s' jedne strane međina strana kuće, a sa drugih avlija. Još imaju pojate, koje su u suvozidu, ili blizu kuće, ili udaljene nekoliko koraka. Pokrivene su ševarom ili slamom. Do pojata je obično guvno. One imaju dvoja vrata: do guvna jedna vrata, kroz koja se ubacuje slama, a druga, odakle se zbijaju stogovi. Što slame ne može stati u pojate, zbija ss u takozvane plaste, odatle i sijeno uplastit. Skoro svak u selu ima pojatu, a neko i dvije.

Kolibe prave seljaci u brdu, gaju, svojoj ogradi. Zimi u njima prezimi blago. Ljeti, kad u selu nastanu vrućine i kad se zabrani u polju paša pored usjeva, blago se tjera u planinu, gdje ima izobilja trave i hladovine. Osim čobana, bogatiji imaju i jedno žensko, koje zovu majom ili planinkom. Planinka sprema jelo za čobane, pere rublje, muze blago, siri sir, mete maslo itd. To su stanovi ili kolibe, gdje ljetuje blago. Iz avlije kod kuća bacaju đubar u zato određeni prostor, zvani »đubrenjak«.

Jare, se zove mjesto gdje stoji blago, a jaruke to su jame. Košare zovu i staje.

Podvornica je zemlja pod dvorom. Maleno ljudsko naselje, gdje se iza ili ispred kuće nalazi odmah vrt, pak do njega obrađivana zemlja, a iza ili ispred njih gaj i pašnjaci, to je ono naselje, koje je poznato, i prije i poslije XI v. pod imenom »dvor«.

Kuće su u Kninu moderno sagrađene, koliko stojna, toliko sporedne, kao i u ostalim varošima i gradovima dalmatinskim, a ima ih i po selima, osobito Kninskom Polju, koje su pokrite crvenim crepovima ili šarenim eternitom.

Strmičke kuće stojne bile su pokrivene prvo šimlom, a sad sve ciglom.

U svim parohijama imaju male kapelice, pokraj i na prolazu glavnih puteva.

X ZANIMANjE

Sve se ženske bave tkanjem i imaju svoje »tare« (stativa), predenjem, češljanjem vune i vezenjem. Doma drže blago koje im daje vunu i kostret. Rade i zemlju, kao okopavanje kukuruza i povrća. Nigdje ne idu, osim u crkvu, bez kuđelje ili da pletu čarape.

Stanovništvo se najviše zanima zemljoradnjom i stočarstvom. Najbolje uspijeva kukuruz, pak bijelo žito i vinova loza. Ima dosta i voćaka bajama (badema), prasaka, orasa, murava, krušaka, jabuka, kao i raznovrsne zeleni i krumpira.

Nijesu izučavali zanate, ali pokazuju dara i vještine za rad. Izučili su se većinom, ili kao samouci, ili jedan od drugoga. Tako oni dobivaju prilično novaca pletenjem kupola od rakite. Još rade i kao zidari, kovači i drvodjelci. U selima je i dućana, a po Kninu dućani sa svakovrsnom robom, hoteli i krčme. To je varošanima (većini) jedino zanimanje.

Seljaci polaze u argatovanje preko godine, gdje se utrefi. Najviše idu raditi, kad se začne kakav gvozdeni put ili probijati ceste. Jeseni idu, koja sela nemaju grožđa, kao Plavno, i u berbu grožđa na ostrova dalmatinska i tamo ostaju dok svrši trganje.

XI STARINE

Gradina ima u Strmici, prema zaseoku selu Bosanskom, kao i Gradina Matanova, Grabi i Lazaret.

Mlečanin Foskolo je srušio tursku tvrđavu Knin god. 1648, koju Turci 1669. utvrđuju ponovo. U Otonu ima turskih kula, kao i u Kninskom Polju, a u Mokrom Polju su kule Kegljevića.

Kod Knina su razvale crkve Sv. Barbare, kao i groblje. U Biskupiji je crkva Sv. Trojice, prvom obnovljena 1577. drugom 1689; u Vrbniku Sv. Nikole, sagrađena 1675; u Golubiću Sv. Stevana, sagrađena 1462; u Kninskom Polju Sv. Đorđa, sagrađena 1468; u Markovcu (Kosovo) Sv. Ilije sagrađena 1590; u Mokrom Polju, Sv. Luke, sagrađena 1537; u Pađenima, Sv. Đorđa, sagrađena 1456; u Plavnu, Sv. Đorđa, sagrađena 1618; u Polači Sv. Petra, sagrađena 1458; u Radučiću, Sv. Đorđa, sagrađena 1537, i u Strmici Sv. Jovana, sagrađena 1628. godine.

Kod Knina su stari turski mostovi: Bulin i Atlagića most.

U Biskupiji je bio samostan frašnjvački, kao i crkva Sv. Marije, sve od Turaka razoreno, a istih se razvale i danas vide. Kninski franjevački samostan sagrađen je 1695–1705.

U Kninskom Polju nalaze se 4-5 Srbulja iz štamparije Bonendara i Viska Vukovića; u Lazarici na Kosovu »liturgijar« štampan u štampariji Vicka Vukovića Podgoričanina; u Vrbniku: Oktoih Vukovića, štampan u Mlecima 1537. godine; Petrovangelije Trojana Gundulića, koje je po njegovoj naredbi radio Mardarije od Mrkšine crkve (Crna Gora). Starine su crkvene ćelije u Kninskom Polju, Plavnu, Golubiću i Kosovu, u kojima je 1760–1763. Dositej Obradović učiteljevao.

Gdje je Kapitol, po Vinjaliću bio bi stari katolički samostan. Govore, da se mjesto i za Turčina zvalo »Sartovo«. U Biskupiji selu vide se troje crkvenih razvalina, a vele, da su to bile katolička crkva Sv. Luke i drugih dviju, kojim se ni ime ne pamti. Na tvrđavi vide se temelji jedne crkve, a malo više i druge, gdje, katolici vele, bile njihove crkve Sv. Mihajla, Sv. Petra i Sv. Katarine.

U jednoj zgradi Kninske tvrđave sakupljeni su mnogi rimski spomenici, koje je fra Lujo Marun po ovom naselju skupljao.

U Kninskom muzeju ima dosta rimskih starina, ali i hrvatskih iz okoline Kninske. Bogat je osobito sa velikom zbirkom iz najstarijeg doba.

POSEBNI DIO

1. KNIN

Stari Knin nalazio se u južnom dijelu Kninskog Polja, na brdu, na kom naši stari podigoše jaku tvrđavu, i to na brežuljku, gdje danas zovu Tvrđava. Ta stara gradina stoji i danas. Tvrđava je opasana visokim, debelim i vrlo jakim zidinama, koje su i 20 metara visoke. U donji dio tvrđave ulazi se na vrata preko mostova, koji se mogu spustiti i dići. Tu su golemi odbrambeni zidovi, unutra su prostrane vojničke kasarne, velike oružare, podzemne barutane, dugi svodovi: ima i lijepih palača, ukusnih stanova, perivojića, rodnih voćnjaka, zelena grmlja, a u sredini prastara crkva. Ovo je Stari Knin na brežuljku. Ovdje su često stanovali kraljevi iz hrvatske domaće kuće, banovi, župani i drugi dostojanstvenici; ovdje se kadgod držali i državni sabori. Tu je bio Knin i za tursko doba, pa i mletačko, sve do 1797. godine većim dijelom. U ovoj staroj gradini je smjesa hrvatsko-tursko-mletačkih građevinskih ostataka, koji nam dovoljno rasvjetljavaju staro Kninsko naselje, koje je bilo naseljeno na brežuljku.

Tek od 1688, za Mlečića, počeo se Knin razvijati na današnjem položaju, s desne strane Krke, a na podnožju samog, strmog »Kninskog brda«. Istina, tu se bilo spustilo, i prije Mlečića, tursko naselje, jer su Turci htjeli da budu bliže rijeci. Ali, ipak je naselje pri rijeci, rad malarije i poplave bilo malobrojno; ono se uglavnom na brežuljku nalazilo i Mletačka republika darovala je franjevcima, svrhom XVII v, zemlje i kuće Turaka, Miljevca i Potura, te oni tu sagradiše crkvu i samostan sv. Antuna, gdje se isti i danas nalazi. Oko ovog franjevačkog samostana, od 1695, počele se podizati kuće, i to prema Atlagića Mostu. Do 1797. godine bilo je malo ovih kuća ovuda sazidano, jer do pada Republike naselje se uglavnom držalo u tvrđavi – na brežuljku, jer mu je tu, u slučaju napada, bila lakša odbrana.

Od pada Republike (1797), pod Austrijom, kuće se počele zidati na podnožju brežuljaka Sv. Spasa, prvo s jedne, a po tom i s druge strane puta, do korita Krke. One kuće, koje su preko puta, do Krkina korita, podignute, sve su skoro koritu nagnute. Ta se nagnutost zaustavila regulacijom Krke, izvršenom 1897, u duljini od 27 km. U ovom, dakle, dobu Kninsko se naselje pomjestilo sa gradine (Tvrđave) na obalu Krke, i to od franjevačkog samostana sv. Antona i pravoslavne crkve Pokrova bogorodičina prema Atlagića mostu. Najnoviji naseljenici Kninski idu pak na drugu stranu podnožjem brežuljka, sve do Bulin-mosta, osobito oko željezničke stanice. Nekad je svo naselje Kninsko bilo na tvrđavi, a na podnožju brežuljka bilo je pusto; danas na brežuljku, u tvrđavi, nema nikoga, a sve je stanovništvo kuće ozidalo s jedne strane državnog puta, podnožjem brežuljka, od Atlagića do Bulina mosta i tu se nastanilo.

Knin je sav na podnožju brežuljka Sv. Spasa. Oko Knina i brežuljka optječe Krka, koju, sprijeda Kninu, od juga, pojačavaju pritoci Oražpica i Kosovica, a od zapada, iza tvrđave, pritok Radljevac. Ovo je štetonosni, poplavni potok, koji veliku štetu čini. te se često regulisati mora, osobito od mjesta, od kog se sa Butižnicom sastaje. Krka sa pomenutim pritocima optače Knin, te Knin izgleda kao poluostrovo, koje se od Kninskog Polja drži kopna.

Nekad se na podnožju ovog brežuljka, prema Atlagića mostu, Knin razvijao, a danas se razvija mahom do Bulina mosta, prema »Borićima«. Tu je Kninu budućnost i kroz kratko vrijeme ovuda će biti glavno Kninsko naselje. Tu je i željeznička stanica, koja od prije 40. godina spaja Knin sa

Spljetom i Šibenikom; tu je i šumska mala željeznička stanica, koja spaja Knin, preko Drvara sa Bosnom, a tu je i željeznička stanica pruge Knin-Pribudić, koja spaja Dalmaciju sa Likom. Ovdje je, dakle, Kninu budućnost i tu će, oko ovih željezničkih stanica do Bulin-mosta, biti treće – najjače Kninsko naselje.

Današnji Knin-varoš ima 1.270 stanovnika (muških 637, ženskih 633; pravoslavnih 522, rimokatolika 748). Kuća je 362. Po sred varoši je državni put, a kuće sa obje strane puta, koji je na taj način i glavna ulica. Narod je prije pio vodu sa Krke, od koje su mnogi dobijali groznicu, a danas piju vodu sa općinskog izvora, koju su nedavno doveli iz Kninskog Polja.

U Kninu su svake subote pazari, a godišnji su sajmovi na Pokrov (14. X) i Sv. Antuna (13. X).

Varoš se dijeli na Knin i Tvrđavu. U Kninu su: Kotarsko poglavarstvo, kotarska građevinska uprava, kotarsko školsko vijeće, Niža reformna gimnazija, Ured zemljišnog katastra, Porezni ured, Kotarski kontrolni ured fin. straže, Kotarski sud, bilježnik, dva advokata, dekanat, franjevački samostan sv. Antuna, starinsko društvo, ljekarna, poštarski-brzojavni ured, željeznička stanica, muška i ženska osnovna škola, sokolsko društvo, čitaonica, općinski ured za Knin i okolna 23 sela. Na pečatu je općinski janjac, a uokolo piš: »Općina Knin«. Kako rekoh, franjevački samostan je najstarija ustanova u Kninu, u kom su, za Mlečića (1688–1797), sjedile vlasti građanske, vojne i političke. Godine 1798. spominje se i škola u Kninu i u njoj je učiteljevao neki O. Jerko Miljanić, dok je prvi narodni poslanik iz Knina bio Pantelija (Pane) Sabljić (1861), koje je rođen u Strmici, na Grabu, uprav sa granice Bosanske.

Pravoslavni narod ima crkvu Pokrov Bogorodičin, sagrađenu 1866. godine na razvalama jedne turske građevine.

Starine se čuvaju u Muzeju hrvatskih starina u Kninu (otvoren 14. avgusta 1893). U njemu su mnogobrojne rimske starine od starog Tinina, kad je rimsko naselje ovuda bilo, dok je vrlo malo iz doba kad je Knin bio glavni grad hrvatske župe.

Kninska tvrđava je još cijela, a u njoj je i crkvica u kojoj je zakopan Bartolomej de Boreli, koji je umro 1735. kao mletački guverner u Kninu.

Pravoslavni Kninski narod ima svoje groblje u obližnjoj crkvi, Sv. Georgija u Kninskom Polju, a rimokatoličko kod Sv. Jakova. U zadnje doba općina je, rad tjesnoće, malo podalje od Kiina napravila zajedničko, pregradom odijeljeno, groblje. Uz željezničku prugu Knin-Spljet-Šibenik nalaze se razvale jedne rimokatoličke crkvice, kao i jedno staro Kninsko groblje, u komu se danas vidi puno kosti. To je udaljeno od Knina, preko Krke, jedno 5 minuta. Još bi bile starine Atlagića most i Bulin-most, što i sama imena dokazuju.

Svo pravoslavno stanovništvo slavi krsne slave, dok rimokatoličko ne, izuzev pogdjekoja porodica.

Pravoslavne porodice u Kninu su:

Berić, (1 kuća), došli iz Varivoda (Dalmacija) ima 60 godina, slave Jovanjdan;

Vojvodić, (1) došli iz Srba (Lika) prije 50 g., slave Nikoljdan;

Borović, (1), došli iz Golubića prije 50 g., slave Sv. Arhangela Mihajla;

Pokrajac, (5), došli iz Promine prije 30 g., slave Nikoljdan;

Novaković, (2), došli iz Kninskog Polja prije 100 g., slave Jovanjdan;

Sinobad, (3), došli iz Kninskog Polja prije 120 g., slave Đurđevdan;

Omčikus, (1), došli iz Radučića prije 70 godina (starinom iz Crne Gore), slave Đurđevdan;

Dobrić, (1), došli iz Kosova prije 70 g., zovu ih i »Pariđini«, slave Nikoljdan;

Mirković, (1), došli iz Polače prije 60 g., slave Sv. Dimitrija;

Jović, (1), došli iz Drniša prije 60 g., slave Sv. Iliju;

Vučenović, (1), došli iz Kosova nazad 16 g., slave Nikoljdan;

Šibić, (2), koji se zovu i Ivaz, došli nazad 50 g. iz Dalmacije, slave Nikoljdan;

Katić, došli iz Biskupije nazad 150 g. Istračili se, a slavili Jovanjdan;

Bečker, (1), došli s Kosova nazad 60 g. Zovu se pravo Dabići, slave Nikoljdan;

Medaković, došli iz Kninskog polja nazad 100 g. Istračili se, a slavili Đurđevdan;

Šeat, došli s Vrbnika nazad 50 g., slave Nikoljdan;

Dukić, (1), došli iz Srba (Lika) ima 25 g., slave Stevanjdan;

Petković, (1), došli iz Vrlike nazad 10 g., slave Nikoljdan;

Budimir, (1), došli iz Like nazad 40 g., slave Nikoljdan;

Bjedov, (1), došli iz Oćestova, a 1 porodica iz Skradina od skora, slave Đurđevdan;

Jovičić, (1), došli iz Kosova ima 40 g., slave Nikoljdan;

Panić, (1), došli iz Otona nazad 50 g., slave Stevanjdan;

Sladić, (1), došli iz Biskupije nazad 40 g., slave Dmitrovdan;

Džepina, (1), došli iz Golubića, a tu iz Mačve (Srbija) u XVI v., slave Jovanjdan;

Radonić, (1), došli iz Kosova od skora, a na Kosovo s Njeguša (Crna Gora) pobjegli od krvi u XVII v., slave Nikoljdan;

Perić, (1), došli iz Oćestova nazad 20 g., slave Đurđevdan;

Reljić, (1), došli iz Smokovića kraj Zadra nedavno, slave Stevanjdan;

Širko, (1), došli od skora iz Strmice, slave Đurđevdan;

Bačko, (2), došli od skora iz Kosova, slave Sv. Arhangela Mihajla;

Rastović, (2), došli iz Otona od skora, slave Jovanjdan;

Marić, (2), došli od skora iz Golubića, slave Sv. Arhangela Mihajla;

Krstanović, (2), došli iz Kosova nazad 50 g., slave Đurđevdan;

Kasum, (1), došli od skora iz Oćestova, slave Đurđevdan;

Čimbur, (1), došli od skora iz Polače, slave Nikoljdan;

Jevtović, (1), došli od skora iz Srbije, slave Đurđevdan;

Hristić, (1), došli od skora iz Srbije, slave Nikoljdan;

Ilić, (1), došli od skora iz Pađena, slave Đurđevdan;

Radić, (2), došli od skora iz Uzdolja, slave Nikoljdan;

Jelić, (1), došli od skora iz Drniša, slave Časne Verige;

Đurđević, (1), došli od skora iz Mokrog Polja, slave Đurđevdan;

Marinčić, (1), došli od skora iz Kosova, slave Stevanjdan;

Vukadin, (1), došli od skora s Brbnika, slave Nikoljdan;

Ubović, (1), došli iz Biskupije nazad 40 g., a tu došli sa Uba (Srbija), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Mijakovac, (1), došli od skoro iz Vrpolja, slave Stevanjdan;

Popović, (2), došli iz Biskupije iazad 50 g., slave Stevanjdan;

Kovačević, (1), došli od skora iz Promine, slave Stevanjdan;

Kukolj, (1), došli iz Žagrovića, slave Đurđevdan;

Durbaba, (1), došli iz Kovačića, slave Sv. Arhangela Mihajla;

Milošević, (1), došli iz Mostara, slave Jovanjdan;

Čolaković, (1), došli s Vrbnika, slave Nikoljdan;

Slijepčević, (1), došli iz Kosova, slave Nikoljdan;

Martić, (1), došli iz Žagrovića, slave Jovanjdan;

Pupavac, (1), došli iz Zadra, slave Đurđevdan;

Kućica, (1), došli iz Biskupije, slave Jovanjdan;

Medić, (1), došli iz Kovačića, slave Đurđevdan;

Grubor, (1), došli iz Bosne, slave Đurđevdan;

Asanović, (1), došli iz Kadine Glavice (Drniš), slave Jovanjdan;

Zec, (1), došli iz Mostara, slave Jovanjdan;

Grgić, (1), došli iz Kosova, slave Jovanjdan;

Čeko, (1), došli iz Polače, slave Đurđevdan;

Đaković, (1), došli s Vrbnika, slave Nikoljdan;

Verigić, (1), došli iz Bosne, slave Đurđevdan;

Đudić, (1), došli iz Kovačevića, slave Nikoljdan;

Grčić, (1), došli iz Ivoševca, slave Nikoljdan;

Petojević, (2), došli s Vrbnika, slave Nikoljdan;

Dmitrović, (1), došli iz Žagrovića, a 1 porodica iz Biskupije, slave Sv. Arhangela Mihajla;

Damjanović, (1), došli iz Vrbnika, slave Nikoljdan;

U predgrađu kninskom Ljubač, a to je preko Krke, do Atlagića mosta, stanuju:

Marjanović, (17 k.), došli su u XVIII vijeku iz Bosne, slave Nikoljdan;

Orlović, (12), došli iz Bosne u XVI v., slave Đurđevdan;

Cvijanović, (8), došli iz Bosne u XVIII v., slave Đurđevdan;

Čolak, (4), došli iz Vrbnika u XVIII v., slave Nikoljdan;

Daničić, (2), došli iz Vrbnika nazad 80 godina, slave Nikoljdan;

Svega je u Kninu pravoslavnih plemena 76, a porodica 125, od kojih je iz Dalmacije 68 porodica, iz Bosne 26, iz Like 3, iz Srbije 3 i 1 iz Hercegovine. U samom Kninu nema nijedna pravoslavna porodica, naseljena prije 120 godina, izuzev one na Ljubaču, predgrađu preko Krke, gdje žive plemena Marjanovići, Orlovići, Cvijanovići, Čolak i Daničić, a koja su poodavno tu naseljena i koja žive seoskim životom. Znači, da za Mlečića u Kninu varoši nije bilo Srba, pravoslavne vjere, već da su oni u Knin počeli naseljavati najranije nazad 120-150 godina.

Dakle pravoslavno kninsko (varoško) stanovništvo vrlo je mlado a to se vidi po crkvi koju su tek 1866. ozidali.

Rimokatoličke porodice naseljene za poslednjih 100 godina jesu:

Ajdešek, (1), iz Trebeljina (Kranjska);

Anić, (4), iz Bosne;

Bajan, iz Kijeva (Dalmacija), uzumrli;

Balić, (1), iz Kninskog Polja;

Barić, (1), iz Kijeva;

Barišić, (1), iz Matasi-Promina;

Batić, (1), iz Zadra;

Bilić, iz Hercegovine, nazad 140 godina bili pravoslavni, te prevjerili;

Bigoti, (1), iz Italije;

Boglić, (1), iz Hvara;

Borović, (1), iz Golubića, slavili Sv. Arhangela Mihajla, otac im bio pravoslavni;

Bralić, (2), iz Dalmacije;

Bulat (2), iz Šibenika;

Budanko, (1) iz Kaštela;

Coti, (2), iz Praline;

Kesar, (1), iz Šibenika, a starinom iz Mađarske;

Cibulka, (1), iz Dronobica (Galicija);

Čavka, (2), iz Promine;

Deloš, (2), iz Promine;

Dračar, (2), iz Bola;

Dobrić, (1), ovdje bio došao iz Karlobaga (Hrvatska);

Drezga, (1), iz Šibenika;

Džaja, (1), iz Promine;

Džepina, (1), iz Potkanja;

Franc, (1), Nijemac, u Lastovi, u Petkoviće se naselio;

Gajtan, (1), iz Hercegovine;

Gambiroža, (2), iz Pokanja;

Gamparić, (1), iz Primoštena (Šibenik);

Grgurević, (2), iz Promine;

Grgić, (1), iz Kninskog Polja;

Grizelj, (1), iz Vrlike;

Krica, (1), iz Okljaja;

Jaramaz, (1), iz Dalmacije;

Jukić, (1), iz Mućа;

Juričić, (1), iz Lukara;

Kaligarna, (1), iz Bešana (Italija);

Karamušić, (1), iz Labina;

Kareta, (1), iz Vrpolja. Bio pravoslavni, te nejak pokatoličen;

Krupan, (1), iz Vrpolja;

Krvavica, (5), iz Kovačića;

Kurtović, (1), iz Drniša;

Lalić, (1), iz Drniša;

Marić, (1), iz Šibenika;

Matas, (1), iz Promine;

Matković, (1), iz Vrbanja;

Melada, (2), iz Kaštela;

Mlinar, (1), iz Promine;

Monti, (2), iz Bergama (Italija), jedan je rimokatolik, a drugi je krstio djecu u pravoslavnoj vjeri;

Musić, (1), iz Hercegovine;

Nikolić, (1), iz Zadra;

Pantiera, (1), iz Drniša;

Perica, (1), iz Stankovaca;

Perković, (1), iz Skradina;

Pilipić, (1), iz Karlobaga;

Rogić, (1), iz Ribnika;

Šarić, (1), iz Lukara;

Sekanina, (2), iz Mađarske;

Šara, (1), iz Drniša;

Šešo, (1), iz Promine;

Ševeljević, (1), iz Spljeta;

Šimić, (1), iz Golubića;

Šimunović, (2), iz Vrpolja;

Škarica, (1), iz Bogetića (Promina);

Filić, (2), iz Spljeta;

Freljić, (2), iz Promine;

Ujaković, (1), iz Lukara;

Vidović, (1), iz Biskupije;

Vuković, (1), iz Vrlike;

Višić, (1), iz Miljevaca;

Zlatir, (1), iz Povlja (Brač);

Zdunić, (1), iz Zemunika;

Šonić, (1), iz Promine;

Balušić, (1), iz Ljubotića (Grahovo);

Fumiš, koji su nekad bili pravoslavni, a došli sa Krita u XVII vijeku, istračili se;

Knez, (1), doseljeni u XVIII v. iz Bosne;

Ljubičić, (3), došli iz Hercegovine u XVIII v;

Musić, (1), došli u XVIII v. iz Bosne.

I sva rimokatolička plemena (84), osim Fumiš, Knez, Ljubičić i Musić, kao i pravoslavna, doselila su se u Knin počev od 1800. Dakle, varoško kninsko stanovništvo vrlo je mlado. Znači, da su do 1797. (pada Mletačke republike), u Kninu (gradu, odnosno varoši) stanovale samo mletačke vojne i političke vlasti. Pod Mlečićem (1688–1797) on je bio kao i ostali dalmatinski gradovi vojno-političko mjesto, u kome su stanovali vojska i mletačko činovništvo, kao i

predstavnik rimokatoličke crkve. Oni su stanovali u utvrđenom mjestu, a narod uokolo po selima. Tako je bilo i u Hercegnovom u Boki, jer su i tamo vojno-političke vlasti stanovale u gradu, kao i u Kninu, a narod uokolo, te, kao što su Novljani imali svoju narodnu samoupravu – općinu na Toploj u crkvi Sv. Spasa, tako su i Kninjani imali svoju narodnu samoupravu – općinu u Kninskom Polju, u crkvi Sv. Georgija. U Kninskom Polju sa okolicom narodom su zapovijedali serdari iz kuće Sinobada.

U Kninu danas ima naseljenih porodica (pravoslavnih i rimokatoličkih): iz Dalmacije 144, iz Hrvatske 6, iz Bosne 30, iz Hercegovine 11, iz Italije 4, iz Kranjske 1, iz Mađarske 3, iz Srbije 3, i po 1 iz Grčke, Njemačke kao i Poljske. Po plemenima je doseljeno: iz Dalmacije 124 plemena, iz Hrvatske 2, iz Hercegovine 6, iz Italije 3, iz Poljske 1, iz Njemačke 1, iz Mađarske 1, iz Grčke 1 i iz Srbije 3.

2. BISKUPIJA

Dijeli se na: Biskupiju, Lopuže i Pliskovo. Biskupija je u polju, a Lopuže i Pliskovo na brdu. Selo se nalazi uzduž Orlića i Ramljana. Od Vrbnika ga dijeli brdo Konj, a prema Polači je vijenac. Sve su kuće pri dnu brda, u skupinama, bez ikakva reda, nešto jače grupisane oko crkve Sv. Trojice. Biskupijsko Polje je dno polja do »Principove voše«, a to je kanal, korito, kojim je Mlečić Kosovicu proveo i polje presjekao, te dio polja do Biskupije pripadao Biskupljanima, a drugi, do Vrbnika, ispod brežuljka Konja, Vrbničanima. Ovo je polje blago za sva sela, jer je vrlo rodno, rađa ječmom, pšenicom, kukuruzom, vinovom lozom, krumpirom, kruškom, šljivom, itd.; tako da je rodno, kao da je u Banatu. Mlečić je pametno uradio, što je Kosovici prolaz napravio, da u polju vode ne leži. Polje će imati 1 sat hoda u duljini, a pola sata u širini.

Biskupija je jedno od sedam kosovskih sela, sa kojim sastavlja Dalmatinsko Kosovo (polje). Na ovom prostoru hrane 58 konja, 414 goveda, 3.111 ovaca, 176 svinja i 2 koze. Pašnjake imaju u Bosni (udaljeni 1-2 sata) i to je dokaz da su iz Bosne ovamo doseljeni.

Narod veli, da je ovdje nekad bila episkopija (biskupija), te da selu odatle i ime. Doista, ovdje je, Petar Krešimir, hrvatski kralj, osnovao biskupiju.

U svakoj parohiji Kninske općine postoje ljetopisi, koji govore o prošlosti i porijeklu stanovništva a koje je ljetopise u svojoj Dalmatinskoj eparhiji zaveo episkop Nikodim Milaš nazad nekih 30 godina. I iz Biskupijskog ljetopisa vidi se, da se i Biskupijci doselili najviše iz Bosne, a to i narod tvrdi, a vidi se i iz isprava Mletačke republike. Selo ovo, po jednom mletačkom pismu od 29. decembra 1689. zvalo se, pored Biskupija, i »Mala Kosovica«, jer rječica istoimena tuda prolazi, a i »Dobro polje«, valjda radi obilata roda. Po tom pismu, vidi se, da je glavni providur, Aleksandar Molin, dao novodoseljenom iz Glamoča arambaši Radovanu Prijiću, jednu tursku kulu, a njemu i porodicama iz Glamoča, i mnoge zemlje, samo da ih oni obrađuju. Sve su ovo zemlje bile u polju biskupijskom i Dobrom polju, poviše rijeke Krke.

Iz ove isprave vidi se, da je ovaj narod bio prorijeđen odlaskom Turaka, kao i da su na njihova ognjišta sašli Srbi iz Bosne (Glamočami). Narodno predanje kaže, da u onoj kuli turskoj, koji je

pomenuti Molin darovao arambaši Prijiću, kad je Prijić u nju ušao, još vatra gorila, dakle, da su skoro istog dana Turci pobjegli i djedovi današnji naseljenika došli.

Biskupijci imaju svoje stanove i kolibe u planini, a velike koristi crpe i od četiri brašena mlina na Kosovici, koji su danas svojina Popovića iz ovog sela, Polačana i Kijevljana.

Po Biskupiji vide se ostaci-zidine turskih kula i bunara, kao i gradine, za koje vele, da su bile rezidencije hrvatskih biskupa i dostojanstvenika.

Odavde, kao i iz Knina i okolnih sela fra Lujo Marun pokupio je mnoge rimske, hrvatske, turske, srpske i mletačke starine, te se one danas čuvaju u Muzeju hrvatskih starina. Sve je ovo jakim dokazom, da je ovuda nekad bilo jako rimsko, hrvatsko i tursko stanovništvo, prije današnjeg.

Porodice su:

Bajić, (10), došli iz Glamoča, slave Markovdan;

Bukarović, (27), za njih govore da su starinci, slave Nikoljdan;

Verić, (1), došli iz Bosne u XVIII vijeku, slave Nikoljdan;

Debelica, (7), došli iz Glamoča 1689. godine, slave Nikoljdan;

Dmitrović, (33), bili Kapo, došli iz Glamoča 1689, slave Sv. Arhangela Mihajla. Ovdje su dva brata ostala, kad su došli, a treći prešao u Kotare;

Ikovac, (6), došli iz Glamoča 1689, slave Nikoljdan:

Katić, (14), došli iz Glamoča 1689, slave Jovanjdan;

Kukolj, (1), došli iz Žagrovića nazad 100 god, slave Nikoljdan;

Laka, (7), došli iz Glamoča, slave Stevanjdan;

Maksimović, (5), došli iz Glamoča 1689, slave Nikoljdan;

Milić, (19), došli iz Glamoča 1689, slave Sv. Arhangela Mihajla;

Popović, (48), došli iz Glamoča 1689, slave Nikoljdan. Iz ovog plemena je sveštenik bio, koji je sa Glamočanima i arambašom Prijićem Radovanom ovo selo naselio. Sve do naših dana Biskupijski parosi bili su iz ovog bratstva, a iz njega je bio i svjesni Srbin, težak, Onisim Popović, koga su Austrijanci 1914, u Sinju ustrijelili;

Prijić, (21), došli 1689. iz Glamoča, a njihov predak je arambaša Radovan Prijić, slave Nikoljdan;

Sladić, (18), došli 1689. iz Glamoča, slave Sv. Dimitrija;

Tatomir, (2), došli 1689. iz Glamoča, slave Nikoljdan;

Čulić, (1), došli iz obližnjeg sela Polače od skoro, slave Nikoljdan;

Ubović, (6), došli 1689. iz Glamoča, a tu sa Uba iz Srbije u XVI vijeku, slave Sv. Arhangela Mihajla;

Rusić, (5), došli iz Plavna nazad 100 g., slave Jovanjdan;

Karna, (1), došli iz Otona nazad 50 g., slave Nikoljdan;

Lukačević, (2), došli iz Bosne u XVIII v., slavili prije Stevanjdan, a sada Nikoljdan, jer tu slavu slavi većina porodica u blizini;

Radulović, (1), došli 1689. iz Glamoča, slave Sv. Dimitrija;

Rimokatolici su:

Vidović, (4), došli iz Polače;

Bačić, (7), došli iz Polače;

Duća, (3), došli iz Polače;

Jelovina, (5), došli iz Polače;

Bačić, (7), došli iz Bosne, u XVIII v., nemaju krsne slave danas, premda je nekad imali.

Dakle, i po predanju, sve je današnje stanovništvo doseljeno iz Bosne i to 19 plemena (205 porodica), a 5 je plemena (11 porodica) doseljeno zadnjih 100 godina iz Krajine kninske. Pleme Bukorovića bili bi starinci, a po nekima i Turci, koji su tu 1689. zaostali.

Svega je stanovništva u Biskupiji 1.382 (754 muških, a 628 ženskih): 1.261 pravoslavnih, koji imaju svoju zasebnu parohiju i rimokatolika 191, koji pripadaju pod rimokatoličku Kninsku župu. Svega je kuća 350 (domova 241).

3. GOLUBIĆ

Ovo je selo na podnožju planine Plješevice (1.125 m) i ispod Plavanjskih brda, u kotlini, koja se pruža od Strmice do Žagrovića, u duljini, po prilici 8 km. Kroz kotlinu silaze Krkine pritoke: Butižnica, od sjeverne strane, a Došnica, od zapadne strane. Kroz kotlinu ide željeznička pruga iz Bosne sa Drvara, a odatle, preko Strmice i Golubića, kroz Kninsko polje, za Knin. Pruga Golubiću i Strmici daje osobiti život. I u Golubiću je njena stanica, a ovuda je i put za Bosnu, kuda od nezapamćenih vremena, silazi trgovina iz Bosna u Dalmaciju.

Kuće su obično pri strani, uokolo kotline, u skupinama, po plemenima, bez reda, u rastojanju 20-200 koračaja, te se u svakom selu, pa i u ovom, zovu »varoši«. Ima i niz kuća, koji ide po sred sela, po omanjim brežuljcima, ali su i one bez ikakva reda, selo je rasturenog tipa. Prostor glavni niz kuća, zove se Glavica ili Marino brdo.

Glavni je put državni, koji od Knina ide u Strmicu. Kroz Golubić je i općinski put za Plavno.

Na ovom prostoru hrane 26 konja, 357 goveda, 5.341 ovcu, 78 svinja i 1.833 koza. Ovo je najpitomije selo Kninske općine, a jedno od najbogatijih u Dalmaciji. U Golubiću je dosta vinove loze, pšenice, ječma, kukuruza, krumpira, krušaka, jabuka, šljiva, bajana itd, a to je zato, jer u Kotlini nema ni jedne čestice zemljišta koja se ne bi usred ljeta napojiti mogla vodom iz Butužnice i Došnice. Ljeti Golubićanci zarade od pomidora, graha i druge zeleni, koju prodaju čak do Šibenika. Kad jurnu velike kiše zemlje golubićke mnoge stradaju, te im se zato, na nekim mjestima, rod umanjuje.

O postanku imena Golubića narod pripovijeda: Bio jedan bogati kralj, imao dvorove u Kosovu Polju i dvije sestre krasne, kao sjajne danice; jednoj bilo ime Danica, drugoj Golubica. Golubici za prćiju dade kralj najljepši kraj u Kninskom Polju, koji ona obrati u pravi perivoj i tu dvore sagradi, te po njezinom imenu dvori bijehu nazvati Golubići; tako kasnije svo se selo nazva Golubić. I danas je tu najraznovrsnije voće, osobito kruške i praskve. Stanovnici su samouci, ali vrlo vješto od vrbe i rakite, koje pokraj rijeke ima izobilno, izrađuju i pletu košare, a i sve drveno kućno pokućstvo, kao krevete, stolove, okvire, ormare, itd. U voćarstvu ih je dobro uputio neki pop Filip Panović, iz Boke, koji je tu nazad 60 god. stanovao.

Golubić ima 2.020 duša (1.091 muškaraca, 929 žena; 1.801 pravoslavnih, a rimokatolika 211). Svi su srpske narodnosti.

Porodice su:

Šimić, (17), došli iz Bosne u XVI vijeku, nekad bili pravoslavni, i slavili Đurđevdan, a danas rimokatolici;

Arula, (7), došli iz Bosne u XVI v., slave Sv. Vasilija;

Rančević, (4), došli u XVIII v. iz Gatačke površi, slave Sv. Vasilija;

Borović, (11), došli iz Borojevića (Hercegovina) u XVI v., slave Sv. Arhangela Mihajla;

Gloginja, (4), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Arhangela Mihajla;

Momić, (1), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Arhangela Mihajla;

Uroš, (1), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Arhangela Mihajla;

Marić, (15), došli u XVII v., od bolesti iz Kotara. Jedan se ustalio u Kninskom Polju i ostao tu, te od njega potječu Kninskopoljski Marići, a drugi se naselio u Golubić, te prešao u pravoslavlje i od njega su sve gornje kuće.

Bubonja, (8), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Vunduk, (3), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Kurduluk, (1), došli iz Bosne u XVIII v., slave Nikoljdan;

Milamin, (1), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Reljan, (7), došli iz Kistanja u XVIII v., slave Nikoljdan;

Radinović, (61), potječu od nekog Rada Hercegovca koji se naselio ovdje u XVI vijeku, slave Nikoljdan. Dijele se na Vasić (1), Oljača (2), Ivaiković (3), Cvijetić (1), Kapuralović (5), Panić (6), Lukić (17), Protić (17), Lončina (6) i Savić (4);

Bukarica, (1), došli iz Bosne u XVII v., slave Jovanjdan;

Vojinović, (5), došli iz Bosne u XVII v., slave Jovanjdan;

Vuković, (10), došli iz Bosne u XVII v., slave Jovanjdan;

Damjanović, (8), došli iz Zmijanja (Bosna) krajem XVII v., slave Jovanjdan;

Dragaš, (6), došli iz Bosne u XVI v., slave Jovanjdan;

Kablar, (7), došli iz Bosne u XVI v., slave Jovanjdan;

Novković, (1), došli iz Bosne u XVIII v., slave Jovanjdan;

Tanjga, (3), došli iz Bosne u XVIII v., slave Jovanjdan;

Tarlok, (6), došli iz Bosne u XVI v., slave Jovanjdan;

Čolak, (7), došli iz Bosne u XVII v., slave Jovanjdan;

Džepina, (1), došli iz Bosne u XVIII v., slave Jovanjdan;

Đeverica, (1), došli iz Bosne u XIX v., slave Jovanjdan;

Zlojutro, (1), došli iz Bosne u XVIII v., istračili se; slave Sv. Matiju;

Grubnić, (4);

Klicović, (2);

Drobac, (1), došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Zelembaba, (5), došli iz Žagrovića u XVIII v., slave Đurđevdan;

Kesa, (4), došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Kesić, (7), došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Klinac, (2), došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Plavšić, (10), došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Čučak, (8), došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Bagud, došli iz Bosne u XVII v., istračili se ima 50 godina;

Jerković, (12), došli iz Zmijanja (Bosna) u XVI v., slave Sv. Alimpija Stolipnika;

Stančević, (8), došli iz Zmijanja (Bosna) u XVI v., slave Sv. Alimpija Stolipnika;

Šljivar, (3), došli iz Zmijanja (Bosna) u XVI v., slave Sv. Alimpija Stolipnika;

Ljubišić, (1), došli iz Bosne u XVI .v, slave Stevanjdan;

Opačić, (15), došli iz Bosne u XVI v., slave Lučindan;

Plavša, (15), došli iz Bosne u XVI v., slave Tomindan;

Punoš, (4), došli iz Žegara kod Obrovca u XVIII v., slave Sv. Lazara pravednog;

Tica, (5), došli iz Bosne u XVI v., slave Sv. Stevana Dečanskog;

Svega je u Golubiću 642 kuće, porodica 310, a plemena 48, od kojih je iz Bosne doseljeno 41, iz Hercegovine 3 i iz Dalmacije 4. Iz Bosne ih najviše doseljeno u XVI i XVII v.

Govore, da su do 1690. živjeli sa Turcima. Na mnogo mjesta poznaju se temelji turskih kula, čardaka itd. Tako kod plemena Torlak vide se temelji jednog turskog čardaka. To se mjesto zove »gradina«. Gdje danas kuća pok. popa Liše Radulovića, tu je bio čardak bega Paklarevića. Kad je vladika bosanski utekao od pizme (osvete), narod veli da se sklonio u ovom čardaku, i u njemu stanovao 38 godina, te da je sahranjen u crkvi Stevanjdan i da se njegova ploča i danas vidi na dverima crkve i na njoj štaka urezana. Voda ispod kuće Rončevića zove se »Vladikovac«, po vladici koji se u njoj kupao.

Danas u Golubiću nema zadruga, a nekad ih je bilo. Selo ima svoje tri mlinice: Borovići, Simići i Zelembabe.

4. KNINSKO POLjE

Nalazi se između Kozjaka, od istoka, Dinare, od sjeveroistoka; Plješevice, od sjevera; i Promine, od jugozapada. Kninsko polje je upravo predgrađe Knina.

Zaokruženo je, sa svih strana visokim planinama i oboritim strminama, okićeno i kao posijano humčićima, zelenilom zaodjevenim, te na jednom od njih, kod varoši Sinobada, a prema brdu Sv. Spasu (345), podiže se crkva Sv. Đorđa, sagrađena 1468. godine.

Kninskim poljem osim Krke, protječu: Orašnica, Butižnica, Radljevac i Mračaj, s mnogim manjim potočićima i vrelašcima.

Sa Kovačićem i Vrpoljem čini jednu poresku općinu i parohiju. Na tom prostoru hrane 42 konja, 722 goveda, 3.212 ovce, 60 svinja i 326 koza.

Selo se dijeli na Kninsko polje i Plješevicu planinu, na kojoj su staje-kolibe Novakovića, Pripuza, Grgića, Bilića, Marića, Sinobada, Milanovića, Zelića, Guga, Čavlina, Sunajka, Simića i Matića.

Kuće su većim dijelom po dnu humčića, u skupovima, bez ikakva reda, a između Vrpolja, Kovačića, Plješevice, Žagrovića (Buline strane), brežuljka Sv. Spasa (Knina) glavice i Biskupije (strane od Topolja pri Kosovu).

Kninsko Polje je dobilo ime po Kninu, u čijoj je neposrednoj blizini.

Porodice su:

Sinobad, (15), došli iz Bosne 1568. godine. Ovo su najbrojnija porodica i njih je Mletačka republika nagrađivala platama i investicijama, kućama, zemljom, vojnim i građanskim titulama i najvišom časti, kavaljerstvom Sv. Marka. Oni su bili serdari Krajine kninske. Među njima se ističe serdar Jovan. Odlikovao se 1685. u osvojenju Sinja, a 1688. učestvovao je sa Zavišom, bratom Stojana Jankovića, u opsadi i osvojenju Knina, kao i u izgonu Turaka iz Kninske krajine. Njega providur Molin odlukom iz 1691. imenuje serdarom, poglavicom i upraviteljem Krajine kninske, naseljene mnoštvom novih podanika. Jovan je upravljao narodom, držao ga u disciplini. Jedan se od njih nazad 32 godine iselio u Đevrske, a jedan u Mostine. Stanuju u skupu, u selu Sinobadima, kod crkve Sv. Đurđa, a to je odlomak Kninskog polja. Taj skup zovu »Varoš Sinobada«. Po arhivskim spisima mletačkim, Sinobadi su napustili otomansku državu prvih godina Kandijskog rata (1645) i sa mnogobrojnim srpskim narodom, preselili u Dalmaciju. Najprije su se naselili u skupini kuća zvanom Budim, u selu Kolašcu, blizu Petrove crkve, u današnjoj općini Kistanjskoj i tako zamijenili turski jaram mletačkim gospodstvom. A i Andrija Kačić veli, da su Sinobadi iz Bosne:

Otklen bješe starina Nakića,
Sinobada i mlada Radnića,
Već od Bosne i Hercegovine.

Odatle se prešli u Kninsko Polje. Od tada do pada Republike (1797. godine), pojedini članovi ove porodice, predvodeći narod srpski u okršajima, bojevima i ratovima protivu Turaka, služili su mletačkim gospodarima, palili sela i varoši turske i pretvarali ih u prah i pepeo, te bili Turcima strah i trepet. U zajednici sa Jankom Mitrovićem, sinom mu Stojanom, Smiljanić Petrom, Filipom i Ilijom proganjahu Turke i zaprječivahu njihova nova prodiranja u ove krajeve, koji bijahu pod Mlečićem, slave Đurđevdan;

Grubnić, (1), došli iz Golubića nazad 40 g., slave Matijev-dan;

Gavranović, (1), došli iz Bosne ima 30 g., slave Đurđevdan;

Kotaraš, (1), došli iz Kovačića ima 30 g., slave Nikoljdan;

Radoš, (1), došli iz Dicma ima 2 g., slave Đurđevdan;

Biserko, (6), slave Vračevdan. Pripovjeda se, da su na poziv Turaka 1522. iz Bosne kad i Raškovići, ovamo sašli, te da su vatru još neugašenu našli. Prvi su došli i bolju zemlju, i položaj uzeli.

Vukićević, (4), došli 1688. iz Bosne, slave Nikoljdan;

Kalat (10), došli iz Bosne u XVII v., slave Jovanjdan;

Drpa, (5), došli iz Bosne u XVII v., slave Stevanjdan;

Dobrijević, (2), došli iz Otona ima 60 g., slave Stevanjdan;

Novaković, (10), došli iz Bosne u XVI v., slave Jovanjdan. Stara, sveštenička porodica, iz koje je bio i Dositije Novaković, Budimski vladika u XVIII v., protopop Jovo Novaković, kojemu došao Dositej Obradović itd;

Milanović, (8), došli iz Zrmanje u XVI v., slave Jovanjdan;

Sunajko, (4), došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Mirković, (12), došli iz Polače u XVIII v., slave Sv. Dimitriju;

Ličanin, (4), došli iz Like nazad 150 g., slave Sv. Dimitriju;

Koluvija, (8), došli iz Bosne u XVI v., slave Nikoljdan;

Romić, (2), došli iz Žagrovića nazad 40 g., slave Nikoljdan;

Dešić, (1), došli iz Oćestova ima 40 g., slave Nikoljdan;

Jaramaz, izumrli, došli iz Bosne u XVII v., slavili Nikoljdan;

Vučković, (2), došli iz Polače nazad 80 g., slave Nikoljdan;

Milak, (4), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Zelembaba, (1), došli iz Žagrovića ima 6 g., slave Đurđevdan;

Nonković, (1), došli iz Žagrovića ima 5 g., slave Jovanjdan;

Jejina, (15), došli iz Bosne u XVII v., slave Jovanjdan.

Rimokatolici su:

Guga, (8), došli u XVIII v., slave Stevanjdan,

Jelić, (2), došli iz Bosne, slave Ivanjdan;

Bilić, (3), došli iz Bosne u XVII v., slave Ivanjdan;

Grgić, (9), došli iz Bosne u XVIII v., slave Mladence;

Šumanović, (3), došli iz Bosne u XVII v., slave Stjepan-dan;

Velić, (6), došli iz Bosne u XVIII v., slave Stjepan-dan;

Marić, (12), došli iz Kotora, slave Stjepan-dan.

Zadruga je nekad u Kninskom Polju bilo, a danas ih nema. Svo je današnje stanovništvo, 17 plemena (112 porodica) naseljeno iz Bosne, iz Hercegovine 1 pleme (3 porodice), iz Like 2 plemena (12 porodica) i iz Dalmacije 11 plemena (36 porodica). Još je bilo jedno pleme iz Bugarske, koje se istračilo. Glavno je stanovništvo došlo u XVI i XVII v.

U Kninskom Polju svega je 1.033 stanovnika (514 muških, 519 ženskih; 765 pravoslavnih, a 268 rimokatolika), kuća ima 163. Svi su Srbi i, bez obzira na vjeru, slave krsnu slavu i imaju iste običaje, jezik, kao i sva ostala obilježja ovomjesnog srpskog naroda, po čemu zgodno primjećuje, ljetopis Kninskopoljske (Sv. Georgija) parohije, da ne mogu drugo biti nego Srbi.

5. KOVAČIĆ

Nalazi se između Kninskog Polja, Vrpolja i Biskupije.

U crkvi bješe obješeno jedno kolo, zvono »klepno kolo«. Pod ovo kolo dolazile bi zavađene stranke. Do 1825. to je kolo u crkvi visilo, a tad dignuto jer Austrija kletvu ukinula.

Od starina još podsjećaju nas na tursko naselje: Bulin-most i Bulina strana, kao i po selu zidine turskih kula.

I po ljetopisu parohije Kninskopoljske, i po narodnoj predaji, selo se naselilo u XVI v. iz susjedne Bosne. Svi slave krsnu slavu, pa i rimokatolici.

Kovačić, vele, dobilo ime, po nekom kovaču, koji je u nezapamćeno doba naselio; Topolje, po topolama; Kapitol, jer da tu nekad bio Kapitul; a Burum je tursko ime, što je dokaz, da su i tu nekad Turci stanovali.

Pravoslavni pripadaju Kninskopoljskoj, rimokatolici Kninskoj župi. Svega je porodica 90, a naroda 848 od kojih 431 muških, 417 ženskih; 598 pravoslavnih a 250 rimokatolika.

Porodice su:

Zečević, (2), došli iz Bosne u XVII v., slave Stevanjdan;

Jejina, (15), došli iz Bosne u XVII v., slave Jovanjdan;

Medaković, (8), došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Medić, (10), došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Mlinarević, (2), došli iz Bosne u XVII v., slave Lučindan;

Durbaba, (8), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Arhangela Mihajla;

Đujić, (22), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Rnjak, (2), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Ćuruvija, (14), njihov pradjed Stevan došao iz Kotara u XVII v.;

Rimokatolici su:

Cigić, (2), došli iz Dalmacije u XVII v.;

Durbaba, (1); Oni su bili pravoslavni i slavili Sv. Arhangela Mihajla;

Ković, (3), došli iz Bosne u XVIII v.;

Kunčević, (1), došli iz Dalmacije u XVIII v.;

Svega je u Kovačiću 12 plemena, od kojih je 9 (84 porodice) skoro svo selo, doseljeno u XVII v. (1690) iz Bosne.

6. MOKRO POLjE

Selo se nalazi između Pađena, Oćestova, Radučića i Like, a dijeli se na: Zavođe, Kom, Prevjes, Bukovicu i Mokro polje.

Na ovom prostoru hrane: 101 konja, 556 goveda, 4.900 ovaca, 274 svinje i 2.599 koza.

Selo je sastavni dio kršne Bukovice, kojoj pripada dobar dio i općine kninske, a ovuda se bolje sačuvali narodni običaji, nego li kod ostalih Srba, pravoslavne vjere, u Sjevernoj Dalmaciji.

Kuće su na »varošice«, po porodicama, a »varošice« su skupovi, bez ikakvih reda i ulica, kao i u drugim selima. Između starih zidina ističe se turski bunar »Čava«, više Sučevića i Kegljevića gradina, a to su dvori bega Kegljevića.

Mokro polje dobilo ime po velikoj vlazi, koja je u njemu; Zavođe, jer tuda put zavodi; Kom, po istoimenoj planini, a Bukovica, jer i ovo selo sastavni dio Bukovice.

Svega je 1.727 stanovnika (930 muških, 697 ženskih), svi su Srbi, pravoslavne vjere.

Porodice u Zavođu:

Bjedov, (15), sa nadimkom Bakuš, Bjedov (7) i Radinović, svi slave Đurđevdan;

Vagić, (10), slave Lučindan;

Muždalo, (6), slave Lučindan;

Popović, (6), slave Lučindan.

U Komu su:

Popović, (8), slave Lučindan;

U Prevjesu su:

Ilić, (4), slave Đurđevdan;

Gambiroža, (4), slave Nikoljdan. Oni potječu od jednog vojnika Napoleonove vojske. Taj vojnik se zaljubio u jednu djevojku sa Potkonja, te zaostao i nastanio ovdje.

Seović, (1), doselili iz Bosne nazad sto godina, slave Nikoljdan;

Atlija, (6), slave Nikoljdan;

Martić, (3), došli iz Žagrovića nazad sto godina, slave Nikoljdan;

Knežević, (3), slave Nikoljdan;

Kanazir, (15), slave Lučindan;

Trivić, (21), doselili iz Crne Gore u XVII v., slave Lučindan;

Vejnović, (14), slave Sv. Vasiliju.

U Mokrom polju:

Popović, (8), slave Lučindan;

Muždalo, (4), slave Lučindan;

Opalić, (4), slave Lučindan;

Raketić, (1), slave Nikoljdan;

Babić, (20), slave Jovanjdan;

Boltić, (1), slave Nikoljdan;

Đurđević, (4), slave Đurđevdan;

Demir, (7), slave Jovanjdan;

Bajić, (4), slave Jovanjdan;

Sučević, (7), slave Lučindan;

Kostić, (8), slave Lučindan;

Japundžić, (6), slave Nikoljdan;

Vukmirica, (7), slave Lučindan.

Svega je 25 plemena (197 porodica). Svi su se naselili iz Bosne u XVI v.

7. OĆESTOVO

Nalazi se među selima Radučić, Mokro Polje, Pađene i Žagrović, a pripada parohiji Pađenskoj. Sve su kuće pokraj polja i puta, u kotlini, kao varošica, u skupovima, ali ipak bez reda. Ovo je

najljepše kninsko selo. Povrh kuća je pašnjak, preko kog prelazi novi željeznički put Knin–Pribudić, kao i državni put za Hrvatsku.

Oćestovo narod naziva Novo Pađene, jer je današnje stanovništvo prvo došlo u Pađene, a odatle u Oćestovo.

Na ovom prostoru hrane 21 konja, 236 goveda, 274 ovce, 105 svinja i 131 kozu.

Svega je u Oćestovu 762 stanovnika (407 m., 355 ž.). Svi su Srbi, pravoslavne vjere. Kuća je 200, a domova 150.

Ćulum pleme slavi Nikoljdan, dok svi Oćestovljani slave Đurđevdan.

Ova su plemena:

Bjedov, (12);

Vukojević, (30);

Bucalo, (4);

Dragojlović, (4);

Ilić, (4);

Kasum, (5);

Knežević, (14). Od ovog je plemena čuveni episkop Stefan Knežević;

Lošić, (12);

Perić, (11);

Tanjga, (9);

Šolaja, (8);

Ćulum, (2);

Rapo (4 k.).

Svega je plemena 13 i svi su doseljeni iz Bosne u XVI i XVII v.

8. ORLIĆ

Orlić je u Kosovu Polju dalmatinskom, a pripada parohiji Markovac. Nalazi se među selima Polačom i Biskupijom. Dijeli se na Brdo i Polje. Narod hrani 20 konja, 141 goveče, 775 ovaca, 25 svinja i 16 koza. Selo ima kuća 187 (domova 111), a stanovnika 645 (325 muških, 32 ženskih); svi su Srbi, pravoslavne vjere.

Orlić je imao 29 porodica, ljudi za oružje 69, djevojaka 47, žena mlađih 44, ženske djece 212.

Selo gaji jahaćih konja 13, teglećih 40, volova 107, krava 104, teladi 99 i sitnog blaga 1030.

U ovo selo je 1765. krenuo Dositej Obradović iz Golubića, i ovdje ga primio i ugostio čestiti starina pop Avram Simić, »avramska duša« kako ga isti Dositej naziva. Ovaj je boravak važan stoga, što je u gostoljubivoj i prijateljskoj kući pop Avramovoj, Dositej prvi put počeo da piše srpski za Jelenu, kćer popovu, biva Bukvicu, koja je onda u prepisu prelazila od ruke do ruke. U Orliću je podignuta spomen-ploča Dositeju.

Kuće su rasturene, svakuda u rastojanju od 10 koraka do 1/2 sata.

Po narodnoj predaji Orliću su dali ime prvi doseljenici, koji su se poslije Kosovske propasti 1389. godine, iz istoimenog Kosovskog sela, ovdje naselili.

Porodice su:

Bjelan, (11), slave Vračevdan;

Blažić, (1), slave Nikoljdan;

Tršić, (7), slave Nikoljdan;

Zarić, (5), slave Nikoljdan;

Rađen, (4), slave Nikoljdan;

Simić, (33), slave Nikoljdan. Simići se dijele na: Sudac (5); Dujaković (4), Meštrović (5), Gajazović (4); Zukva (4); Kapitanović (5); Mazanja (2); Čipčija (4). Iz ovog je plemena Jelena, kćer popa Avrama Simića, koju je Dositej učio i za istu Bukvicu napisao.

Treskavica, (2), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Kuk, (3), slave Đurđevdan;

Degenek, (2), slave Đurđevdan;

Lulić, (1), slave Đurđevdan;

Marić, (9), slave Đurđevdan;

Matijaš, (2), slave Nikoljdan;

Vrnak, (6), slave Nikoljdan;

Urukalo, (8), slave Nikoljdan;

Čubrilo, (1), slave Nikoljdan;

Buač, (4), slave Nikoljdan;

Jasnić, (2), slave Nikoljdan;

Radonić, (2), slave Nikoljdan;

Gojko, (2), slave Jovanjdan;

Kekić, (2), slave Jovanjdan;

Lipovina, (2), slave Jovanjdan, došli iz Kupresa u XVII v.

Svega je 24 plemena (porodica 110). Za sve gornje predanje veli, da su u XVI i XVII v. naselila se iz Bosne, a u Bosnu, da su došli iz Stare Srbije, sa Kosova, kao: Bjelani, Trišići, Simići, Treskavice, Lipovine itd, a samo Marići, da su došli iz Nevesinja u XVI v.

9. OTON

Nalazi se u Polju i Benderu, kao i u gradu, uprav između Radljevca i Stare Straže. Graniči sa Likom. Dijeli se na: Bender, Višekružna varoš, Oton i Kobilica.

Vrela su: Pađenovac, Sevrnić, Bukovača, i Čardak turski, a sjeveroistočno teče i Radljevac, potok, kog pojačava Draga.

Kuće se po odlomcima, bez reda, u skupinama plemenskim.

Na ovom prostoru drže 30 konja, 399 goveda, 2.940 ovaca, 132 svinje i 10 koza.

Oton je dobio ime po brdu Otonu, na komu je nekad bila rimska utvrda. Nekad, vele, da je tu bila istoimena stara hrvatska tvrđava.

Oton je zasebna parohija, kojoj je pripojen i jedan dio Radljevca.

Od starina ima starih turskih bunara, kao i starih zidina – gradina. Da je nekad i ovdje bilo tursko naselje podsjeća nas i ime odlomka Bender.

Svega je u Otonu domova 127 (kuća 183); u Benderu domova 35 i u Prevjesu 5.

Stanovnika ima 992 (pravoslavnih 962, a rimokatolika 32).

Ove su porodice:

Kovačević, (15), slave Stevanjdan;

Višekruna, (9), slave Jovanjdan;

Opačić, (6), slave Lučindan;

Rastović, (4), slave Jovanjdan;

Karna, (18), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Knežević, (40), slave Nikoljdan;

Vujnović, (15), slave Sv. Arhangela Mihajla. Jednog Vujnovića je i Dositej učio.

Devrnja, (2), došli iz Skradina nazad 100 g., slave Đurđevdan;

Mišljen, (12), slave Nikoljdan;

Karanović, (7), slave Nikoljdan;

Dobrijević, (9), slave Đurđevdan. Ovo je stara sveštenička kuća, kao i Vujnovići. I Dositej pominje jednog sveštenika Dobrijevića.

Špika, (1), slave Đurđevdan;

Dražić, (1), slave Nikoljdan;

Bjelotonić, (3), slave Nikoljdan;

Runjaić, (5), slave Vračevdan;

Sudar, (5), slave Sv. Kuzmana;

Pašić, (6), slave Stevanjdan;

Čupković, (7), slave Đurđevdan;

Atlije, (4), slave Nikoljdan. Doselili se iz Bosne svrhom XVII v.

10. PAĐENE

Nalazi se ispod Debelog Brda, među Otonom, Oćestovom i Mokrim poljem.

Pađene se dijeli na Ilićeve naslone i Pađene.

Sve su kuće u plemenskim skupinama, koje zovu »varoši«, a udaljene 100-400 koraka, bez ikakva reda i tipa. Ulaz obično s puta.

Kraj Pađena prolazi Zrmanja.

Hrane 35 konja, 194 goveda, 1.837 ovce, 60 svinja i 61 kozu.

Preko Pađena ide nova željeznička pruga Knin–Pribudić.

Pađene je po starim rimskim utvrdama Pasinata nazvano. Narod veli, a i ljetopis parohijski: »Padoše braća na ovu zemlju i od onog »padoše« – selo Pađene«. Pravilnije je prvo tumačenje za postanak imena.

Narod, a i ljetopis parohijski veli, da se ovamo narod naselio poslije propasti Srpskog carstva (1389), po prilici početkom XV v.

Porodice su:

Bucalo, (1);

Guska, (3);

Govoruša, (1);

Dragojlo, (3);

Drezga, (4);

Ilić, (25); predanje veli, bila dva brata Ilija i Vuko, koji u XVI v. ovamo došli iz Stare Srbije. Od njih su Vukovići i Ilići.

Kornjača, (4);

Maletić, (2);

Markoš, (8); zvali se nekad Ilići, a, po nekom djedu Marku prozvali se Markoši;

Oklopdžija, (2), sa nadimkom Čolak;

Radan, (4);

Samardžija, (16);

Smuđa, (3);

Šegan, (4);

Šolaja, (3);

Šupeljak, (8).

Svi slave Đurđevdan. Došli iz Bosne u XVI v.

11. POLAČA

Polača se graniči od sjevera Bosnom; od istoka Kijevom i Biskupijom; od juga Orlićem i Turićem; i od zapada Kovačićem i Biskupijom.

Kuće su u grupama, po plemenima, bez ikakva reda, po dnu strane, radi lakšeg življenja.

Polača se dijeli na Veliku i Malu Polaču i Podinarje, gdje su im stanovi i gdje sa blagom ljetuju. Podinarje je udaljeno od kuća od 1/2-2 sata hoda.

Hrane 83 konja, 628 goveda, 4.220 ovaca, 144 svinje i 1.922 koze.

Nekad je ovdje bilo jako hrvatsko stanovništvo, jer je neko od vlastele hrvatske tu dvore imao; zato vele, da i selo nosi ime Polača.

Porodice su:

Crnogoroc, (20). Kad je Turska napala Crnu Goru, nazad 200 godina, vele, da su s Njeguša prebjegli ovamo i da se zvali prije Petrovići. Kod njih ima 1 zadruga. Slave Sv. Arh. Mihajla.
Radulović, (14), slave Sv. Dimitriju, došli iz Glamoča 1688. Bili junaci i stara sveštenička kuća. U ovoj kući čuva se starinski mač.

Držak, sa nadimkom Milić (3), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Arh. Mihajla;

Baša, (1), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Arhangela Mihajla;

Tica, (4), došli iz Bosne u XVI v., slave Nikoljdan;

Maglov, (18), došli iz Bosne u XVI v., slave Sv. Dimitrija;

Milivojević, (18), došli iz Like u XVI v., slave Sv. Dimitrija;

Bosnić, (22), došli iz Bosne u XVI v., slave Sv. Dimitrija;

Vučković, (20), došli iz Bosne u XVI v., slave Nikoljdan;

Mirković, (15), došli iz Bosne u XVI v., slave Sv. Dimitrija;

Ivekić, (2), došli iz Bosne u XVI v., slave Sv. Dimitrija;

Ćurić, (13), došli iz Brčkog (Bosna) u XVI v., slave Sv. Arhangela Mihajla;

Čimbur, (6), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Dimitrija;

Bukva, (5), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Dimitrija;

Todorović, (3), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Dimitrija;

Vranić, (2), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Dimitrija;

Pećer, (2), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Dimitrija;

Ćulić, (2), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Dimitrija;

Lazić, (8), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Dimitrija;

Radinović, (9), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Dimitrija;

Čeko, (4), došli iz Bosne u XVI v., slave Đurđevdan;

Rimokatolici su:

Vidović, (3), došli iz Bosne u XVIII v.;

Svega je u Polači 22 plemena (348 kuća, 194 doma), sa 1.579 stanovnika (muških 804, ženskih 715).

12. PLAVNO

Nalazi se na granici, na tromeđi Bosne, Like i Dalmacije. Leži na uzvisitoj ravnici, pri brdskom podnožju. Kuće su poredane uokrug, dok je skoro usred sela crkva Sv. Đorđa, sagrađena 1618.

Selo hrani 83 konja, 628 goveda, 4.220 ovaca, 144 svinje i 1.922 koze.

Selo je podijeljeno na četiri kraja, koja se zovu ovdje »Čavušljuci«, biva po broju biranja seoskih čavuša (glasnika) i to su: Zorići, Ćurići, Bojanići i Torbice. Čavušljuci su udaljeni po 1/2 sata jedan od drugoga, a rastavljeni su potokom Brašincem i Vilesovicom.

Kuće su jedna od druge u rastojanju od 1-100 m., zbijene, bez ikakva poretka.

U narodu nema žive uspomene, kojom se tumači ime sela, a pojedini odlomci dobili su ime po plemenu, koje u njima stanuje. Selo je postojalo i prije dolaska Srba u ove krajeve. Predanje veli, da je postojalo još u rimsko doba, a neki vele, da mu je imenu osnova u latinskoj riječi »plumbum« (olovo), te da se tokom vremena izmijenilo u Plavno.

Od Plavna, sjeverno, po prilici 1 1/2 sat hoda od crkve, na bosanskoj granici vijuga se »Crni Potok«. Pripovijedaju, da se nazvao crnim, jer mnogo puta tu Turci postradali. Godine 1875. ovdje je bio Petar Mrkonjić (Kralj Petar I) i junački ustanak potpomagao protiv turskog gospodstva u Bosni. Ovaj je potok, po svom položaju, sama priroda stvorila vrlo zgodnim za odbranu. Turcima je bilo nemoguće osvojiti Crne Potoke, ako ne bi zašli s leđa od strane austrijske i ličke. Tu su bili i vojvoda Golub Babić, a kasnije i Mileta Despotović. Tu se i mnogi Kninjani borili. Srbi su podleći morali, jer su im Turci zašli s leđa, s austrijske strane.

Cijelo Plavno broji duša 2.294 (muških 1254, ženskih 1.040) i svi su Srbi, pravoslavne vjere. Svega je 422 kuće.

Plavanjsku parohiju sastavljaju Plavno i Radljevac. Plavno selo dijeli se na Plavno, Crni Potok, Orlovicu, Previja i Došnica.

U Plavnu ima dosta pojata, a nekoji seljaci imaju i po dvije. Cijelo Plavno ima oko 200 pojata. Od članova porodice bave se kod pojata jedino muškarci, a to obično volari i čobani. Seljaci ne prave kolibe u polju, već ih grade na brdu, u gaju, u svojoj ogradi. Zimi u njima prezimi blago. Ima tamo još i dobrih pašnjaka. Ljeti, kad u selu nastanu vrućine i kad se zabrani paša u polju pored usjeva, blago se javi ili goni u planinu, gdje ima izobilja trave i hladovine. Osim čobana, u većim i bogatijim kolibama ima i po jedno žensko, koju zovu majom ili planinkom. Ona sprema jela za čobane, pere rublje, muze blago, siri sir, mete maslo itd.

U selu postoje razvale stare gradine iz doba mletačkog gospodstva (1688–1797). U njoj je bila straža. Ozidana je na brežuljku, na način, da se iz nje vidi druga gradina u selu Otonu, a od ove se opet viđa treća itd. U ona vremena ovim su se načinom iz gradina davali znakovi.

O starom stanovništvu u Plavnu ne zna se ništa. Govore, da su ovdje nekad bili Rimljani i Iliri. A Plavno selo je dobilo ime možda i po položaju, jer zemljište plovno i plavno od vode, jer ovuda prolaze potoci: Došnica i Bašinac, koji često polje Plavanjsko poplavljuju.

Za vrijeme hrvatskog stanovništva ovuda zna se za nekog Đorđa Bojničića iz Plavna. U Plavnu spominje se stari utvrđeni zamak, koji se 1451. označuje kao domovina hrvatskog bana Toma Bojničića.

Plavanjsko današnje stanovništvo je dosta staro, jer je skoro svo naseljeno u XVI v. iz obližnje Bosne i to naselili ih Turci, da im zemlje rade. Samo se pleme Šimića naselilo iz Golubića u XVIII v. i ovdje se pokrstilo, a i danas ih zovu »Bunjevci«.

Plemena su:

Alfirović, (9);

Bursać, (49), zovu ih i Grbonić i Lemešević;

Dragišić, (8);

Dubajić, (9);

Dvokić, (7);

Čupković, (1);

Kamber, (7);

Perić, (10);

Šakan, (7);

Cvijanović, (6);

Jankelić, (3);

Oruč, (2);

Jovičić, (8);

Lalić, (1);

Japalac, (5);

Pajić, (5);

Petrović, (5), zovu ih i Zorić;

Savić, (12), zovu ih i Zorić;

Vukobrat (43). Oni su naselili iz Oćestova nazad 300 godina, a zvali se Kneževići;

Vunduk, (8);

Grubor, (6);

Marinković, (9), zovu ih i Zorić;

Markelić, (14);

Zarač, (1).

Sva ova naprijed nabrojana plemena slave Đurđevdan.

Od gornjih Jankelića su, po predanju, i Opačići u Radučiću. Jedan od njih, vele, da je slatko jeo »omač« travu, te ga zato prozvali »Omač-Kus«, a njegovo potomstvo Omčikus u Lici, koji također slave Sv. Đorđa.

Saviće, Petroviće i Marinkoviće zovu Zorići, jer se tako nekad zvali, a po braći Savu, Petru i Marinku prozvati današnjim prezimenima. Periće zovu i Šalavarde i Kiželići; Saviće zovu i Bricići.

Bjelinić, (3), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Bojanić, (8), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Rodić, (13), koje zovu Rakić ali i Skalanovići, slave Sv. Arhangela Mihajla;

Rusić, (25), koje zovu Veštrovići, slave Sv. Arhangela Mihajla;

Ćumić, (6), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Novaković, (3), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Starčević, (3), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Stojaković, (17), slave Sv. Arhaigela Mihajla;

Radinović, (1), koji je došao iz Golubića nazad 50 godina;

Karanović, (7), slave Nikoljdan;

Kurajica, (7), slave Stevanjdan;

Đurić, (34), koji imaju nadimke: Šprkenda, Dragaš i Kivelić, slave Stevanjdan;

Torbica, (30), koji imaju nadimke: Robić, Strugić i Klepić, slave Stevanjdan;

Krivošija, (1), slave Jovanjdan;

Grmuša, (8), slave Jovanjdan;

Kantar, (4), slave Lučindan;

Opačić, (33), koje zovu i Mušimagarac, slave Lučindan;

Pintar, (10), slave Sv. Kuzmu i Damjana;

Štrbac, (1), došli iz Prekraja (Bosna) od skoro, slave Sv. Kuzmu i Damjana;

Šimić, (7), došli iz Golubića, slave Nikoljdan;

Vejnović, (1), došli iz Mokrog Polja, slave Sv. Vasilija;

Karna, (1), došli iz Bosne skoro, slave Sv. Arhangela Mihajla.

Plemena ima u Plavnu 45, i su svi, osim dva, doseljeni iz Bosne.

13. RADLjEVAC

Imaju dva Radljevca, a u stvari to je jedna poreska općina, jedan dio pripada parohiji Plavnu, a drugi Otonu.

Potok Radljevac teče kroz selo i uzrok je podjeli Radljevca, kao i njegovu položaju. Kuće su, bez reda, pri strani; selo se dijeli na Tintorovu varoš, Markelića i Stojakovića varoš, kao i Radljevac, koji su svi po 1/4 sati jedan od drugog udaljeni.

Na ovom prostoru hrane 7 konja, goveda 191, ovaca 1.081, svinje 33 i koza 328.

U selu Radljevcu koji je bliži Otonu, ove su porodice:

Tunić, (11), slave Jovanjdan;

Dobrijević, (8), slave Stevanjdan;

Miljević, (16), slave Stevanjdan;

Novković, (14), slave Jovanjdan;

Bajić, (8), slave Jovanjdan;

Popović, (2), slave Đurđevdan;

Lukač, (3), slave Jovanjdan;

Druga dio Radljevca prema Plavnu pripada parohiji Plavnu i u njemu su plemena:

Tintor, (2), slave Sv. Kuzmu i Damjana;

Markelić, (9), slave Đurđevdan;

Stojaković, (20), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Dobrijević, (9), slave Stevanjdan;

Svi se doselili iz Bosne u XVI v.

Svega je stanovnika 437 (muških 245, ženskih 192), svi su Srbi i pravoslavne vjere. Kuća ima 132.

14. RADUČIĆ

Selo je na visoravni. Dijeli se na Radučić i Radučki krš.

Hrane 55 konja, 298 goveda, 3.580 ovaca, 106 svinja i 631 kozu.

Ime je staro, zašto i kad selo je tako nazvato, ne zna se. Svega je u Radučiću 796 stanovnika (396 muških, 400 ženskih), svi su pravoslavne vjere.

Kuća ima 132 (domova 92) a 14 plemena.

Plemena su:

Borović, (4), slave Đurđevdan;

Mirić, (5), slave Đurđevdan;

Kutlača, (6), slave Đurđevdan;

Mudrinić, (7), slave Đurđevdan;

Bulovan, (4), slave Đurđevdan;

Šimpraga, (9), slave Đurđevdan;

Dubajić, (1), slave Đurđevdan;

Omčikus, (7), došli iz Crne Gore u XVI v., slave Đurđevdan. Od njih su Omčikusi u Lici;

Puača, (8), slave Nikoljdan;

Ergić, (3), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Ljevaja, (10), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Burza, (3), slave Nikoljdan;

Kotaraš, (1), slave Đurđevdan;

Radić, (41), slave Đurđevdan.

Sva ova plemena su došla iz Bosne u XVI v.

15. RAMLjANE

Kuće su u grupama, bez reda, pokraj polja. Zajedno sa Kaldrmom sastavljaju jednu knežiju, a pripadaju parohiji Kosovskoj.

Selo je dobilo ime po Ramnjanima. Kaldrma se zove po Turcima, koji su tu nekada bili.

Hrane 60 konja, 256 goveda, 1.836 ovaca, 110 svinja i 167 koza.

Selo ima 257 kuća (domova 111), a duša 734 (muških 401, ženskih 333), svi su Srbi, pravoslavne vjere.

Plemena su:

Vujko, (3), slave Đurđevdan;

Lešić, (6), slave Nikoljdan;

Berić, (2), slave Nikoljdan;

Kuprešanin, (4), slave Nikoljdan;

Marinčić, (9), slave Stevanjdan;

Đurđević, (6), slave Nikoljdan;

Dobrić, (13), slave Nikoljdan. Zovu ih i Parađini. Kad su ovdje bili Francuzi, služio kod njih jedan od ovih Dobrića, koji se bio preobukao u francusko odijelo. Njega zato Kninjani prozvali »Parigino«, te zato ovom plemenu nadimak Parađini.

Bjeković, (8), slave Stevanjdan;

Manojlović, (1), slave Jovanjdan, od skora iselio u Drniš;

Medić, (2), slave Stevanjdan;

Jagličić, izumrli, slavili Jovanjdan;

Ćosić, (5), slave Stevanjdan;

Grkinić, (8), došli iz obližnjeg Zvjerinca, slave Nikoljdan;

Lazić, (6), slave Stevanjdan;

Bolko, (10), slave Sv. Arhangela Mihajla;

Vujaković, (3), došli sa Kosova, slave Nikoljdan;

Plejić, (4), slave Đurđevdan;

Matijević, (4), slave Jovanjdan;

Vučenović, (10), slave Nikoljdan.

Svi su došli iz Bosne u XVI v., a u Bosnu u XIV v. sa Kosova.

16. RIĐANE

Dijeli se na: Šarovac, Karanovac i Riđane, koji su po 1/2 sata, međusobno udaljeni. Ovo selo pripada selima Kosova Polja (dalmatinskog).

Predanje narodno hoće, da su i ovo, kao i ostala sela kninskopoljska, naselili Srbi sa Kosova polja, u XV i XVI v., preko Bosne, a to ovaj narod potvrđuje i imenima voda i rijeka, koja ovdje postoje. Oni vele: rijeke i vode, koje postoje i danas u Srbiji, kao Mala i Velika Kosovčica, Roksanda, Kosterovac, Karanovac, Ploča itd. Tako i Močilo, Malo vrelo, Sokolovača, Treštenovac i Grgor, sve su to imena, za koja kažu, da i danas na Kosovu postoje. Tradicija hoće, da su, preko Kozjaka, ovamo došli iz Bosne, a u Bosnu iz Kosova, poslije Kosovske bitke, ova plemena:

Trivunović, (20), slavili Petrovdan, a danas Časne verige;

Grubanić, (9), slave Nikoljdan;

Strinić, (1), slave Nikoljdan;

Radović, (2), slave Jovanjdan;

Bojić, (2), slave Stevanjdan;

Klasnić, (4), slave Nikoljdan i Stevanjdan;

Jovanović, (7), slave Lučindan;

Jović, (1), došli iz Drniša, starinom su Simići, slave Nikoljdan;

Tadić, (1), slave Nikoljdan;

Rapo, (4), slave Đurđevdan;

Crnogorac, (1), došli iz Polače nazad 60 godina, slave Stevanjdan;

Balić, (2), slave Jovanjdan;

Kovačević, (1), slave Jovanjdan;

Ćuk, (1), slave Nikoljdan;

Jablan, (2), slave Đurđevdan;

Milić, (1), došli od skora iz Biskupije, slave Đurđevdan.

Svega je u Riđanima 137 kuća (60 domova), a duša 370. Svi su Srbi, pravoslavne vjere.

17. STRMICA

Pruga željezničko-drvarsko-šumskog poduzeća iz Drvara do Knina prelazi kroz Strmicu i tu ima stanicu, te ona daje život ovom selu, a starajuć se o izdržavanju svoje pruge, istodobno unekoliko brani i polje od poplavnih šteta.

Strmica se dijeli na: Crni Potoci, Bojanovac, Cerovac i Kurbalije, Draga Privanova, Brijeg Matijašev, Brijeg Dronjkov, Orašje, Kurbalijina Draga, Grab, Ispod Graba, Glavica Daničića, Glavica Matasova, Glavica Bobareva, Sedište, Šervarine, Vranjkovac, Kuruzovac, Selište Radoševo, Rt, Pod Točilom, Bošnjakuša, Komalić, Mizdrakovac i Granica. Ovi su dijelovi jedan od drugog od 5 časaka do 1 sat udaljeni. Od njih su opet glavniji: Selište, Komalić, Han, Točilo, Hrt, Batasova varoš, Strmica i Bolandža.

Grab, kao sva Strmica, nalaze se na bosanskoj granici. Gdje je Grab, tu je bila istoimeia utvrda, koju su sa Strmicom, Turci razorili 1715. godine. Spominje se u ugovoru između Sigismunda i Mlečana 1433. Turci su osvojili u XV v., te Strmica postala svojina bega Kulinovića.

Strmica je dobila ime po svom položaju a tako je nazvali prvi Slaveni, koji se ovamo naselili. Ima mnogo gradina, ostataka turskih kula i čardaka, kao i mletačkih stražarnica.

Svega je u selu 383 kuće (258 domova), a naroda je 1.423 (muških 781, ženskih 642), svi su Srbi, pravoslavne vjere, osim 54, koji su rimokatoličke vjeroispovijedi.

Hrane 93 konja, 589 goveda, 1.662 ovce, 85 svinja i 1.584 koze.

Plemena su:

Bijelić, (10), slave Sv. Vasiliju. Pošli u Zaseok i prozvali se Kovrlije;

Batas, (3), slave Jovanjdan;

Daničić, (4), slave Jovanjdan;

Dragaš, (7), slave Jovanjdan;

Knežević, (5), slave Jovanjdan;

Krneta, (18), slave Jovanjdan;

Kurbalija, (12), slave Jovanjdan;

Novković, (12), slave Jovanjdan;

Damjanović, istračili se, slavili Jovanjdan;

Bačkonja, (5). Ovo su Verovci-Bačkonje, koji su došli iz Banata nazad 300 g., slave Đurđevdan;

Radoš, (10), došli iz Like u XVIII v., slave Đurđevdan;

Vranković, (3), došli iz Senja u XVIII v., slave Đurđevdan;

Vržina, (3), došli iz Banata u XVIII v., slave Đurđevdan;

Dragojević, (5), došli iz Bratiškovaca u XVIII v., slave Đurđevdan;

Dedeić, (5), bili su Radići, a prozvani po nekom dedi-Dedići, slave Đurđevdan;

Koščica, (5), slave Đurđevdan;

Dragojarac, (1), slave Đurđevdan;

Radić, (4), slave Đurđevdan;

Smuđa, (3), došli iz Pađena nazad 180 g., slave Đurđevdan;

Cerovac, (8), slave Đurđevdan;

Đurica, (5), došli iz Radučića nazad 200 g., slave Đurđevdan;

Lakić, (1), došli iz Kotara, slave Đurđevdan;

Živković, (3), došli iz Kotara nazad 180 g, slave Jovanjdan;

Kesić, (1), došli iz Golubića nazad 60 g, slave Đurđevdan;

Mizdrak, (19), porijeklom su Popovići iz Skoplja. U XVI v. došli u Kotare, tamo oboljeli, te prisiljeni bili, da sa blagom izbjegnu u ova zdrava planinska mjesta nazad 300 godina. Prvo se preganjali sa Turcima, te jednom Turčinu oteli oružje »mizdrake« i po tome prozvati Mizdraci, slave Lučindan;

Ševa, (3), došli iz Plavna nazad 200 g., slave Lučindan;

Kuruc, (2), to su Mizdraci, slave Lučindan;

Marić, (1), došli iz Golubića nazad 30 g., slave Lučindan;

Ličanin, (1), došli iz Like nazad 80 g., slave Lučindan;

Vidović, (12), došli iz Kotara nazad 140 g., slave Nikoljdan;

Karabuva, (4), došli iz Italije ima 300 g., slave Nikoljdan;

Deljo, (2), došli iz Skadra, pobjegli od krvi nazad 240 g., jer neki manastir Turcima izdali, slave Nikoljdan;

Radinović, (2), došli iz Golubića nazad 100 g., slave Nikoljdan;

Stojković, (5), došli iz Like nazad 260 g., slave Nikoljdan;

Momić, (1), došli iz Golubića nazad 40 g., slave Sv. Arhangela Mihajla;

Miljević, (2), došli iz Radljevca ima 80 g., slave Stevanjdan;

Matas, (2), došli iz Promine u XVIII v., bili prije katolici, a danas pravoslavni, slave Stevanjdan;

Trivan, (5), došli iz Dalmacije ima 200 g., slave Stevanjdan;

Dronjak, (6), došli iz Like u XVI v., slave Stevanjdan;

Matijaš, (6), bili nekad rimokatolici, te prešli u pravoslavnu vjeru; slave Stevanjdan;

Ležaić, (1), došli iz Đevrsaka ima 100 g., slave Stevanjdan;

Marić, (1), došli iz Golubića ima 30 g., slave Lučindan;

Čakarmiš, (1), došli iz Bosne ima 15 g., slave Đurđevdan;

Klicov, (1), došli iz Golubića ima 40 g., slave Đurđevdan;

Širko, (1), došli iz Knina ima 22 god., slave Đurđevdan;

Sabljić, izumrli, došli iz Žagrovića u XVIII v., slavili Đurđevdan;

Plavšić, (1), došli iz Golubića ima 70 g., a u Golubić iz Bosne u XVI v., slave Đurđevdan;

Bursać, (1), došli iz Plavna ima 70 g., slave Jovanjdan.

Iz ovog se vidi, da je strmičko stanovništvo dosta staro. Nazad blizu 400 godina doselilo ih se najviše iz Bosne. Iz Bosne je doseljeno 16 jačih plemena, iz Dalmacije od nazad 30-200 godina 19 plemena, a oni su iz Bosne sašli, te se ovamo radi bolesti, gladi, množenja preseljavali; iz Like 3, iz Hrvatske 1, iz Banata 1, iz Stare Srbije 1, iz Italije 1 i iz Arbanije 1 pleme.

18. TURIĆ – MARKOVAC

Dijeli se na Kozjak, Markovac, Šarovac i Turić. U ovo selo je 1765. krenuo Dositej Obradović iz Golubića, a prota Danilo Petranović u svojoj knjizi iznosi, kako je Dositej rado se sjećao ovog svog boravka »u ona blažena sela i polja«, te, kako je na svom povratku iz Grčke 1769. po želji sveštenika Spiridona Torbice, koji je rodom bio iz Plavna, odlučio se, da ide u Plavno s njim, da učiteljuje, i kako je uputio se u Kosovo, da pozdravi popa Avrama Simića, a potom u Kninsko Polje k proti Jovanu Novakoviću, koga nađe teško bolesna, a odatle, da je pošao u Plavno, gdje se zadržao do u zimu 1769. i dalje 1770.

I ovo selo je jedno od sedam sela Dalmatinskog Kosova, te se sva zovu Kosovo. Kuće su bez reda rasturene.

Turić je nazvat po Turcima koji su tu nekad stanovali.

Hrane: 30 konja, 235 govedi, 1.513 ovaca i 924 koza.

Plemena su:

Tutuš, (7), došli iz Bosne u XVI v., slave Sv. Dimitrija;

Buvač, (1), došli iz Bosne u XVIII v., slave Sv. Dimitrija;

Andić, (9), došli iz Banata u XVII v., slave Sv. Arhangela Mihajla;

Ajaković, (3), došli iz Glamoča u XVII v., slave Sv. Dimitrija;

Bilbija, (2), došli iz Bosne u XVI v., slave Sv. Dimitrija;

Dragićević, (13), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Dimitrija;

Malić, (8), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Dimitrija;

Dokić, (9), došli iz Bosne u XVI i XVII v., a tamo iz Stare Srbije, slave Đurđevdan;

Manojlović, (2), došli iz Bosne u XVI i XVIII v., a tamo iz Stare Srbije, slave Časne Verige;

Mijakovac, (4), došli iz Bosne u XVI i XVII v., a tamo iz Stare Srbije, slave Đurđevdan;

Simić, (1), preselio u Šibenik nazad 10 g., slave Nikoljdan;

Bukovac, (3), došli iz Bosne u XVI i XVII v., a tamo iz Stare Srbije, slave Jovanjdan;

Ugrinić, (5), došli iz Bosne u XVI i XVII v., a tamo iz Stare Srbije, slave Markovdan;

Grgić, (1), došli iz Bosne u XVI i XVII v., a tamo iz Stare Srbije, slave Jovanjdan;

Bjegović, (1), došli iz Bosne u XVI i XVII v., a tamo iz Stare Srbije, slave Markovdan;

Berić, (4), došli iz Bosne u XVI i XVII v., a tamo iz Stare Srbije, slave Jovanjdan;

Radonić, (1), došli iz Bosne u XVI i XVII v., a tamo iz Stare Srbije, slave Đurđevdan;

Tica, (1), došli iz Polače nazad 60 g., slave Markovdan.

Svega je 18 plemena, od kojih je 16 iz Bosne, a po jedno iz Banata i Dalmacije. Domova je 79 (kuća 137), a stanovnika 591 (muških 308, ženskih 283) i svi su Srbi, pravoslavne vjere.

19. UZDOLjE

Nalazi se ispod Markovca. Dijeli se na Uzdolje, Rađen i Pod Prominom.

Rađen nazvato po plemenu Rađenu, koje nekad tu stanovalo; Uzdolje, po položaju; a Pod Prominom jer je pod planinom.

Uzdolje pripada Kosovskoj parohiji, ima 131 dom (241 kuća), a duša 773 (muških 418, ženskih 355) sve Srba, pravoslavne vjere.

Hrane 47 konja, 315 goveda, 1.529 ovaca, 110 svinja i 291 kozu.

U ovom naselju su:

Šarić, (2), slave Nikoljdan;

Jungić, (1), slave Nikoljdan;

Berić, (21), slave Nikoljdan;

Tintor, (5), slave Nikoljdan;

Radić, (5), slave Nikoljdan;

Babić, (5), slave Nikoljdan;

Ignjac, (1), slave Sv. Vasilija;

Bogdanović, (2), slave Jovanjdan;

Mašić, (6), slave Jovanjdan;

Peško, (9), slave Jovanjdan;

Čenić, (7), slave Jovanjdan;

Pupić, (1), slave Jovanjdan;

Petrović, (15), slave Đurđevdan;

Barić, (2), slave Đurđevdan;

Popratnjak, slave Đurđevdan;

Šurdonja, slave Đurđevdan;

Đukić, (8), slave Đurđevdan;

Anđelić, (8), slave Đurđevdan;

Lekić, (3), slave Đurđevdan;

Borjan, (1), slave Đurđevdan;

Žmiko, (3), slave Đurđevdan;

Kukavica, (2), slave Đurđevdan;

Treskavica, (1), slave Đurđevdan;

Jelić, (1), slave Časne Verige;

Grujić, (1), slave Stevanjdan.

Svi su došli iz Bosne u XVI i XVII v.

20. VRBNIK

Vrbničku parohiju sastavlja Vrbnik, koji se dijeli na: Ljubač, Potkonje, Draga i Vrbnik. Još pod ovu parohiju pripadaju sela općine Prominske: Bobodolo i Lukar, ali ih ispuštam, jer ne pripadaju općini Knin.

Ljubač je odmah, preko Atlagića mosta, do Knina, a uzduž rijeke Krke; Potkonje je ispod brda Konja, a Draga u polju, dok Vrbnik je na visoravni. Potkonje se nalazi među Biskupijom i Kaldrmom.

Pri Vrbničkom polju, koje je zajedno sa Biskupijom, bile su nazad 100 godine košare, gdje su im stajali voli, a danas grade i pogdjekoju kuću i stanove, gdje stanuju sa blagom.

Preko Vrbnika vodi put za Prominu, Oklaj, Spljet i Šibenik. Taj su put napravili za Francuza.

Na ovomu prostoru hrane 65 konja, 545 govedi, 5.100 ovaca, 236 svinja i 59 koza.

Rijeku je Kosovčicu (pritok Krkin) proveo Mlečić u XVIII v. posred Biskupijsko-Vrbničkog polja, te se zato i zove »Principova voša«.

Svega je u knežiji Vrbnik naroda 2.049 (muških 1.039, ženskih 1.009) pravoslavnih 1.757 a rimokatolika 292. Rimokatolici su u Ljubču i Potkonju, a pripadaju rimokatoličkoj župi u Kninu.

Porodice su:

Vujatović, (20), došli iz Grahova svrhom XVII v., slave Đurđevdan;

Amanović, (26), došli iz Bosne svrhom XVII v., slave Nikoljdan;

Kuprešanin, (6), došli iz Kupresa svrhom XVII v., slave Nikoljdan;

Vujanić, (7), došli iz Crne Gore u XVII v., slave Đurđevdan;

Čolaković, (10), došli iz Kumanova u XVII v., slave Đurđevdan;

Formentonović, (1), došli iz Bosne u XVIII v.;

Damjanović, (9), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Vukmirović, (19);

Škarić, (9);

Šurdolja, (4);

Turić, (4);

Daničić, (10);

Vukadin, (23);

Jaramaz, (12);

Petojević, (2);

Đaković, (2), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Miloš, (7), došli iz Bosne u XVII v., slave Sv. Vasilija;

Dujaković, (13), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Šepa, (10), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Palenta, (5), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Marjanović, (20), došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Likić, (8), došli iz Like u XVII v., slave Đurđevdan.

Svi su pravoslavne vjere.

U Ljubču su katolici:

Bula, (1), došli iz Promine;

Bulić, (1), došli iz Dalmacije;

Vilo, (1), došli iz Dalmacije;

Madžar, (1), došli iz Madžarske;

Ćačić, (1), došli iz Vrpolja, svi od skora, zadnjih 50 godina u Ljubču.

U Potkonju su katolici:

Gambiroža, (5), su ostaci Napoleonove vojske;

Jelić, (6), došli iz Kovačića nazad 150 god.;

Požar-Alfirević, (4);

Marić, (2), došli iz Kovačića nazad 100 god.

Slava nemaju ni u jednoj porodici.

Prema gornjemu svega je 31 pleme, od kojih je 19 iz Bosne, 7 iz Dalmacije, po jedno iz Crne Gore, Srbije, Like, Mađarske i jedno pleme od ostatka Napoleonove vojske.

21. VRPOLjE

Nalazi se na vrhu Kninskog Polja, na protegnutom humku, ispod Plješevice, među Golubićem i Kninskim Poljem. Kuće su pokraj puta i po stranama gorskim, kao i podnu brda.

Na Plješevici planini, 1/2 sata od kuća, nalaze se staje – kolibe Vrpoljaca: Grgića, Kaligera, Jelića, Ćurka itd. Kuće su, kao i u drugim selima, u skupinama, bez ikakva reda i tipa.

Pravoslavni pripadaju pod Kninskopoljsku parohiju, a rimokatolici imaju svoju kapelaniju.

Imaju svoju posebnu školu, a sa Kninskim Poljem čine jednu poreznu općinu.

Poljić je selo u vrhu polja, zato je i dobilo po položaju, ime Vrpolje.

Pravoslavne porodice:

Milak, (4), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Kukolj, (14), došli iz Bosne u XVII v., slave Stevanjdan;

Borovica, (4), došli iz Bosne u XVII v, slave Nikoljdan;

Rimokatoličke porodice:

Anić, (3), dijele se na: Matić (5), Kaliger (12), Ćurko (14), Milić (5), Peško (5), Išić (3), Gradina (3), Jukić (3). Svi slave Ivanjdan;

Božić, (5), slave Stjepan-dan;

Ivičić, (5), slave Stjepan-dan;

Vužna, (2), slave Stjepan-dan;

Simić, (2), došli iz Golubića nazad 100 g., slave Mladence;

Dokoza, (3), slave Ivanjdan;

Grgić, (7), slave Ivanjdan;

Ćaćić, (13), slave Ivanjdan;

Šegota, (9), slave Ivanjdan;

Šimunović, (4), slave Ivanjdan;

Butković, (3), slave Stjepan-dan;

Krpan, (1), slave Stjepan-dan;

Velić, (5), slave Stjepan-dan.

Svi su doseljeni iz Bosne u XVIII v.

Svega je 118 domova (13 plemena), a duša 883 (muških 461, ženskih 422), pravoslavnih 174, rimokatolika 701. Kako se vidi, i pravoslavni i katolici, slave Krsnu slavu.

22. ŽAGROVIĆ

Kuće su većinom u kršu, a 1/3 u polju, prema Kninu.

Naselje se dijeli na: Donjani (Kršje, Krš), Milekino brdo, Oprljaj, Tuk i Stara Straža.

Hrane 31 konja, 261 goveda, 1.956 ovaca, 99 svinja i 314 koza.

Zašto se Žagrović nazvao, ne zna se. Selo zovu i Oprljaj. Stara Straža se zove jer tu bila straža pod Mlečićem.

Selo ima 207 domova (330 kuća), a duša 1.228, koji su svi Srbi, pravoslavne vjere. Parohijska kuća je sazidana 1858. godine.

U selu su ove porodice:

Bjedov, (1), sa nadimkom »Uljez«, jer je došao na ženinstvo iz Oćestova nazad 50 godina, i primio ženino krsno ime Nikoljdan, dok u Oćestovu njegovo pleme Đurđevdan slave. U Kotarima one, koji dođu na ženinstvo, zovu »Ulastvo«, a i »Ćuruvija«.

Bojanić, (12), imaju nadimke: Jagazi, Garašili, Ličine, Šumije, Gacini i Cipela. Došli iz Bosne u XVI v., slave Đurđevdan;

Bjelja, (3), došli iz Bosne u XVI v., slave Nikoljdan;

Bradaš, (11), imaju nadimke: Gaza, Relja, i Grđa. Došli iz Bosne u XVI v., slave Nikoljdan;

Vidak, (1), došli iz Bosne nazad 7 g., slave Nikoljdan;

Vuković, (1), došli iz Dalmacije nazad 100 godina, slavi Nikoljdan;

Dmitrović, (13), imaju nadimke Groš, došli iz Bosne u XVI v., slave Nikoljdan;

Dondur, (8), ostaci Napoleonove vojske iz XVIII v., slave Jovanjdan;

Dobrijević, stara sveštenička kuća, došli u XVI v. iz Glamoča; slavili Đurđevdan, istračili se. Imali nadimak Mauci.

Dukić, (5), došli iz Bosne u XVI v, slave Đurđevdan;

Zelembaba, (15), sa nadimcima: Glišić, Špaleša, Mule, došli u XVII v. iz Bosne, slave Đurđevdan;

Klicov, (1), došli iz Bosne u XVIII v., slave Sv. Matiju;

Kolundžija, (15), imaju nadimke: Kotle, Savić, Preco, Tulentić, Jović, Stratika i Kupusina. Došli u XVI v. iz Bosne, slave Nikoljdan;

Kukolj, (2), došli u XVII v. iz Bosne, slave Stevanjdan;

Mandinić, (1), došli iz Bosne u XVII v. iz Bosne, slave Đurđevdan;

Marinčić, (2), istračili se, došli iz Bosne u XVII v, slavili Nikoljdan;

Mandić, (1), istračili se, došli iz Bosne u XVII v, slavili Nikoljdan;

Martić, (20), sa nadimcima: Svitla, Kovičević, Bačvar, Radivojac, Debelice i Gverini. Došli iz Bosne u XVI v., slave Nikoljdan;

Mrđen, (5), došli iz Bosne u XVII v, slave Nikoljdan;

Nonković, (10), sa nadimcima: Simo i Solejić. Došli iz Bosne u XVII v., slave Jovanjdan;

Petko, (1), došli sa Kosova nazad 30 g., slave Jovanjdan;

Radović, (4), sa nadimkom Pijevac. Došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Rašković, (33), sa nadimcima: Perkan, Pešan, Vrebac i Prišan. Došli iz Bosne u XVI v., slave Nikoljdan;

Rađen, (2), sa nadimcima: Svicer i Alvir. Došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Ražić, (12), sa nadimkom Kučkin, došli iz Bosne u XVI v., slave Stevanjdan;

Savić, (1), došli u XVI v., slave Nikoljdan;

Ćeranić, (3), sa nadimcima: Cakrija i Radetić. Došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Ciganović, (3), došli iz Bosne u XVII v., slave Nikoljdan;

Romić, došli iz Bosne u XVII v., iselili se u Dubrovnik, slavili Đurđevdan;

Cvijanović, (1), došli iz Dalmacije, slave Đurđevdan;

Mijatović, (1), došli iz Dalmacije nazad 80 g, slave Đurđevdan.

Kao što se vidi, 25 plemena je naseljeno iz Bosne, 6 iz Dalmacije, a 1 je ostatak Napoleonove vojske.

23. ZVJERINAC

I ovo je selo koje sastavlja Dalmatinsko Kosovo. Ovu parohiju zovu obično mjesto Zvjerinac, Kosovo. Gavril, episkop bosanski dao je Kosovo, svojom gramatom od 1578. godine manastiru Krki i od tad je ovo kaluđerska parohija.

Hrane 14 konja, 67 goveda, 388 ovaca, 50 svinja i 17 koza.

Predanje veli, da je nekad ovdje bilo mnogo jezera i da se tad ovo selo zvao »Jezerinac«, a rad lakšeg govora narod nazvao Zvjerinac.

Zvjerinac sa Uzdoljem, Riđanima, Rađenom i Ramljanima sastavlja parohiju Kosova, koju su u XVI v. naselili Srbi iz Kosovskog vilajeta, to jest svih 7 Kosovskih sela, koja sastavljaju Kosovo Dalmatinsko, te mu otuda i ime. Tako piše i u ljetopisu ove parohije. Narod veli da su mnoga plemena doseljena iz Bosne, ali da su tamo došli iz Kosovskog vilajeta.

Pravoslavne su porodice:

Vučenić, (7), došli s Kosova u XVI v., slave Nikoljdan;

Buač, (1), došli iz Bosne u XVI v., slave Nikoljdan;

Trkulja, (7), ostaci Napoleonove vojske, slave Jovanjdan;

Pribojen, (1), došli sa Kosova u XVI v., slave Vračeve;

Plavšić, (3), došli iz Bosne u XVII v., slave Đurđevdan;

Ćosić, (6), došli iz Bosne u XVI v., slave Stevanjdan;

Zarač, (6), došli iz Italije ima 120 g, slave Đurđevdan;

Smiljanić, (4), došli iz Like, potomci Ilije Smiljanića, slave Matijin-dan. Najprije sašli iz Gospića u Kotare i to Filip, koji imao sinove, Filipa, Jova, Mata i Iliju. Od Filipa i Ilije nije bilo poroda; od Jovana su Kosovski Smiljanići, a od Matije oni u Vrlici, barem tako narod veli.

Čelebić, (4), došli iz Bosne u XVI v., slave Jovanjdan;

Knežević, (1), došli iz Oćestova nedavno, slave Đurđevdan.

Rimokatoličke su porodice:

Štrbac, (2), slave Stjepan-dan;

Mirković, (4), slave Stjepan-dan;

Velić, (1), slave Stjepan-dan;

Matić, (1), slave Stjepan-dan;

Konforti, (6), slave Stjepan-dan;

Prva su dva plemena sašla iz Bosne u XVIII v., druga dva nedavno iz Dalmacije, a Konforti ostaci Napoleonove vojske.

Svega je 16 plemena, domova 55 (kuća 99), a stanovnika 327 (muških 169, ženskih 158; pravoslavnih 264, rimokatolika 63) i svi su srpske narodnosti.